

meddobje

1-2

FRANCE DOLINAR (RIM), FRANC GRIVEC (1)* MILENA ŠOUKAL (CHICAGO), VEČERNA GLASBA OB MICHIGENSKEM JEZERU (25)* MILAN KOMAR (BUENOS AIRES), VSAKDANJE GLOSE II (28)* VINKO BELIČIĆ (TRST), POŠTENJAK (33)* ZORKO SIMČIĆ (BUENOS AIRES), PRIPISI K DNEVOM (36)*TINE DEBELJAK (BUENOS AIRES), SPOMINI OB F. S. FINŽGARJU (51)* RUDA JURČEC (BUENOS AIRES) SODBA PRED PRELATOM (62)*

K N J I G E: NOVI SLOVENSKI PRAVOPIS (ALOJZIJ GERŽINIČ, BUENOS AIRES, 73)* ČAS NA TRIBUNI: PRAZNINA (ALOJZIJ GERŽINIČ, 88)* TEHNIKA IN KULTURA (INŽ. ALBIN MOZETIČ, BUENOS AIRES, 92)* ZAPISKI: SLOVENSKA KNJIGA V LETU 1962 (MARTIN JEVIČNIKAR, TRST, 94).

M E D D O B J E

Leto VIII

1964

Štev. 1 - 2

Izdaja Slovenska kulturna akcija

Uredniki: Zorko Simčič, Ruda Jurčec, Rafko Vodeb

Naslov uredništva v Evropi: Rafko Vodeb, Via del Colli della Farnesina 140, Roma, Italija. Naslov uredništva in uprave v Ameriki: Ramón Falcón 4158, Buenos Aires, Argentina. — Revija izhaja letno v šestih številkah. Prispevki s psevdonimom se objavljajo samo, kadar je uredništvu znano tudi pravo avtorjevo ime. Rokopisi se ne vračajo.

Ovitek: arh. Marijan Eiletz

Izšlo kot 54. publikacija Slovenske kulturne akcije

Registro Nacional de Propiedad Intelectual N° 525.975

Tisk tiskarne „Editorial Baraga“, Pedernera 3253, Buenos Aires.

FRANC GRIVEC

France Dolinar

Na navečer dne, ko je Slovenija začela s slovesno devetdnevno na čast sv. Cirilu in Metodu ob tisočstoletnici njunega prihoda v slovanski apostolat, je 26. junija 1963 umrl v svojem petinosemdesetem letu teološki profesor Franc Ksaver Grivec,¹ prvak med raziskovavci zgodovine sv. Cirila in Metoda in starosta med glasniki ciril-metodijske misli, ne samo v svoji slovenski domovini, temveč v vsem katoliškem svetu.

Rojen v Suhi Krajini — v vasi Veliki Lipovec ajdovske župnije 19. oktobra 1878 — v enem versko in nravno najbolj zdravih delov slovenske zemlje, je podedoval tudi žilavo vztrajnost ljudi s kraško skopih tal, pa še neko malodeležno in malozaupno zaprtost vase in svoj prav ter bojevito voljo, braniti kar si je ugotovil — lastnosti rodov, ki se morajo trdo bojevati z nedarežljivim zemljiščem. Rad je ponavljal „Omnis sanctus pertinax“, gotovo brez te „svete trme“ nikdar ne bi mogel ustvariti svojih življenskih del, ko mu je vek že zahajal. Ta vztrajnost je bila tudi psihološka podstava vzgledno stanovitne zvestobe poslanstvu, ki se mu je že mlad zadal.

Kot toliko velikih slovenskih mož, ga je vzgojilo Alojzevišče — gimnazijo v Ljubljani je obiskoval od 1890 do 1898. Pod vplivom prefekta dr. Jožeta Debevca se je tudi on ogrel za slovanstvo in za slovstveno delovanje. V drugi šoli se je začel učiti srbskega in hrvaškega jezika, v četrti se je skupaj s prijateljem in sošolcem Ivanom Prijateljem lotil učenja ruščine, ki jo je konec gimnazije že dobro znal. Alojzniške „Domače vaje“ so bile tudi mlademu Krajincu prva pisateljska vadnica.

Abiturientski almanah „Na razstanku“ (Gorica 1898) je Grivca predstavil med vodilnimi pripadniki njegove generacije. V zbornik, kjer so objavili Murn svoje pesmi, Šorli svoje verze,

Ivan Prijatelj in Dinko Puc pripovedniške poizkuse, je Grivec prispeval zelo zrelo razpravo „Ruski realizem in njega glavni zastopniki“. O novejši ruski književnosti je pisal tudi naslednje leto, to pot v Aleša Ušeničnika Katoliškem obzorniku.

Pretežno leposlovno usmerjenost je kazal še vsa leta ljubljanskega bogoslovja. Podoba je bila, da je katoliško gibanje v njem dobilo literarnega kritika — v KO 1902 so vse tri „Literarne razprave“ (Brezina, Gogolj, Morawski) njegove. Očitno je bilo, da pri ruskem „psihološkem realizmu“ (izraz je rabil sam) šolani kritik ne ostaja ob zgolj idejnih in pedagoških sodilih Mahničeve šole. Ob češki katoliški moderni je opozarjal na umetniško resnično katoliško literaturo (Češka katoliška moderna, DS 1901). Kazal je na prodiranje novega duha, ki se je uprl materialističnemu naturalizmu, v svetovni literaturi. Pod vtisom konverzij pomembnih sodobnih piscev (J.K. Huysmans — „En route“ 1895; J. Joergensen 1896 — „Digte“ 1898) v katolicizmu je sicer precejeval religiozno prenovitveno silo spiritualistične tendence v simbolizmu in je pojavu vzdolž zelo oporekljivo ime „misticizem“ („Iz naturalizma v misticizem“ v bogoslovskem Almanahu 1901), vendar je pravilno spoznal, da je za umetnostni razvoj slovenske katoliške literature potreben stik s sodobnimi tokovi velikih slovstev. Med „mistiki“ mu je bil najbolj drag O. Brezina, studija „Mističen cvet s češkega Parnasa“ (KO 1901 in 1902), je vzbudila pozornost tudi med Čehi. V slovenski literaturi, je menil, se pridružuje novi religiozni smeri Ksaver Meško („Za novimi cilji“, KO 1900); pod vtisom te kritike in Grivčeve privatne korespondence se je Meško odločil za pristop k Domu in svetu. Zadnjo oceno iz slovenske literature je Grivec posvetil Mešku (Čas 1907 o „Miru božjem“).

Vendar ga je vedno bolj prevzemala teologija. Med njegovimi ljubljanskimi bogoslovskimi spisi se nahajajo prvi zapiski o Solovjevu (ki je zanj literaturo iskal že 1898) in prvi članek o vprašanju „Cerkve in cerkve“ (KO 1902). Razprava „Umetnost-apologija“ (Bogoslovski almanah 1901, 118-145) znamenjuje preusmerjanje avtorjevega intelektualnega zanimanja. Pod vplivom Mahniča in njegovega „Rimskega katolika“ je precej slovenskih bogoslovcev dobilo osebni odnos do znanstvene teologije. To smer je v ljubljanskem bogoslovju pospeševal škof Missia; leta 1897 sta se vrnila v domovino prva Missijeva germanika, Aleš Ušeničnik je prevzel predavanja iz filozofske propedeutike in fundamentalne teologije (1900 je prevzel dogmatiko), njegov brat Franc je postal spiritual v ljubljanskem semenišču. Spremembo nasproti preje prevladujočemu leposlovnemu zanimanju najbolje predstavlja prvi „Almanah slovenskih bogoslovcev“.

(1901), ki ga je pod pesniškim posvetilom „Kristusu Kralju“ uredil vprav Franc Grivec.²

Ko je Grivec od 1902 do 1905 nadaljeval in dopolnjeval teološke študije na teološki fakulteti v Innsbrucku, ki je izročena avstrijski jezuitski provinci, je pod vplivom tedaj že emeritiranega profesorja p. Nikolaja Nillesa († 1907) obstajalo tam dosti živahno zanimanje za vzhodne cerkve. S temi vprašanji so se naravno bavili predvsem teologi iz slovanskih dežel. V času Grivčevega študija se je formiral pravi krožek, kjer so poleg Grivca bili najbolj delavni Ukrajinci M. Haluščynskyj, J. Bocian, D. Jaremko in Čeh A. Špaldak SJ. Iz zgodovine poizkusov zedinjenja med vzhodnimi Slovani, je Grivec izbral tema svoje doktorske disertacije; ko jo je pisal, je šel na daljše raziskovanje v Krakov. (Pri tem našel čas, da je napisal za DiS 1903 „Davnost in pomen poljskega jezika“.) V zgodovinsko metodiko ga je uvedel tedanji innsbruški cerkveni zgodovinar Šlezijec Emil Michael SJ, učenec von Fickerja in von Pastorja.

Navdušenje za češko moderno — s pesnikom Jakobom Demlom si je dopisoval — ga je zbližalo s češkimi, posebno moravskimi bogoslovci. Po njih se je seznanil z diskusijo o ciril-metodijski ideji, ki so jo pojmovali skoraj samo kot slovansko liturgijo, ko je bil 1907 prvič na Velehradu, na zborovanje bogoslovcev in katoliških izobražencev. Ko je o tej diskusiji razmišljal, je mladi slovenski teolog bistroumno spoznal pravo bistvo ciril-metodijske misli, ki more biti le vodilna ideja apostolata sv. Cirila in Metoda: Slovani naj kot most vežejo Vzhod in Zahod, izpolnujoč takó posebno nalogo v organizmu Cerkve; slovanski katoličani naj tedaj posredujejo med katoliško in ločenimi vzhodnimi cerkvami, posebno slovanskimi pravoslavnimi; posebna naloga slovanske teologije je preučevanje ločenega Vzhoda. Do naravnost genialne formulacije ciril-metodijske misli, ki odpira novo dobo v prizadevanju za edinost in v preučevanju vzhodne teologije med katoliškimi Slovani, je mogel priti le, ker je dovolj poznal že tedaj delo ruskega slavista Aleksandra Vasiljeviča Gorskega in njegove zgodovinske šole, ki gledajo v sv. Cirilu in Metodu apostola vesoljne cerkvene edinosti, zastopnika ene vesoljne cerkve iz dobe pred razkolom. Svojo zamisel je objavil v članku „Ideja ciril-metodijska“, ki je po slovensko in po češko izšel v časopisu moravskih bogoslovcev „Museum“ (1903-4, 2-14). (Sporočil jo je tudi v KO 1904, 409-12). Misli mladega teologa³ sta dala popolno podporo tedanja voditelja češke teologije dr. Anton Podlaha in dr. Jozef Tumpach. Prišla sta naslednje leto na Velehrad, kjer je dr. Podlaha razgrnil načrt o organizaciji slovanske teološke dejavnosti v luči tako pojmovane cirilmetodijske ideje, o kateri je

govoril tudi Grivec. Oba govora na shodu 1904 sta izdana v knjižici „Idea Cyrillo-methodijska“ (Velehrad 1905).

Takšno orientacijo teološkega raziskovanja med katoliškimi slovanskimi narodi ni terjala samo dinamika okrožnice Leona XIII „Grande munus“, temveč jo je vsaj toliko narekovala tedanja evropska situacija v znanostih, ki morajo še posebno zanimati slovanske znanstvenike. Slavistiki je takrat veličina Miklošičeva pridobila evropsko avtoriteto. Vatroslav Jagić, ki ga je 1886 nasledil na dunajski katedri, je ohranil visoko vršino dunajske slavistične šole. V časopisu „Archiv für slawische Philologie“ je mlada znanost 1875 dobila priznano glasilo. Samo vprašanje časa je moglo biti, da se za staroslovansko književnost, ki jo sestavljajo pravzaprav le cerkveni teksti, začno zanimati bogoslovni znanstveniki. Devetdeseta leta XIX. stoletja so dala rojstne letnice vrsti znanstvenih del, ki pomenijo dokončno ustanovitev bizantinistike: 1891 je izšla fundamentalna K. Krumbacherjeva zgodovina bizantinske literature (2. izd. 1897), 1892 je začela izhajati „Byzantinische Zeitschrift“, 1895 je A. A. Vasiljev odlični ruski bizantinologiji ustanovil glasilo „Vizantinskij Vremennik“, isto leto je F. I. Uspenski izdal prvi zvezek „Izvestij“ ruskega arheološkega instituta v Carigradu. In v nobeni veliki literaturi in kulturi teologija ni imela toliko vloge kot v bizantinski.

V istih devetdesetih letih si je tudi katoliško raziskovanje Vzhoda med zapadnimi narodi ustvarilo svoji prvi časopisni središči: Bessarione (Rim 1896), Echos d'Orient (Paris 1897). Študij orientalne teologije na zapadu sta bistveno pobudila ruska konvertita Ivan Gagarin SJ (La Russie sera-t-elle catholique? 1855), pisec več razprav o vzhodni teologiji, ki je začel 1856 znane „Études“ izdajati kot glasilo svojih načrtov, in Ivan Martinov SJ, katerega delo „Annus ecclesiasticus graeco-slavicus“ je 1863 izšel pri bolandistih. Njuno prizadevanje je nadaljeval v Peterburgu rojeni Pavel Pierling SJ (ordiniran v Innsbrucku 1868), raziskovavec odnosov med Rusijo in sv. Sedežem. Danes je znana njegova vloga pri nastanku enciklike „Grande munus“. Liturgične studije Martinova je nadaljeval N. Nilles SJ (Kalendarium ecclesiae orientalis et occidentalis, 2. izd. 1896-7), od 1859 profesor cerkvene zgodovine v Innsbrucku, zbiravec gradiva za zgodovino unij v habsburških deželah. V začetno fazo katoliškega raziskovanja vzhodnih cerkva spada tudi dalmatinski samouk Ivan Marković OFM, katerega ne vedno kritično delo „Gli Slavi ed i Papi“ (1897) je v hrvatskemu prevodu (1903-5) bilo zelo brano v bogoslovjih na slovanskem jugu. Med Slovenci je na naloge, ki jih teologom stavlja razvoj slavistike, prvi opomnil — tudi v drugih pogledih po krivici pozabljeni prizadevnik za ciril-metodijske

ideale — Fran Kovačič: „Staroslovansko književnost so doslej obdelovali le jezikoslovci, čas je, da se tudi bogoslovci začnejo živahneje baviti s tem predmetom.“ (VBV II/1899/180) Verjetno tega poziva tako pazljivi bravec domače teološke literature, kot je bil mladi bogoslovec Grivec, ni prezrl.

Leta 1907 je Grivca po kratkem kaplanovanju v Dolu pri Domžalah škof Jeglič imenoval za študijskega prefekta v ljubljanskem bogoslovju, obenem je od 1907 do 1916 nadomestoval J. E. Kreka in dociral njegova predmeta, filozofijo in fundamentalno teologijo, izredni profesor za ti stroki je postal 1916. Leta 1919 ga je zagrebška univerza izbrala za profesorja vzhodnega bogoslovja, toda že naslednje leto se je vrnil v Ljubljano.

Bil je doslej edini študijski prefekt, ki je bogoslovce sistematično navajal k znanstvenemu delu. Prvi literarni sad tega prizadevanja je bila zbirka razprav „Sv. Janez Zlatoust. Doneski v proslavo 1500-letnice njegove smrti“, ki je 1908 izšla kot ponatis iz „Voditelja v bogoslovnih vedah“ v Mariboru. Iz tedanjega Grivčevega krožka je izšel biblicist Andrej Snoj, ki je predvsem po Grivčevem prizadevanju dobil docenturo za Novo Zavezo na ljubljanski fakulti.

Več uspehov v organizaciji teološkega dela mu je prineslo sodelovanje pri ustanovitvi in uredništvu (od drugega letnika) revije „Slavorum Litterae Theologicae“ (Praga 1905-10) in pri prirejanju znanstvenih kongresov v Velehradu (od 1907). On je predlagal 1909 ustanovitev Velehraiske akademije, učene družbe za preučevanje vzhodnih cerkev, in bil izvoljen v pripravljalni odbor zanjo. Ko se je p. Špaldak polastil 1911 glasila Velehraiske akademije, je Grivec opustil svoje sodelovanje, ki ga je obnovil šele novemu uredništvu 1932.

Literarno delo do profesure na univerzi kaže izredno širok obseg intelektualnega zanimanja. Kot profesor filozofije je v kritičnih naznanilih seznanjal slovensko inteligenco s sodobnim filozofskim slovstvom, zlasti sholastičnim in slovanskim (v Času in delno v VBV), napisal pa tudi samostojni razpravi „Novi čuti“ (Č 1909) in „Neumrljivost duše“ (Č 1918). Več je samostojno pisal iz apologetike (Kristus pred moderno kritiko, almanah „Za resnico“ 1904; Tu es Petrus, VBV 1911; Apologetični pomen konverzij, Č 1916). Vestno je poročal o znanstvenem položaju vprašanj o sv. Cirilu in Metodu (Č 1907 in 1908 [kritika Snopka]), in se pripravljaj na prihodnje lastno znanstveno raziskovanje. Metodično je vztrajno registriral dogodke iz življenja vzhodnih cerkva (Cerkveni letopis. Vzhodna cerkev, VBV 1904-1914). Ko je v aneksijski krizi 1909 „vzhodno vprašanje“ postalo neposredno pereče za Slovence, je Grivec opozoril na „Cerkveno vzhodno vpra-

šanje" v obsežni razpravi (VBV), ki je doživela knjižno izdajo na Češkem (Vychodní otázka církevní, Praha 1909) in na Hrvaškem (Iztočno cerkveno pitanje, Zagreb 1911). Kmalu je bila potrebna druga izdaja, ki je predelana izšla pod naslovom „Pravoslavlje“ (Lj 1918, češki prevod: Pravoslavi, Kromeriž 1921) tedanji najboljši katoliški prikaz.

Kot slovenski pisatelj je Grivec v svoji prvi dobi predvsem slavist, seveda v pomenu vede v slovanstvu sploh. Z balkanskima vojskama, prvo svetovno vojsko in rusko revolucijo so prišla na met aktualna kulturno-politična vprašanja, ki jih je z velikim zgodovinskim in zgodovinsko-filozofskim znanjem obravnaval v številnih razpravah v Času (1915: Pravoslavna nevarnost?, Germanstvo, slovanstvo in Balkan, Balkansko vprašanje, Ruski problem; 1916: Srbsko-bolgarsko vprašanje; 1917: Vzhod, Ruska revolucija; 1918: Ruska sfiga, Zakaj je propadla Poljska?). Toliko iz izvedenskega peresa po prvih virih pisanih razprav o vprašanih slovanskih narodov kot po Grivčevi zaslugi v letih 1915-19 slovenski bravec poslej ni imel nikoli več na voljo.

Svoj strokovni teološki pridelek je ta čas objavljajal predvsem med Čehi. Že v „Museum“ 1903-4 je začel priobčevati kritična poročila o ruski teološki in cerkveni literaturi, nadaljeval jih je v Časopisu katoličkeho duhovenstva (1905) in postal eden glavnih recenzentov revije SLTh (1905-9), kjer je svoje poročanje razširil na Srbe in Bolgare. V tem drobnem in publicistično nevhvaležnem delu se je izobrazil v enega prvih poznavavcev pravoslavne teologije in pravoslavnih cerkva med katoliškimi znanstveniki.

Strokovno razgledan v vprašanih cerkvene edinosti, je mogel kongenialno razumeti pomen Slomškove ustanove, ki je bila 1909 kot Apostolat sv. Cirila in Metoda obnovljena v ljubljanski škofiji. Na Slomškovo izročilo je navezal v knjižici „A. M. Slomšek o sv. Cirilu in Metodu“ (Lj 1910). Tudi med preproste sloje je odprl pot Ciril-metodijski misli, ko je izdal „Apostolski molitvenik“ (Lj 1918, 1928). V prvi vrsti pa je s to molitveno knjigo hotel zagotoviti religiozni značaj ciril-metodijske misli, ki ji je med Slovenci grozila nacionalistična sekularizacija.

Ko je pod pokroviteljstvom škofa Mahničja uvajal ACM na otoku Krku, je prišel v stik z oddavnim slovanskim bogoslužjem rimskega obreda. Poglavitni Mahničjevi sodelavci — glagoljaši — so mu v razgovorih poudarjali, da bi bilo treba pojasniti pomen slovanske liturgije za unionistično prizadevanje. Toda vprav Grivec je bil tisti, ki je odpravil istoventenje ciril-metodijske ideje s slovanskim bogoslužjem. Značilno je, da resolucije Velehrajsih kongresov niso nikoli omenjale slovanske liturgije. Vprašanje je vno-

vič preučil. Ko so škofje Države Slovencev, Hrvatov in Srbov na konferenci 27.-29. novembra 1918 sklenili prositi sv. Sedež, naj raztegne privileg slovanskega bogoslužja rimskega obreda na vse katoličane v novi državi Južnih Slovanov, je Grivec napisal razpravo „Slovansko bogoslužje“ za Čas (1919), ki je izšla prevedena v uradnem glasniku djakovske škofije (1919). Poudaril je važnost slovanske liturgije za cerkveno edinost, podčrtal je tudi, da bi se z njim „izbrisal spomin na tuje krivice“, vendar ni zakrival senčnih strani v pogledu kulture. Sklep iz leta 1918 so škofje, tedaj že v Kraljevini SHS, ponovili na seji 15.-20. novembra 1919. „Verjetno, da so škofje omenjali ta dva razloga“, ki ju je navajal Grivec (BV 1924, 91) v svoji promemoriji. Gibanje pa je dobilo čisto politični značaj in spričo hegemonističnih teženj srbskega pravoslavja nevarno smer, zato je episkopat ob prizadevanju, da bi se privileg slovanskega bogoslužja vklenal v razgovore za konkordat, opustil svojo prejšnjo naklonjenost. Liturgično vprašanje je postalo predmet časniških obravnavanj, zato je Grivec napisal v „Slovenca“ (7. jul. 1922) strokoven članek, v katerem pa vztraja na stališču iz 1919. Zoper uvedbo glagolskega bogoslužja so se potem izrekli kar trije profesorji ljubljanske teološke fakultete, Srebrnič (Č 1923). Ujčić in Rožman (oba v BV 1923). V odgovoru „Slovansko bogoslužje in delo za cerkveno zedinjenje“ (BV 1924) je Grivec poudaril, da je slovanska liturgija „vprašanje misijonske in pastoralne metode in oportunitosti“, da so pogoji zanjo drugačni v Dalmaciji kot v Sloveniji in Hrvaški, da na Slovenskem ni tradicije.

Med dokumente slovenskega razgledovanja v novem položaju po zlomu Avstrije, ko so se podrli politični temelji enostranskega nemškega vpliva na slovensko kulturo, ima pomembno mesto razprava o „Naši kulturni orientaciji“ (Č 1919), v kateri Grivec terja za naprej neprimerno večje poznanje zlasti francoske kulture. Na „Katoliški prepoved v Franciji“ je opozarjal še sredi vojske (Č 1916). Že leta 1901 (KO V, 355) je v poročilu o monumentalnem pregledu 19. stoletja „Un siècle. Mouvement du monde de 1800 à 1900“ zapisal: „... s katoliškega in slovanskega stališča želimo, da bi Slovenci postali bolj zaupni do Francozov in se bolj zanimali za njih kulturo“.

Za skupno državo Srbov, Hrvatov in Slovencev se je odločil tudi, ker je mislil, da bo v novi skupnosti dana možnost za apostolat edinosti. Misel, da bodo katoliški Slovenci in Hrvati „most za zedinjenje na Balkanu“ se je često ponavljala v času gibanja za Majniško deklaracijo na Hrvaškem posebno v tistem časopisju, ki je bilo pod vplivom Mahniča. Ko je „Nova Evropa“ 1923 razpisala anketo o verskem položaju v SHS, je Grivec v

prispevku „Katolički vjerski problem u Jugoslaviji“ poudarjal dobre odnose med katoliško in pravoslavno cerkvijo kot pogoj za zedinjenje, moral pa je že priobčiti svoje pritožbe zoper katoličanom neprijazno uradno prakso.

Kakor velika večina slovenske inteligence prva leta nove države, je tudi Grivec verjel v trditev „Slovenski znanstveni jezik se bo gotovo približeval srbohrvatskemu“, zato je predlagal odpraviti stare cerkvene termine: spoznavalec, učenik, postava (lex), zakon (matrimonium), celo namesto zgodovine si je želel „historijo“ (BV I, 112).

Ustanovitev univerze v Ljubljani je Grivcu uresničila mladostni sen, postati akademski učitelj v domovini. Leta 1920 se je vrnil iz Zagreba in postal eden izmed prvih rednih profesorjev na teološki fakulteti, kjer je prevzel katedro za traktat o Cerkvi, predaval je pa tudi o vzhodnem bogoslovju. V jeziku „uredbe teoloških fakult“, ki je prevzela pravoslavni sistem, se je njegov predmet imenoval „primerjalno bogoslovje“. Ljubljanska profesura je omejila Grivčevo znanstveno zanimanje končno na ekleziologijo in na raziskovanje vzhodne teologije, predvsem teologije sv. Cirila in Metoda.

Na ljubljanski fakulteti je mogel šele popolnoma razviti svoje zmožnosti teološkega organizatorja. Vodilno je sodeloval pri ustanovitvi Bogoslovne akademije, ki se je pod njegovim predsedstvom ustanovila najprvo kot odsek Leonove družbe leta 1920, naslednje leto pa kot samostojna učena družba za teološke stroke. Leta 1921 je začela izdajati znanstveni četrtletnik „Bogoslovni vestnik“, ki je bil tako poimenovan na predlog Grivca, kateri je to ime izbral s spominom na znanstveno glasilo Moskovske akademije „Bogoslovskij vestnik“ (zatrt v 37. letniku od revolucije 1918) in z namenom, da tako poočiti posebno poslanstvo novega teološkega časopisa. To so hoteli poudariti tudi s tem, da je bila na prvih straneh revije natisnjena Grivčeva razprava o pravovernosti sv. Cirila in Metoda (BV I,1 - 43).

Pomembno je Grivčevo didaktično delo na novi znanstveni instituciji. Za akademsko višino fakulte se je prizadeval tudi z znanstveno vzgojo v seminarjih. Njegov seminar je bil — poleg (delno) Lukmanovega in pozneje Turkovega — edini, ki je pripravljal na samostojno znanstveno delo. Udom svojega seminarja je razlagal probleme svojega lastnega raziskovanja in jih vzpodbujal k udeležbi pri njihovem reševanju.

Edini je spisal — poleg obeh Ušeničnikov in Snoja — slovenski akademski teološki priročnik. Traktat „Cerkev“ je prvič izšel 1924 (320 strani). Je prvi katoliški učbenik, ki zadovoljivo upošteva pravoslavno teologijo in tudi v stavbi jemlje v poštev

pravoslavno pojmovanje cerkve. Pomembno mesto ima tudi med poizkusi, razviti ekleziološki traktat iz nauka o mističnem telesu Kristusovem.⁴ Češki izvedenec za nauk o cerkvi, p. B. Spačil SJ, profesor na Orientalnem institutu v Rimu, ga je ocenil za „edini s katoliške strani pisani traktat, ki v polnem obsegu obravnava nauk ločenega Vzhoda; najboljši, ki je bil dozdaj napisan na slovanskem jeziku, in eden izmed najboljših med tistimi, ki so jih izdali katoliški teologi o cerkvi, ker je jasen in jednat ter se ozira na potrebe časa“ (*Orientalia Christiana* II/2, 1924, 317). Organizacijo traktata, kjer je pred razpravljanjem o primatu postavil nauk o Kristusu-glavi Cerkve, je odobril Pij XI v pohvalnem pismu Državnega tajništva z 31. marca 1924. Grivčeva „Cerkve“ glede globine spekulacije med svojedobnimi traktati ne doseže Billota (1910) in Strauba (1912), glede obilnosti obravnavane materije ne more tekmovati z d'Herbignyjem (1921) in Ottingerjem (1911), vendar je samostojno in izvirno znanstveno delo.

Prva izdaja je v desetih letih pošla: kot nadomestilo je izdal lepo knjigo „Kristus v cerkvi“ (Lj. 1936, str. 270; češki prevod Fr. Švehláka-Fr. Jemelke, Olomouc 1938) ki jo je namenil širšemu bralnemu krogu. V delu je očrtal cerkev kot središče religioznega življenja.

Drugo izdanje „Cerkve“ je popolnoma predelano priobčil leta 1943. Zaradi vojnih razmer ni mogla imeti tistega odmeva kot prva edicija. Zlasti je predelal poglavji o kraljestvu božjem in o ustanovitvi cerkve, kjer je ukoristil H. Dieckmannove zgodovinsko-dogmatične traktate „*De Ecclesia*“ (1925). Za poglavje o mističnem telesu je mogel upoštevati samo uvodni del Trompove monografije, ki jo je izmed zadevnih del najbolj cenil. Pija XII enciklika pa je izšla, ko je bilo to poglavje Grivčeve knjige že natisnato. Večji del svoje razprave de corpore mystico je izdal v latinskem prevodu že leto preje (BV 1942, 14-34). V poglavju o znakih cerkve je uporabil M. Jugiejev traktat v *DictThCath* XIV.

Grivec je svojo drugo knjigo o Cerkvi pisal v času živahne ekleziološke diskusije, ko so nekateri govorili naravnost o „križi ekleziologije“, zlasti zaradi enostranskega tolmačenja nauka o mističnem telesu Kristusovem. Grivec je k debati prispeval zlasti v razpravah „*De Corpore Christi mystico questiones methodologicae*“ (AAV 1937) in „*Controversia de Corpore-Christi mystico*“ (AAV 1941). Proti pneumatološki smeri je postavil tezo: mistično telo najprej (in recto, reduplicative) pomeni notranje nadnaravno življenje cerkve, toda nikakor se je ne sme zožiti na dušo cerkve, temveč bistveno obsega tudi vidno uredbo hierarhije.“ To njegovo stališče je dobilo potrditev v Pija XII okrožnici

„Mystici Corporis“ (1943), ki ne dopušča nobenega dvoma, da cerkvenemu pojmovanju skrivnostno telo Gospodovo ne pomeni samo notranje-nevidne resničnosti v globini cerkve, temveč prav tako bistveno družbeno telesnost te cerkve. Grivčev pomen v kontroverzi je pravilno očrtal ruski benediktinec C. Ljalín v delu „Une étape en ecclésiologie“ (Chevetogne 1947).⁵ Tudi po encikliki pa je ostala teologiji naloga, povezati v eden teološki pojem cerkve biblične pojme „telo Kristusovo“, „nevesta Kristusova“, „božje ljudstvo“, ki vsi pomenijo eno in isto resničnost cerkve, čeprav vsak zase poudari bolj eno komponento v skupini resničnosti cerkve. Zdi se, da za to razpravo Grivec ni imel več vseh potrebnih podatkov.

Seveda je Pija XII encikliko, ki ji je pojem telesa Jezusa Kristusa vodilni pojem za prikaz nauka o Cerkvi, z veseljem pozdravil in s svojega stališča komentiral. Ker enciklike ni mogel več upoštetiti v tekstu svojega traktata, je o njej napisal dodatek k knjigi in jo tudi posebej izdal s komentarjem: „Skrivnostno telo Jezusa Kristusa“ (Lj. 1944, str. 196), kjer je ohranil v glavnem prevod dr. K. Truhlarja za „Ljubljanski škofijski list“.

Za teološko podstavo dela za cerkveno edinstvo je važna Grivčeva teološka obrazložitev pojmov „Unio, unionismus, unitas“ (AAV 1934), za metodologijo dela za cerkveno edinstvo njegovo predavanje na V. velehradskem kongresu (ACV V., francosko: Union des Églises, 1928), kjer se je posebej oziral na dežele, ki meje na pravoslavne.

Katoliško raziskovanje vzhodnega bogoslovja, posebno nauka o cerkvi, je zadalžil s pomembno študijo „Cerkveno prvenstvo in edinstvo po bizantinkem pojmovanju — Doctrina Byzantina de primatu et unitate ecclesiae“ (Lj. 1921), ki je izšla skupaj z razpravo o pravovernosti sv. Cirila in Metoda tudi v češkem prevodu (Kromeriž 1922). Obravnaval je tudi nauk staroslovanskih sholijev o primatu (BV 1922 s prevodom fragmenta Metodovega nomokanona), sedanji nauk ločenega Vzhoda o ustavi cerkve in o počelu edinstvi v cerkvi (Acta Conventus Velehradensis, IV 1925), vzhodni pojem cerkve (Acta Conventus Pragensis pro studiis orientalibus 1930), cerkev — telo Kristusovo in „sobornost“ (ACV VI/1933). Poljudno-znanstveni značaj ima knjiga „Vzhodne cerkve in vzhodni obredi“ (Lj 1930, ponatis iz BV 1930), dopolnitev in osodobnitev knjige o pravoslavju iz 1918.

Po prvi svetovni vojski je Grivec veljal za enega izmed prvih poznavavcev ruske teologije na Zahodu. Kot prvi katoliški izvedenec o Vladimiru Solovjevu, ki je bil Grivcu osebnost najbolj drag ruski mislec, je bil povabljen k sodelovanju za zbornik „Ex Oriente“ (Mainz 1927), kamor je napisal rusko razpravo „Samobytnost

Vladimira Solovjeva" (tudi francoski prevod). Za nemški izbor iz Solovjeva „Monarchia S. Petri" (Maiz 1929) je bil naprošen, naj napiše uvod „Bemerkungen zur Theologie Wladimir Solovjews". Potrdilo vodilnega Grivčevega izvedenstva v studiju prvega ruskega religioznega filozofa, je bilo povabilo, naj napiše geslo „Solowjew" za Buchbergerjev Lexikon für Theologie u. Kirche (IX, 1937).

S svojimi številnimi slovenskimi studijami o Solovjevu (monografija: Č 1917, tudi separat; katoličan: Č 1918 in sep.; odnos do Strossmayerja: Katolički list 1925, rusko Vera in rodina 1925 in sep.; pesnik DS 1926; odnos do Dostojevskega: BV 1931 in sep.) je vzbudil živahno zanimanje med slovensko inteligenco za genija ruske religioznosti. Sad tega so tudi teološke disertacije J. Kraljiča, P. Robiča, K. Truhlarja, ki jih je nameraval izdati v posebnem zborniku. Solovjeva je tudi prevajal, pred koncem druge velike vojske je bil že naznanjen tisk „Filozofije ljubezni" in „Opravičenja dobrega". Od drugih ruskih teologov je preučeval Homjakova (BV 1934) in Antonija Hrapovickega, posebno zaradi vpliva na srbsko teologijo.

Srbsko cerkveno življenje je zelo dobro poznal. Svoj obilni material je izročil v uporabo graškemu profesorju A. Hudalu za knjigo „Die serbische orthodoxe Nationalkirche (Graz 1922)". Čeprav se je zavedal potrebnosti poznanja srbske cerkve za Slovence, sam njene zgodovine ni monografično obdelal. O srbskih verskih problemih je pisal v Času 1920, potem pa o njih v znanstvenih revijah ni razpravljajl do zavladanja patriarha Varnave (1930). Pod tem patriarhom je dobila omah protikatoliška smer, ki je pod vplivom ekstremne teologije ruskega slavofilizma začela s silno ostro polemiko zoper katoliško Cerkev. Ton ji je dal patriarh sam z velikonočnim pastirskim listom za leto 1931 o „borcih za zemeljsko kraljestvo Kristusovo". Grivec je v odgovorih (BV 1931, 1932, 1933) kazal na zastarele teološke osnove tega napadanja in klical h krščanskemu sožitju v miru in ljubezni. Neakademske napade na katoličane, ki se je v njih odlikovalo zlasti glasilo študentov beograjske bogoslovne fakulte „Svetoslavje", katero je posebno strastno pisalo zoper Grivca („On opet grdi...", Sv 1933 189-190). je končno morala prepovedati politična oblast.

Ob novi napetosti, ki je nastala ob konkordatnem boju, je na ugovore pravoslavnih cerkvenih voditeljev in pravnikov odgovarjal Grivčev učenec Odar (BV 1937). Ko se je boj podel, je Grivec z velikim veseljem vpisal pomirjevalne glasove iz srbske hierarhije (Slovenec 30. 3. 1938). Da bi pokazal znanstveno negotove temelje protikatoliške svetosavske ideologije, je 1938 napisal poljudno-znanstveno knjižico „Sveti Sava i Rim" (Lj, tudi slovensko), kjer je poudaril, da ni mogoč zgodovinski dokaz Savovega

sovraštva do katoličanov in Rima, pa tudi ne njegove pripadnosti katolištvu. Delce, ki si ga je želel dr. Korošec, je imelo tudi cerkveno-političen namen: Grivec je srbskim sodobnikom stavljal v zgled strpno in daljnovidno politiko utemeljiteljev srbske države in cerkve, kakršno si je on izbral iz virov.

Ko je bilo jasno, da prof. Ehrlich zaradi tolikernih drugih zaposlenosti ne bo napisal Slovencem tako potrebnega traktata „O pravi religiji“, ki ga je predaval, je Grivec izdal kratko celotno apologetiko „Krščanstvo in Cerkev“ (1941, str. 110), ki je bila namenjena tudi za uporabo na srednjih šolah. V delu je dosledno izvedel zvezo empirične metode z dokazi za bivanje božje, Kristusovo božje poslanstvo in cerkev. Metodo apologetike je obravnaval v treh razpravah v duhovniški reviji Vzajemnost 1940.

Kot samostojen raziskovavec sv. Cirila in Metoda se je Grivec uveljavil takoj v začetku svoje akademske profesure v Ljubljani z razpravo „Pravovernost sv. Cirila in Metoda“ v BV 1921 (tudi češki prevod), ki je zanjo prejel priznanje srbske in češke znanosti. Dokazal je iz teološkega mišljenja, ki se razodeva v Žitju Konstantina in v Žitju Metodija, posebno v obširnem uvodu k Metodovemu življenjepisju, da sta sveta brata zastopnika krščanskega Vzhoda iz dobe pred cerkvenim razkolom, torej pravoverni v zahodnem in vzhodnem smislu. Samostojnost Ciril-Metodove teologije nasproti bizantinski teologiji njunega časa potrjuje tudi analiza „Virov Ciril-Metodove teologije“ (Slavia 1923) in preizkava orientalskih in rimskih vplivov v sholijah slovanskih apostolov (Byzantinische Zeitschrift 1929-30). To tezo naj bi potrdilo tudi preučevanje staroslovanskega prevoda Nové zaveze, za katero je pridobil ljubljanskega bibličista Andreja Snoja, ki je v svoji razpravi o Mateju dokazoval, da je ta prevod prirejen po izven-carigrajski redakciji (Razprave BA III, 1922).

Delo za ekleziološki traktat pa mu ni pustilo časa, da bi svoja ciril-metodijska raziskovanja mogel ohraniti na isti znanstveni vršini. Šele po letu 1934 se jim je mogel v prvi vrsti posvetiti. Vmes je izdal poljudno-znanstveni življenjepis „Slovanska apostola sv. Ciril in Metod“ (Lj 1927), ki je v naslednjih letih izšel v češkem, nemškem, poljskem in slovaškem prevodu. Kratek pregled njunega življenja je napisal za češko zbirko „Životem“, „Sv. Cyril a Metoděj“ (Hlučín 1928).

Ze leta 1920 je z uspehom analiziral prvo poglavje ŽM kot fragment Ciril-Metodove teologije; ko se je vrnil k sistematičnemu preučevanju te teologije, je spet zastavil pri tem obširnem uvodu v Metodijevo vito in pokazal, da ŽM I vsebuje osnovno poglavje Ciril-Metodove kateheze (BV 1934). Ko je raziskal biblične zgodbe sv. Cirila in Metoda (BV 1935) v ŽM I kot dokument njune teologije, je ugotovil vpliv panegirikov sv. Gregorija Nacianskega.

na njih sestavo in odklonil Dvornikovo tezo o posnemanju sočasnih bizantinskih legend. Obenem je pojasnil tudi posvetitev Cirilovo sv. Gregoriju, ki so jo do tedaj šteli za legendaren element. Raz razgledišče, pridobljeno v tej razpravi, je mogel ugotoviti zgodovinsko jedro pripovedi o zaroki sv. Cirila s Sofijo (BV 1935), drugega „legendarnega okraksa“ v ŽK III tudi s tem, da je metodično ukoristil doslej neopažene biblične in patristične citate v tekstu. V istem letniku BV (str. 211-217) je obrazložil zvezo med Cirilovim čaščenjem Sofije-Modrosti in njegovim iskanjem „pradednih časti“ s pomočjo edino pravilne razlage tega mesta (= ŽK IV, 14; paralelno mesto ŽK IX, 12; tudi „prvotno dostojanstvo“ ŽK I, 5), ki jo je našel p. Tomaž Kurent S.O. Cist.: „predednie č'sti“ pomenijo sijaj božje podobe v Adamovi človeški naravi pred padcem. Hkrati je opomnil, da se v Cirilovi definiciji filozofije ŽK IV, 8 nahaja enaka ideja približevanja božji podobi. Tako je bil šele odprt pogled v izvirno globino Cirilove teologije in krščanske izkušnje in najdena v „pradednih časteh“ vodilna ideja Cirilovega bogoznanstva, duhovnosti in apostolata. S tem pa je bila izkazana teološka verodostojnost Žitij. Razprave v BV je izpopolnil z objavami v Jugoslovenskem istoriskem časopisu (1935) o originalnosti sv. Cirila in Metoda in o virih Metodijevega Žitja ter v ACV VII (1937) o virih Ciril-Metodove teologije. Svoja nova dognanja je uporabil tudi v prvem slovenskem prevodu Žitij, ki jih je s poljudnim komentarjem priredil za Šolarjevo „Cvetje“ „Žitja Konstantina in Metodija“ (Celje 1936, 150 strani). Nadrobno preiskavo vpliva sv. Gregorija na sv. Cirila in Metoda ter na njuni Žitji je nadaljeval pod Grivčevim vodstvom Franc Gnidovec (disertacija 1942).

Ob studiju delovanja slovanskih učiteljev je Grivec spoznal, da je treba revidirati dotedanjo historiografsko podobo kneza Koclja, priobčil je zato knjigo „Slovenski knez Kocelj“ (Lj 1938, str. 298) tudi z namenom, da bi pokazal, kako „Slovenci niso narod brez pomembne zgodovine, odvisni od prijaznosti bratskih narodov, temveč imajo zasluge za zgodovino drugih Slovanov“ (str. 6). Pri preiskovanju Kocljeve zgodovine si je zastavil vprašanje o stikih cerkvenoslovanske književne šole, ki je od 870 do 873 imela središče v Kocljevi Panoniji, s slovenskimi brižinskimi spomeniki in se ogrel za tezo o idejnem in stilističnem vplivu Cirilove šole na drugi brižinski spomnik (najprej v Glasniku Muzejskega društva za Slovenijo 1941, potem v knjigi „Zarja stare slovenske književnosti“, Lj 1942).

Rezultati njegovih raziskav pred drugo svetovno vojno so zbrani v kritičnem latinskem prevodu Žitij, „Vitae Konstantini et Metodii“ (AAV 1941, 1-127, 161-277), ki mu je za uvod na-

pisal pregled virov in mu kot obsežni tretji del knjige dodal tri najst razprav o Cirilovi teologiji. S tem delom je v mednarodnem znantvenem svetu nadomestil zastareli Miklošičev (ZM 1854 in 1870, ŽK 1870) in Pasternakov (Déjini 1902) prevod. Delo je prava enciklopedija o sv. Cirilu in Metodu. Napovedani posebni odtis zaradi vojnih razmer ni mogel več iziti.

Mednarodno veljavo mu je prineslo tudi delovanje v organizaciji znanstvenih kongresov za studij vzhodnega bogoslovja v smislu ciril-metodijske ideje. Medtem ko je stara Avstro-Ogrska v velehrajskih prireditvah vedno slutila panslavistično propagando, so mlade slovanske države, ki so vstale po prvi svetovni vojski na njenem ozemlju, ciril-metodijsko gibanje podpirale, celo češki masarykovci in v Beogradu krog, ki je stal pod vplivom zgodovinarja Stanoja Stanojevića. Že na obeh pripravljanih konferencah za obnovitev velehradskih kongresov 1921 in 1922 je vidna Grivčeva vodilna udeležba. Njegov predlog za opravični red znanstvenih kongresov v Velehradu, poslan praškemu nunciju Marmaggiu, je Kongregacija za Vzhodno cerkev leta 1924 uzakonila. Na kongresih 1924, 1927, 1932, 1936 je bil vedno med tremi znanstvenimi direktorji kongresa, ki jih je imenovala rimska kurija. Vselej je bil med najbolj poslušanimi predavatelji. Grivčevo delo na Velehradu spada med ponosne liste v cerkveni zgodovini Slovencev, zaradi obćecerkvenega pomena velehrajskih shodov je pomembno tudi s stališča obće cerkvene zgodovine. Prizadeval se je, da bi bili podobni kongresi za studij vzhodne teologije prirejeni na vseh sedežih slovanskih katoliških teoloških fakult. Kongres v Ljubljani leta 1925, ki ga je počastil s svojim pismom Pij XI (AAS XVIII, 1925, 7-8, upoštevano v pregledu: R. Aubert, *Le Saint-Siège et l'Unité des Églises* [1947] 117-118) je pravzaprav sam organiziral. Vodilno je sodeloval na enakem kongresu v Pragi 1929. Kot v rimski kuriji priznanega strokovnjaka za Vzhod, ga je na domu v Rožni ulici v letih 1926 in 1927 obiskal tedanji apostolski vizitator v Bolgariji, nadškof Angelo Gius. Roncalli (pismo F. Dolinarju z 11. 4. 1961), poznejši papež Janez XXIII. Mons. Roncalli je Grivčevo delovanje zelo pohvalno omenjal na misijonskem zborovanju v Bergamu 1926 (Zbornik svečnikov sv. Pavla 1926, 159).

Zadan mednarodno pomembnim znanstveno-organizacijskim nalogam, se je požrtvovalno ubadal tudi z nadrobnim delom pri organizaciji Apostolstva sv. Cirila in Metoda v svoji domovini. Ustanovil mu je glasilo „Kraljestvo božje“, ki je od 1924-26 izhajalo kot letno poročilo, od leta 1927 pa kot mesečnik. V letih Grivčevega uredništva je bilo KB gotovo najboljše poljudno-znanstveno unionistično glasilo v katoliškem svetu, za Slovence pravi

periodično izhajajoči ljudsko - enciklopedični tečaj o krščanskem Vzhodu. Čutilo se je, da se listu žrtvuje resničen strokovnjak z vero v svoje in svojega naroda religiozno poslanstvo, ne pa kak teološki profesionalc. Sam ga je urejal in večidel pisal do 1933, ko ga je prepustil žitiskim cistercijanom. Pravilno je spoznal, da more njegovo delo med Slovenci nadaljevati le redovniška ekipa. Velikega žitiskega opata Avgušтина dr. Kostelca je pridobil za misel, naj se žitiška cisterca posveti vzhodnemu apostolatu.

Ciril-metodijska misel — kot odmev zamisli sv. slovanskih učiteljev, ki sta s svojim apostolskim delovanjem hotela uvrstiti slovanske narode kot enakopravno skupino v krščansko kulturno skupnost narodov — more biti najbolj trdna vez med katoliškimi Slovani. Tako je bilo naravno, da je Grivec postal najpomembnejši navdihovavec gibanja za vzajemnost med katoliškimi Slovani. Pod njegovim vplivom so federacije slovanskih katoliških visokošolcev na kongresih v Krakovu (1929), v Ljubljani (1930) in v Bratislavi (1931) izbrale ciril-metodijsko idejo za osnovo svoje zveze. V znamenju iste misli je bil prirejen leta 1937 kongres zveze slovanskih katoliških visokošolskih in starešinskih organizacij „Slavia Catholica“ v Ljubljani (poročilo izšlo v knjigi „Vzajemnost katoliških Slovanov“, Lj. 1937). Pomen Grivčevega pojmovanja slovanske vzajemnosti je pravilno privzdignil Valerij S. Vilinskij v knjigi „Trži koncepcie slovanské vzajemnosti“, (Praha 1930).

Od 1903 skoraj vsako leto, od 1919 prav vsako leto je Grivec pisal o sv. Cirilu in Metodu, vendar je svoj mladostni uvid, da more njuno pravo podobo dati samo vzajemno sodelovanje slavistike, teologije in zgodovine, mojstrsko v delih pomnikih uresničil šele konec tretje dobe svojega raziskovanja, ki je — s prav malimi izjemami — vse osrédeno na življenje in delovanje slovanskih učiteljev. Po letu 1940 je razširil svoje raziskovanje od Žitij Konstantina in Metodija na celotno staroslovansko in tudi na poznejšo cerkveno slovansko slovstvo.

Leta 1945 je izgubil svojo revijo, Bogoslovni vestnik; sprva je upal, da bo imel nadomestilo v AAV in glasilu češkega ACM. V letih 1947 in 1948 je po več tednov bival v Olomucu in Pragi, prvo leto je doživel veselje osmega velehrajskega kongresa. Ta čas so češki slavisti pripravljali izdanje vseh Grivčevih cirilometodijskih studij v posebni knjigi. Toda Gottwaldov državni udar je uničil možnost, da bi druga CSR posredovala med Vzhodom in Zahodom. Problem je bil rešen šele, ko je Grivčevemu dobremu znancu dr. Svetozaru Ritigu uspelo, da je v zagrebškem Staroslovanskem institutu začel 1952 izdajati znanstveno revijo „Slo-

vo", pri kateri je Grivec postal najbolj vidni in stalni pisec. Doma sta profesorja Nahtigal in Ramovš pospeševala tisk Grivčevih do-neskov v Razpravah SAZU in v Slavistični reviji, toda od konca druge velike vojske je treba prve redakcije Grivčevih ugotovitev iskati tudi v izvenslovenskih revijah.

Najbolj povedno zrkalo napredka Grivčevih raziskav so nje-govi revijalni prispevki. V tretji dobi Grivčevega ciril-metodij-skega preučevanja je najbolj viden njegov znanstveni uspeh do-kaz, da Cloz-Kopitarjev glagolit od 59. do 160 vrste obsega iz-virno Metodovo homilijo slovanskim knezom in velikašem (Raz-prave SAZU 1943, dodatki: prav tam 1950, gl. tudi OChrPer 1950, razmerje do „Sodnega zakona“: Slovo 1953). Preučil je „Pohva-lo sv. Cirilu in Metodu“, važno dopolnilo k Žitjima, in ugotovil, da je bila spisana jeseni 885, in da so v njej opazni pisateljski obrisí Konstantina Preslavskega. Ker so v Pohvali izposojena ne-ka mesta iz „Napisanija o pravej vere“ in iz „Proglasa svetu evangeliju“ je isto letnico predlagal za terminus ante quem nas-tanku teh dveh spisov. (Raz SAZU 1950, posnetek te razprave AAV, dodatki Slovo 1955). Nadaljeval je tako plodovito analizo dotlej nepojasnjenih besed in rekel v ŽM in ŽK (Razprave SAZU 1944, Linguistica Slovaca 1944, Slavistična revija 1951). V ŽK VII, 12 omenjeni ‚vselenski‘ je porabil za izhodišče studiji o slovanskih terminih za ‚oikumene‘, ‚oikumenikos‘, ‚katholikos‘ (Sla-vistična revija — Nahtigalov zbornik 1957). Razložil je več tež-kih in nejasnih mest v staroslovanskem prevodu evangelijev (Slovo 1953, 1954 [Na sem Petre], 1957; OChrPer 1954, Slavia 1956). Očrtal je semantično zgodovino izraza ‚soprestolen‘, ki v Konstantinovem ritualu (ohranjenem v Sinajskem evhologiju) pomeni grški ‚homousios‘, v Domitijanovem življenjepisu sv. Sa-ve (XIII. stol.) pa izraža zvezo med oblastjo rimskega papeža in avtoriteto sv. Petra in Pavla (Slovo 1952). Nekaj teh razprav je pomembnih tudi za orientarno teologijo. Tezo, da so v II. bri-žinskem spomniku ohranjeni elementi Ciril-Metodove šole je do-kazoval s slogovno in teološko analizo tega spovednega nagovora (SR 1949, 1950, 1951, 1955; zavračanje prof. Tomšiča: Slovo 1960). Kritično je spremljal nova dognanja o Metodovem nomo-kanonu (Slovo 1957) in o praškem rokopisu Italske legende (Slovo 1957). Udeležil se je znanstvene pravde o vprašanju, kje v Nemčiji je bil zaprt sv. Metod, ki jo je 1949 sprožil prof. A. Ziegler (OChrPer 1952, Zgodovinski časopis 1952-3, 1954, 1956-7). Na novo je preučil papeška pisma Koclju (ŽČ 1954) in odnos solunskih bratov do Fotija (OChrPer 1951, 1957). Posled-njič je pisal k odmevom na njegovo nemško knjigo o Konstantinu in Metodu (Die Welt der Slawen 1962, Slovo 1962).

Ob novih ugotovitvah svojega Cirilo-Metodijskega raziskovanja, ki je v poglavitnem delu komentiranje Žitij, je Grivec kmalu začel misliti na novo izdanje latinskega prevoda Vit. K tej misli so ga nagibala zlasti važna znanstvena dejstva: češki prevod Žitij, kjer je J. Vašica sprejel mnogo Grivčevih tolmačenj, nekaj jih je pa odklonil (1942 - v zborniku: Chaloupecky, Na úsvitu křesťanství); pomembni rezultati N. van Wijka o ŽK (1941); Nahtigalove opombe o literarnem delu Cirilā in Metoda v njegovi ediciji Evhologija (1942); lastno pogobljeno preučevanje Gorskkega in njegovih učencev ob stoletnici znanstvenega odkritja Žitij (1943); M. Kosovo priznanje, da je papeško pismo „Gloria in excelsis Deo“ avtentično (1944 — v Razpravah SAZU). Sprva je upal, da bo delo založila po vojski obnovljena Velehrajska Akademija in že v AAV 1947 priobčil načrt nove izdaje, kjer je napovedal nekaj retraktacij in prevod Pohvale. Toda češki up je šel po zlu že naslednje leto zaradi zatora velehrajskih institucij. Lotil se je predelave slovenskega prevoda, ki ga je po posredovanju prof. Nahtigala izdala kot učbenik leta 1951 Filozofska fakulteta v Ljubljani (180 str.). Knjižica je primer izrednega tipografskega varčevanja, ki je pri določenih delih za tisti čas značilno. Tudi v tem Grivčevem delu manjši slovanski viri niso dovolj upoštet.

Izdanje latinskega prevoda se je premaknilo z mrtve pike, ko se je zanj začel zanimati zagrebški Staroslovanski institut in jo vzel v svoj založbeni program. Dogovorili so se, da bosta v knjigi izšla tudi staroslovanska teksta Žitij v kritični redakciji ljubljanskega slavista dr. Fr. Tomšiča. Delo bi moralo iziti že za Grivčevo osemdesetletnico, v resnici pa je prišlo na svetlo 1962 z letnico 1960. V knjigi „Constantinus et Methodius Thessalonicensis. Fontes“ je Grivec napisal pregled in oceno virov (I. pogl.), priredil besedilo latinskih virov z dodatkom izbranih mest iz grškega žitja Klimenta Ohridskega, kjer je latinski tekst iz Migna večkrat izboljšal, (II. pogl.) in pripravil na novo predelani in na več mestih popravljeni latinski prevod ŽK ŽM (IV. pogl.), prof. Tomšič pa je kritično izdal staroslovanski tekst ŽK po Highlandarskem rokopisu, ki dotlej še ni bil v celoti objavljen, in ŽM (po Uspenskem rokopisu, ki je bil tiskan v Lavrovih Materijalih), v obeh primerih je pod črto priobčil variante drugih rokopisov (III. pogl.). Poglavitni vrednoti te knjige sta Tomšičeva redakcija teksta obeh staroslovanskih Žitij in njih merodajni Grivčev latinski prevod. Med vrsto latinskih virov bo Slovenec pogrešil obe pismi Janeza VIII knezu Koclju (873) in se vprašal o razlogu opustitve, ko je priobčeno pismo knezu Montimiru, ki se v kolekciji Britanskega muzeja nahaja ravno med obema pismoma Koclja. Važen vir za cerkvene razmere pred in po Metodu, o katerem zgovorno molči, je pismo bavarskih škofov pod vodstvom

nadškofa Teotmarja Janezu IX zoper obnovo samostojne moravske metropolije (900), pasavski sovesek salzburški Konverziji (Migne PL 131, 34-38). Da je za to zahtevo stala vsa nemška hierarhija, dokazuje sočasno spremno pismo mainškega nadškofa Hattona (Mansi XVIII, 203). Tudi ta dva teksta ne bi smela manjkati.

Delo, ki bo obenem z latinskim izdanjem virov Grivčevo ime za dolgo ohranilo svetovni znanosti, je nemško pisana monografija „Konstantin und Method, Lehrer der Slaven“ (Wiesbaden 1960, 270 str. vel. 8.). Pisati jo je začel na pobudo muenchenskih slavistov E. Koschmiederja in A. Schmausa in na ponudbe slovite založbe Harrassowitz, in sicer, ko je že oddal rokopis za edicijo virov v Zagreb. Nemška slavistična in zgodovinska kritika je delo odlično ocenila. V vodilni reviji za zgodovino Vzhodne Evrope je bilo ovrednoteno za „standardno delo slavističnega in zgodovinskega raziskovanja“ (A. W. Ziegler, Jahrb. f. Gesch. Osteuropas 1961, 128). Grivec je dokazal, da viri vsebujejo več zgodovinskih podatkov, kakor so tudi zgodovinarji mislili do njegove knjige. To je dosegel z poglobljenim umevanjem konteksta; njegove trditve imajo večkrat značaj hipotez, toda te so vedno dobro podprte. Ureditev knjige je strukturno naslonjena na obe Zitji, delu se pozna, da je izšlo iz komentarja; Grivec je pred njim že štirikrat prevajal in tolmačil ŽK in ŽM. Tako naredi bolj vtis mozaika, vestno sestavljenega iz najskrbneje obdelanih kamenčkov, kakor pa velike zgodovinske freske, slikane v bistvenih potezah. Točno razodeva sedanje stanje raziskovanja: ugotovitve, probleme in vrzeli. Najmočnejša stran knjige je duhovnost in teologija sv. Cirila in Metoda, najšibkejša prikaz cerkveno-pravnih razmer njunega apostolata.

Vse je kazalo, da bomo Slovenci tudi ob jubileju 1963 — kakor 1863 — ostali brez svojega življenjepisa slovanskih učiteljev. Končno se je — že po prodornom uspehu Grivčeve nemške monografije — „državni odbor, ki odločuje o publikacijah Mohorjeve družbe“, „nepričakovano“ le spomnil, da je povabil Grivca, naj priredi slovenski prevod svoje nemške knjige. Grivec pa je začel pisati, popolnoma novo knjigo, za eno stopnjo bolj poljudno, vendar znanstveno, seveda s posebnim ozirom na Slovence, toda že v strahu, da dela morda ne bo več zmogel (vsi navedki iz pisma F. D-u z 6. 12. 1961). Pred smrtjo je še doživel veselje, da je videl natisnjene prve izvode knjige „Slovanska blagovestnika sv. Ciril in Metod“ (Celje 1963, 246 str.). Za šmarnično pobožnost leta 1963 prirejeni nagovori „Sv. Ciril in Metod in Marija“, s katerimi je zadnjič navduševal z vseh prižnic Slovenije slovenski narod za cirilmetodijsko dediščino pobožnosti do Marije, pa niso mogle iziti v tisku.

Rezultati Grivčevega raziskovanja so bili sprejeti tudi v uradne cerkvene knjige in dokumente. Po želji oloymouskega nadškofa Matocha (F. D-u 5. 5. 1961) je sestavil nove brevirske lekcije za god sv. Cirila in Metoda. Besedilo je episkopat Jugoslavije navdušeno odobril in je predložil sv. Sedežu, saj berila iz leta 1880 že tedaj niso bila v skladu z zgodovino. Ko je Obredna kongregacija 1958 te lekcije zaukazala, je Grivčevo delo prešlo v liturgične knjige. Že ob 1100-letnici Cirilovega rojstva 1927 je sestavil predlogo za prelepo pastirsko pismo episkopata Kraljevine SHS. Za enako uslugo ga je naprosil episkopat druge Jugoslavije ob jubileju 1963. V nobenem drugem cerkvenem dokumentu o sv. Cirilu in Metodu niste tako združeni temeljita znanstvenost in posvečena prisrčnost. Tudi nekateri rimski izvedenci za Vzhod so želeli, da bi Grivec predložil načrt za papeško pismo ob jubileju.

Sloves prve avtoritete na torišču ciril-metodijskih raziskav je Grivec ohranil v nekatoliških krogih tudi v drugi Jugoslaviji. Na zahtevo srbskih slavistov in zgodovinarjev (F. D-u 5. 5. 1961) mu je bilo poverjeno geslo „Čiril i Metodij“ v Enciklopediji Jugoslavije (II, 1956). Toda uredništvo leksikona mu je po neakademskih manirah priskrbelo marksistično-publicistični komentar nekega Kruna dr. Krstića.⁶

Grivčeve publikacije iz področja fundamentalne teologije in dogmatične ekleziologije v tej zadnji dobi⁷ imajo značaj pripomb in popomb znanstvenika, ki je svoje sistematično življenjsko delo o cerkvi že dovršil. Tako že oba prispevka v AAV 1947 (zveza primata z rimskim sedežem) in 1948 („Grande munus“ primer nezmotnega pontifikalnega učenja). Pisal jih je tudi v Zeitschrift f. kath. Theologie 1955 in rimski Antonianum 1961 in 1960. Zelo negativno kritiko novejšega razvoja v ekleziologiji je podal v članku „De mysterio Ecclesiae“, priobčenem v italijanskem časopisu „Salesianum“ 1955. Prof. Zapelena, katerega knjigo „De Ecclesia Christi“ je Grivec polemično kritiziral v Theologische Revue 1955, je zelo ostro repliciral.⁸ Medvojne in povojne razmere so preprečile Grivcu, da bi ohranil pravi stik s sodobno ekleziološko literaturo. Tudi je skrajno težka naloga, več teoloških strok hkrati obvladati v enako popolni meri. Ko je svoje delovanje osredil na mejno področje med teologijo in slavistiko, je nujno trpelo preučevanje teologije o Cerkvi.

V življenju cerkve na Slovenskem je Grivec pomemben tudi zato, ker je najbolj pogumno med teologi terjal slovenski obraz katolicizma na Slovenskem (Slovensko katoličanstvo, KB 1928). Liturgičnemu gibanju je on soustvaril glasilo „Božji vrecl“, ki so najprej izhajali kot priloga KB, dokler se niso 1937 osamosvojili.

Mladinsko gibanje je sprva pozdravil, pozneje se mu je pa kritično oddaljil. Skupaj z obema Ušeničnikoma in Lukmanom je odklonil tisto pojmovanje slovenskega katolicizma, kakor so ga priobčili tedanji slušatelji ljubljanske teologije v knjižici „Naši razgledi“. Kritike marksističnega krožka v mariborskem bogoslovju (1928-30) zoper KB, posebno zoper poročila o Rusiji (gl. zbirka pamfletov „Nove zarje“ 1959, 38) je superiorno preziral. Nasproti raznim strujam v katoliškem gibanju si je vedno prizadeval ohraniti položaj teološkega arbitra. Skušal je v sporih posredovati in ob enem napisal esej „Osebnost in organizacija“ (DS 1936), ki pa sociološko problema ne izčrpa. Predaval je na prvem mladčevskem tečaju 1932 in pozneje pisal v Revijo KA, čeprav je vedel za napade nanjo.

Poleg filozofsko in teološko prevladujoče osebnosti Aleša Ušeničnika je rad pokazal samosvojost. Ko so mladi izobraženci iz Krekovega kroga 1906 povzročili prenehanje „Katoliškega obzornika“ in je Leonova družba začela izdajati „Čas“, je bil leto dni novi reviji urednik tudi Grivec, toda naslednje leto jo je prevzel Aleš Ušeničnik. Vendar je bil Grivec tisti, ki je napisal doslej najlepši oris njegov v uvodu h češkemu prevodu „Knjige o življenju“ (Olomouc 1918). Oba Ušeničnika je visoko cenil — in pravzaprav edina v prvi generaciji profesorjev kot znanstvenika priznaval. Znanstveni spor s prof. Ehrlichom ob disertaciji lazarista St. Žaklja „Kristusova osebnost kot kriterij za njegovo božje poslanstvo“ (1939) je bil predložen rimskim instancam.

Bil je ves in najprej profesor teologije, njegov cilj je bil slovenska teologija in pričakoval je, da bo vsak profesor napisal slovenski priročnik iz svoje stroke. Zato so mu bili neljubi kolegi, ki se svoji službi niso popolnoma in zgolj predali. Teološko profesuro je čislal za pastoralno opravilo. Vedno pa je rad pomagal v župnijskem dušnem pastirstvu v svoji šentjakobski fari.

Skoz in skoz človek reda, se je držal naravnost semeniškega dnevnega reda. Kot redek slovenski znanstvenik je znal skrbeti za zdravje, počitnice je najraje preživel med telesnim delom v svojem dolenjskem vinogradu. Njegova strast so bile knjige; v bogati knjižnici je imel zelo redka ruska dela, še iz časov, ko mu je rusko literaturo tегnil knjigotržec Tuzov iz Petersburga. Družbe ni iskal, morda gre na rovaš njegove nedružabnosti nekaj njegovih učenjaških posebnosti.

Bolj kot sodelavce je zbiral okoli sebe pomočnike. V značaju je imel poteze, ki so mogle raztrgati večletna prijateljstva. V znanstveni razpravi je imel pogum do šole in do osebne teze, vendar je mogel postati zelo ostro polemičen. Svojega značaja se je zavedal in v zadnji bolezni mu je bilo v veliko uteho, da se je

„prijateljsko sprijaznil“ s prof. Františkom Dvorníkom (F. D-u 5. 7. 1961), svojim večkratnim znanstvenim nasprotnikom.

Ceprav je posebno v mladosti kazal precejšnjo dojemljivost za moderno, je bil v srčki svoje politične in socialne miselnosti konservativen. Vedno je bil izrazita osebnost, nikoli outsider. Značilno je bilo zanj zavestno spoštovanje cerkvenih avtoritet.

Zaradi mladostnih prijateljstev, izrazite slovanske usmerjenosti, veljave v zamejstvu, ireničnosti v svetovno-nazorskih debatah in distance od političnega katolicizma je užival velik ugled tudi izven katoliške družbe. Vendar mu domovina ni nikdar slovesno potrdila njegove znanstvene zasluznosti, nikdar ni bil izbran za uda Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Vsaj po letu 1948, ko ga je tako visoko počastila Praga, bi se morala domovina ovedeti svojega dolga. Toda od 1945 je Slovenija pod ideološko diktaturo komunistične partije. Grivec pa je bil prvi, ki je pri nas pisal iz virov o boljševizmu in boljševškem preganjanju vere. Kot druge stare teološke profesorje so šikanirali tudi njega s tem, da so mu dajali pokojnino nižješolskega profesorja. Iz gospodarske stiske ga je rešil pravzaprav šele Harrassowitzev honorar. Grozila mu je tudi razprava, pred katero ga je otel prof. Rajko Nahtigal.

Kakor Prijatelj je Grivec pripadal tisti slovanski generaciji, ki je slovansko vzajemnost pojmovala realistično kot kulturno sodelovanje med slovanskimi narodi. Tudi v fundamentalni teologiji je ves čas ohranil stik s slovansko literaturo, zlasti poljsko in češko. Bil je pa tudi med Slovani najbolj poznan slovanski teolog. Grivčev primer je dokaz, kako rodovitno more biti poznanje velikih slovanskih kultur. Posebno tesne so bile njegove zveze s češkim katolicizmom. Pri Čehih je tudi doživel tudi kot znanstvenik svojo najvišjo čast, ko ga je praška Karlova univerza ob svoji šeststoletnici imenovala 1948 za doktorja theologiae honoris causa, edinega iz Jugoslavije. Že preje ga je prijateljsko mu naklonjeni olomuški nadškof dr. Leopold Prečan imenoval za svojega pravega svetovavca, vlada češkoslovaške republike pa mu je podelila red „Bílého lva“. Sam je naročil, da je treba v njegovi biografiji omeniti njegovega moravskega prijatelja in učenca dr. Františka Jemelka, ki je z njim od 1903 zvesto sodeloval (P. St. Kr. Sakaču SJ 7. 2. 1957).

Grivec je bil rojen pisatelj. Njegova bibliografija do 1948, brez prispevkov v dnevnem in poljudnem tisku, šteje 465 podstavk. Od svojega abiturientskega tiska 1898 samo eno leto — 1945 — ni ničesar priobčil v slovenščini. Tekst je redigiral v tekočem rokopisu, ki kaže izredno lahkoto pisanja, skoraj brez popravkov. Poleg obeh Ušeničnikov je najbolj vplival na slovanski teološki slog.

Kako odličen pisatelj je bil, se čuti celo iz nemško pisanega klasičnega opisa duhovnih podob sv. Cirila in Metoda. O istem predmetu je večkrat pisal, celo pod istim pogledom, zato niso redka ponavljanja; pri vnovičnem vračanju k predmetu pa je problem vedno bolje umeval in tako prišel do pomembnih rezultatov za znanost. Svoj metodični instrumentarij je brusil prav do pozne starosti in tako v teološki analizi staroslovanskih besedil dosegel mojstrstvo.

Grivčeva izvirna znanstvena zasluga je, da je prvi bral Žitja Konstantina in Metodija kot vir za teologijo sv. Cirila in Metoda. Kakor gre Gorskemu ime znanstvenega odkritelja Žitij, tako je Grivec znanstveni odkritelj Cirilove in Metodove teologije in duhovnosti. Teološko analizo tekstov je naravno od vsega začetka spremljal filološki pretres. Tako je tudi slavistiko obogatil z dragocenimi spoznanji, tudi v semantičnem pogledu. Grivčeve leksikalne ugotovitve so upoštevane v novem Staroslovanskem leksikonu (*Lexicon palaeoslovenicum*) praške akademije. Zdi se, da je v tem glavna Grivčeva moč in njegov trajni prispevek k svetovni znanosti.

V zgodovini slovenskega duha bo ostal kot pisec prvega slovenskega ekleziološkega traktata in zavestni ustvarjavec slovenske teologije, posebno še kot znanstveni utemeljitelj in za Slomškom največji glasnik ciril-metodijske misli. Ko je že „na lehi padal, svoj dan skončeval“ (ZM VII, 2), je doživel najvišje potrdilo svojega prizadevanja za ciril-metodijsko usmeritev cerkve na Slovenskem v odloku Janeza XXIII, s katerim sta bila slovanska učitelja izbrana za prva zavetnika ljubljanske nadškofije. Misel, ki se je v svojih najbolj drznih mladostnih sanjah ni upal misliti.

¹ Grivčevo življenje in delo sta vpisala že Narodna Enciklopedija SHS (I, 384, M. Ks) in SBL (I/2 1924). V EncJsl (III 1958) mu je B. Grafenauer dal zgolj kot raziskovavcu CM borih deset vrstic. Ob sedemdesetletnici mu je napisal lep kratek življenjepis na osnovi slavljencevih ustnih in pisanih (*Memorabilia ex historia Conventuum Velehradensium*, AAV 1923, 25-31) podatkov njegov češki prijatelj dr. František Jemelka kot uvod v *Miscellanea in honorem Francisci Xav. Grivec* (=AAV XIX, 1948, 165-168). Pročnji iz zamejstva, naj napiše svoj znanstveni itinerarij, je Grivec ustregel samo za področje svojega ciril-metodijskega raziskovanja (gl. Fr. Grivec, *Ciril-metodijska ideja*, Zbornik razprav teološke fakultete v Ljubljani, Lj 1962, 47-58). O Grivčevem mestu v zgodovini ciril-metodijske monografije gl. F. Dolinar, GSKA VII, str. 24, o njegovem deležu pri velehrajskih kongresih gl. F. Dolinar, *Slovenci in velehradski unionistični shodi* (KB 1937, 29-53).

² Eden glavnih zastopnikov leposlovne usmerjenosti, Franc Sal. Finžgar še v poznih letih ponavlja svoj mladostni odpor zoper bogo-

slovske znanstvene almanah, ko v svojih spominih obžaluje, da so bogoslovci opustili mladinsko zbirko „Pomladni glasi“ „in namesto teh izdali Almanah, kjer so hoteli razkazovati svojo šolsko učenost“ (Leta mojega popotovanja, Izbrano delo VII, 45). Aleš Ušeničnik pa je svojo kritiko Almanaha v Času (1901, 174) sklenil z voščilom: „Skonca še enkrat izrazimo srčno željo, da se slovenski bogoslovci še dalje izobražajo v teh smereh. Časi so silno resni.“ Dve sodbi: neznanstvenik in znanstvenik, toda samo ena je sodba izvedenca, ki ve, kako je z znanstvenim delom.

* „Ta ideja se je šele pred dvema ali tremi leti porodila v mladih glavah in naenkrat vzbudila mnogo zanimanja v odličnih znanstvenih in cerkvenih krogih“, je sam zapisal v članku o „Ciril-metodijski ideji“, ki ga je poslal za Slovenca (16. februarja 1906).

+ „Po milosti škofa Rožmana dr. th.“ (izjava pok. prof. Jožeta Turka) Metod Mikuž v svojem „partijnostno“ zglednem „Pregledu Nob v Sloveniji“ I, 125 spravlja Grivčovo poudarjanje nauka o mističnem telesu Kristusovem v zvezo s križarskim gibanjem (ki ga Mikuž tudi v svoji predmarksistični dobi ni mogel umeti) na Slovenskem: „Zato je prelat Grivec hitel na teološki fakulteti v svoja predavanja o Cerkvi uvajati nekaj novega, da bi z naukom o 'mističnem telesu Kristusovem' paraleliziral heretična stremjenja mladine“. Z zgodovino hoveči se Mikuž bi moral vedeti, da je „Križ na gori“ začel izhajati 1924, da pa pohvalno pismo kard. Garsparija za Grivčovo knjigo nosi datum 31. marca 1924, kot pisatelj gotovo ve, da se tristo strani ne da napisati v par tednih. Kot bivši slušatelj teologije bi utegnil vedeti, da je B. Spačilova razprava „Christus caput corporis mystici ecclesiae“, ki je dala glavno smer Grivčevemu razpravljanju o odnosu med „skrivnostnim telesom“ in hierarhični stavbo, izšla v rimski in sicer ekumenični reviji „Bessarione“ že 1920. Med slovenskimi teologi je Anton Gregorčič že 1882 v goriškem „Folium periodicum“ priobčil razpravo „De corpore Christi mystico, quod est Ecclesia“ (skoro dobesedno naslov Trompove monografije!).

Obnova teologije mističnega telesa je poleg Moehlerja in katoliške Tübingške šole predvsem zasluga jezuitskih profesorjev na papeški Gregoriani. Iz „rimske šole“ (izraz je predlagal A. Kerkvoorde OSB v studiji „La theologie du corps mystique au XIXe siècle“ [NRT 67/2, 1945, 417]): Pasaglia (De ecclesia Christi, 1853) Kl. Schrader (ki je bil učitelj Scheebnov), Franzelin (Theses de Ecclesia Christi, 1887) je izšel shema o cerkvi za Vaticanum I, ki začenja z besedami: „Ecclesiam est corpus Christi mysticum“. O tem Pavlovem nauku je razglabljala tudi potridentska teologija, zlasti Petavius in Thomasin, kar se v nekem površnem klišeju tudi pozablja.

⁵ Ne pozna pa Grivčevega dela Madžar St. Jáki OSB, Les tendances nouvelles d'ecclésiologie (Rome 1957), čeprav ga po lastni izjavi posebno zanimajo avtorji, ki so preučevali nekatoliški nauk o cerkvi. Učenemu piscu je neznana tudi tako važna Spačilova razprava, čeprav je izšla v rimski unionistični reviji Bessarione. Slavica non leguntur, celo kadar Slovani pišejo po latinsko... Omenja pa našega rojaka Jan. Grudna, The Mystical Crist, St. Louis 1936, o katerem pove, da sledi Trompu. Pokojni prof. Gruden pa prav nič ne skriva, da je sledil Grivčovo slovensko „Cerkev“.

⁶ Izredno razvito fantazijsko zmožnost avtorja za uživanje v preteklost na ozadju sedanjih doživljajev kaže ta-le stavek: „Koliko

je Metodije bio izvrgnut pritisku crkveno-političkog preodgajanja, nije poznato" (626). Torej nekakšno pranje možganov in predmarksistična prevzgoja v 9. stoletju po Kristusu...

⁷ Povojni teološki tiski: *De nexu primatus cum Sede Romana* (AAV 1947), *De probitate et sanctitate Cyrilli et Methodii* (AAV 1948, prevod v češki in slovaški jezik), *Einige Bemerkungen zur neuen Ekklesiologie* (kTh 1955), ocena: Zapelena SJ, *De Ecclesia Christi* (Theologische Revue 1955, 267-272), *De mysterio Ecclesiae* (Sa 1957), *Adnotationes ad theologiam fundamentalem* (Ant 1960), *De via empirica notarum Ecclesiae* (Ant 1961). V zamejstvu so nedostopne objave v roneotipiranem Zborniku Teološke fakultete v Ljubljani, ki po sporočilu Grivčevem izhaja v štirih izvodih (pismo F. D-u 5. 7. 1961).

⁸ Sedaj že pokojni prof. Timotej Zapelena SJ je Grivcu odgovoril v skrajno polemični obravnavi najprej v *Revista Española de Teologia*, 1958, potem pa v *Salesianum*, 1959. V uvodu k prvi repliki sam pove, da jo je natisnil v Španiji, ker bi se objava v „Gregorianum“, teološki reviji Gregorijanske univerze mogla zavleči (pudiera retrasarse).

v
VECERNA GLASBA
OB MICHIGENSKEM JEZERU

Milena Šoukal

ETUDA VTISOV

Srebrna misel išče po obrežju.
Z neba razburjeni odsev
v oblak: nad kupolo gori.

S svetilnika v pot
pretrgan plamen.
Počasno bližanje vode
do brega
do luči
ki se razbija na površju.

Težko
se je obdržati v ravnovesju.
Med milijoni. Nebom in vodo.
Nočjo,
zvodnico brez oči.

RECITATIV RESIGNACIJE

Previranje
odbijanje
razlivanje
igranje.

Galeb v valovih.

Čustvo
spomin
trepet
upadanje.

Saj nima smisla.

Z NAJVIŠJIMI GLASOVI

Skrivnost med Tabo
in menoj:
nocoj oči
so čisto bele.

Prši ob skalo bela voda.

Skozi njo
drobna luč
na sredini.

Pričakujem
in ubijam čas,
izmikajoč se kapljam,
ki vsiljivo
padajo v obraz.

PROSTA VARIACIJA

V belem čolnu
prihaja,
jadra napeta, veter vanje.

Da izprazni sanje
do zadnjega trepeta,
se izgubi med cestami,
ljudmi, poniža
v dekle in ljubi
po človeško.

ENOGLASNO NEZNANEMU DEČKU

Razviharjena mladost.
Sila, ki ji ni mogoče
uteči.

Vpij v valove,
ki bruhajo nasproti
in poslušaj
kako v njih zvoni.
Vrzi kamen in se smej,
smej in uživaj.

Po cesti s kolesom.
Z vetrom iz jezera v srce.
Ob bitju ur, ki teko vzporedno —
in so zdaj že v preteklosti,
ker so se morale
podati.

SKLEPNA KADENCA

Zbiranje akordov
v golem drevju,
odmevanje v prazniro,
zapredanje.

Z užitkom noge
čez listje;
v globino rijejo
počasni koraki.

V vetru vzletava
utrgana žalost.

VSAKDANJE GLOSE II

Milan Komar

NEPRISTNOST IN NEZAUPANJE. — Nepristnost in potvrjenost ne budit zaupanja. Zadaž za masko človek nagonsko čuti nekaj slabega, nevarnega. Reagira z umikom, z obrambno držo, tudi z masko. Nepristnost vodi v nezaupanje in nezaupanje spet v nepristnost. — Blodni kolobar pa se vrti tudi v obratni smeri: nezaupanje ubija pristnost. Pred nezaupljivcem človek težko ohrani svojo pravo podobo. Nehoté zdrkne v nepristnost in pretvarjanje, kar nezaupljivcu a posteriori obilno opraviči njegovo apriorno zadržanje.

VIRILNOST. — Iz kroga tovarišev so izključili mladega poeta. Bil je zanje preveč introspektiven in občutljiv. „Fantje so preizrazito virilni temperamenti, da bi ga mogli prenašati,“ pojasnjuje eden izmed njih. Če bi bili res tako izrazito virilni, bi ga zmogli prenašati.

RAST. — Pisal in objavljajl je, dokler se ni trdno usedel na stolici. Zdaj pa molči. Prišel je, kamor je hotel. Rasti je konec. Pravzaprav rasti že preje ni bilo. Kdor se namreč le utilitaristično prizadeva, ne raste. Rast je organičen proces, ki se ne da poljubno pognati v tek in poljubno ustaviti.

UDINJANJE IN SOCIALNA VELJAVA. — Udinjana kultura neizogibno drsi pod diktaturo socialne veljave. Kar družba ne smatra trenutno za veljavno in pomembno, to ni aktualno in zato ne more biti predmet udinjanega kulturništva. Še celo polemika je v tem okviru možna le okrog trenutno aktualnih tem. Udinjanje je lahko zelo udoben posel. Reši kulturnika pred najzahtevnejšimi situacijami, kot so n. pr. delati brez občinstva, biti glas vpijočega v puščavi, stati na mrtvi straži.

INTROVERTIRANOST IN EKSTROVERTIRANOST. — N. N., molčeč, nedružaben, neblesteč, introvertiran značaj, se je vrnil s potovanja poln objektivnih opazovanj, diskretnih, a zelo posrečenih diagnoz, sadov iskrenega, čeprav neopaznega zanimanja za ljudi in svet. — Skoraj istočasno se je vrnil s potovanja tudi M. M., blesteč, družaben, ekstrovertiran značaj. Prišel je poln svojega uspeha, svoje blesteče družabnosti in svojih doživetij.

Psihološke klasifikacije nimajo ničesar opraviti z moralnimi globinami človeškega srca.

PES, KI V TEMI GLODA KOST. — Hippolite Taine pripoveduje o dvorjanu, ki se je vračal zgodaj zjutraj z družabne prireditve v Versaillesu, pa je v samotni ulici dal ustaviti kočijo, da je lahko opazoval psa, ki je v temi glodal kost. Vendar nepotvorjena scena po tolikem pretvarjanju! Rad bi vprašal prijatelje marksiste, ali so v srcu res prepričani, da se danes kaj takega ne more več zgoditi. Recimo, po celonočnem planiranju v kakem socialističnem biroju, po utrujajočem razpravljanju o družbenih koristih. Da bi kak višji funkcionar dal ustaviti svoj avto, da se zažre v naravno, nepotvorjeno sceno brez dialektike, brez planifikacij, brez birokratskega brbljanja o družbenih koristih.

MORALA USPEHA. — Plitev, nemoralen hollywoodski film. Človek, ki doseže uspeh, ima vsega v izobilju: denarja, ugleda, vpliva, žensk, zabave in sreče. Nobena stvar nima toliko uspeha kot ravno uspeh. Zatorej: uspeh za vsako ceno! — Kar je evidentno nemoralno na osebni in zasebni ravni, postane nenadoma moralno na družbeni in zgodovinski ravni. Tam je uspeh zadnja, neprizivna sodba, poslednje najgloblje razglášenje notranje vrednosti posameznikov in združb. V tem pogledu se vsa širokosta in zavijajoča heglovska, historistična in marksistična dialektika da skrčiti na čisto navaden, skrajno nečloveški sofizem: mala svinjarija je obsodbe vredna, velika pa občudovanja.

PARAZITI. — Nikjer ni toliko parazitov kot okrog vrhov, vlad, vodstev, glavnih stanov, poslovnih središč ipd. Tam so najvarnejša zatočišča in največje možnosti za nezasluženo uživanje položajev. Ko obstoječi sistemi pridejo v krizo ali celo propadejo, od premnogih ljudi z vrhov človek zaman pričakuje samostojnih dejanj, ki bi vsaj nekoliko izpričala kako vodstveno sposobnost ali predanost stvari. Odpadejo in se sesujejo kot slab, star omet.

PRAVIH REVOLUCIONARJEV JE MALO. — Pravi revolucionar se spozna po tem, da je zmožen v svojem mišljenju in značaju kljub notranji stiski in bolečini izpeljati globoke izpremembe. Od drugega zahteva, kar je najprej sam storil. Taki revolucionarji so redki. Označuje jih neke vrste osnovna nestrupenost. Niso jakobinci. Velik del tako imenovanih revolucionarjev pa takih zavestnih in svobodnih izprememb pri sebi ni zmožen izvesti. Potrebuje toliko bolj zunanje revolucije, kolikor bolj je notranje negiben. Veliko je tudi takih, ki so čisto navadni prijatelji hrušča, zmed in močnih doživetij. Med njimi je mnogo v

jedru zelo indiferentnih in celo dezvitaliziranih ljudi, ki iščejo izrednih, nadpovprečnih dražil.

GLISSEZ, MORTELS, N' APPUYEZ PAS! — Kljub prizadevanju, da bi bili kritični, prodorni, vsestransko osveščeni in bistvo-gledni, marksisti v svojih analizah kulturnih in družbenih vprašanj le redko zarežejo v globino. Ne da bi dvomili o pristnosti njihovih namenov ali še več, o njihovi sposobnosti. Gre za nekaj drugega. Njihovo zavračanje vsake metafizike jim hromi težnjo po zadnji jasnosti, brez katere ni filozofije. Tudi filozofije prakse ne, kakor je marksistična. Če globlja stvarnost ne zanima, se prodornost nujno zmanjša. Zato marksistični pisci tako pogosto skačejo s teme na temo in vzdržujejo teze, ki se v svojih logičnih podaljških neusmiljeno pobijajo. Take spise drži skupaj samo pragmatistično drsanje po površini, ko se ni treba trdno nasloniti na nobeno stvar.

IZRAVNAVA. — To niso fantje, to so kosi, konzervne škatle. Vsi enaki. Z istim besediščem. Z istimi standardnimi temami. Strogo pokorni sprotni modi. Sicut cadavera. Sicer pa polni samih sebe. Brez sleherne iskrene učljivosti in radoznalosti. Kar je čisto logično. Standardno življenje tako duši osebnost, da ta nujno išče izravnave: ker se v eni smeri ne upajo upirati, se pa v drugi toliko bolj.

SPREMEMBA IN ISTOST. — „Stvari se spreminjajo, da ostanejo iste“ (Tomasi di Lampedusa). V tem izreku je izražena velika modrost. Veliko stvari se spremeni, da je zadoščeno psihološki potrebi po spremembi, v bistvu pa ostane vse pri istem. Teater na površini, istost v globini. Vendar omenjeni izrek seže še globlje, precej dalj, kot je hotel reči Tomasi di Lampedusa. Sprememba in istost sta neločljivi. Samo umsko ju lahko ločimo kot dve jasni, razločni in zato protislovni ideji. Dejansko pa ni istosti brez spremembe, niti spremembe brez istosti. Zato je Hegel, veliki filozof menjave, tudi veliki filozof istosti. Stvari se spreminjajo, da ostanejo iste. Stvari ostanejo iste, da se spreminjajo. (Samo Bog, vzet kot transcendentno absolutno bitje, ne pozna menjave. Samo on je vedno sebi ist.) Kdor pretirava istost na škodo spremembe in obratno spremembo na škodo istosti, ne misli realistično. Čistih, absolutnih sprememb v stvarnosti kratko in malo ni. Enako v ustvarjeni stvarnosti ni čiste, absolutne istosti.

REALIZEM. — Nikdar se ni toliko slišalo govoriti o kruti stvarnosti, pred katero človek beži, ker je ne more sprejeti, kot

danes. (N. pr. Dr. Trstenjakov „Človek v stiski“.) Po drugi strani se pa tudi nikdar ni toliko slišalo govoriti o pogumnem in brezobzirnem odkrivanju in sprejemanju objektivne stvarnosti kot danes. (N. pr. „Perspektive“ št. 27) Med tema dvema skrajnostima sta ostali pozabljeni dve temeljni resnici: da je človek šibak in bešen in pa, da je stvarnost umljiva in ljubljiva. Brez teh dveh resnic je vsak realizem v osnovi pomanjkljiv. Če stvarnosti ni mogoče vsaj do neke mere umeti in odkriti njenega skritega skladja in če je ni mogoče vsaj do neke mere ljubiti, je vsak realizem nekaj skrajno krutega in nečloveškega. Ta krutost se pa še poveča, kadar se v smislu prosvetljenske teze 18. stoletja taji človekova beda in slabost ter njegovo nagnjenje k slabemu, ki mu v domačem krščanskem izrazoslovju pravimo izvirni greh.

V BRIVNICI — Radio je odprt. Oddajajo klasično glasbo. Menda Brahmsa. V brivnico stopi mlad človek in se namrdne: „Kdo je umrl? Čemu ta pogrebna muzika? Nekaj poskočnega, veselega, veselega!“ In vrti gumb. Vendar njegov obraz ni vesel, tudi žalosten ni. Iz oči mu seva praznosta, ki jo je treba za vsako ceno preglasiti in prekričati.

PEVEC-KRIČAČ. — K mikrofону prihaja pevec-kričač. Občinstvo je videti mrtvo, brez posebnega zanimanja. Indolenca. Prve note, prvi ostri kriki učinkujejo kot udarec z bičem. Ljudje zatrepetajo in trpno uživajo injekcijo divje živalske vitalnosti. Muzika je puerilna, besedilo ravnotako. Človek pride z dela lačen, truden, potreben čustvene opore, vsaj mrvice ljubezni. Žene pa ni doma. Kuhinja je mrzla. Nič ni pripravila zanj. Ubil bi jo. Delavec potrebuje večerje, postrežbe, topline. Ubil bi jo, ubiiiiil, ubiiiiil... Pevec izkriči svojo telesno in srčno lakoto. Ubijavska jeza onemi. Občinstvo, trudno od elementarnih emocij, se potopi spet v trpnost in brezbrizže. Prežvekuje čokolado in liže sladoleđ.

VRVENJE V POLMRAKU. — V sodobni naglici uspevajo manj inteligentni ljudje, ki nimajo potrebe po veliki jasnosti in globini. Ljudje, ki se znajo hitro sukati v polmraku, v gneči zadev in vprašanj, kjer nihče ne vidi obzorja. Inteligentnejši ljudje so v napoto in jih okolje pogosto ima za manj bistre. To velja ne le za teoretično, ampak tudi praktično inteligenco. Tudi praktična inteligenca potrebuje neke svoje jasnosti in svoje globine. Brez tega ni velikih zasnov niti v industriji ali v trgovini.

ANALIZA LENOBE. — Iz pisma študentu: Ti nisi lenoben temperament, nasprotno se mi zdi, da si aktiven. Odkod torej tvoja lenobnost? Preišči si vest.

Morda gre za poželenje, za neurejeno voljo po čustvenih užitkih pri čtivu, študiju, predavanjih. Če takega užitka ni, čtivo, študij, predavanja postanejo pusta. Ni zanimanja in ni volje. Tako hlastanje po čustvenih zadoščenjih je vedno bolj zahtevno, išče vedno močnejših doživetij in zato nujno vodi v naveličanost in nezanimanje, odkoder ni daleč v lenobo.

Morda pa gre za napuh. Morda se dobro počutiš le na vidnem mestu, pri izvirnem delu, kjer se je mogoče hitro uveljaviti. Ne diši ti pa rutinsko, brezimno in skupno delo, kjer si le eden izmed mnogih. Tudi sodelovanje ti ne diši. Ker pa ni seminarja brez rutine, sodelovanja in brezimnega dela, te seminarsko delo ne privlačuje. Celo odvratno ti je. Toda v jedru ne gre za lenobo, ampak za napuh.

Morda gre za malodušnost in strahopetnost. Intelektualnega dela ni brez poguma. Ovir je vedno veliko. Raziskovanja so dolgotrajna in često nezanimiva v podrobnem postopku, ko so rezultati še daleč. Potrpežljivost je prva krepost vsakega raziskovalca. In potrpežljivost je zvrst poguma. Brez nje postane delo neznosno. To tudi utegne pripeljati v lenobo.

CASOVNI ATOMIZEM. — Mnogi progresisti niso toliko prištaši napredujočega zgodovinskega razvoja kot časovnega atomizma. Novo ubije staro. Novo je novo „an sich“. In ko se ga naveličamo, že pride najnovejše, ki uniči, kar je bilo pred njim. Nič ne poteka zdržema. Momenti in obdobja si slede odsekano, kot odlomki večnosti, kjer se nič ne razvija, ker že vse je. Mnogokrat se zdi, da je Descartesov vpliv na sodobni svet večji kot Heglov.

POPOLNO OSVEŠČENJE. — Popolno osveščenje ljudi, kakor se zanj zavzemajo nekateri marksistični avtorji, je popolna iluzija. Prosvetljski sen. Popolno osveščenje pomeni padec vse psihološke obrambne navlake, vseh evazijskih mehanizmov in vseh mask. Pomeni iskrenost s samim seboj, čistost namenov in odkritosrčnost s sočlovekom. Izginiti bi morala vsa laž in vsaka propagandna olepšava. Za to bi bil potreben silen pogum in neverjetno visoka morala. Neke vrste intelektualistična, zemška nebesa. Cenena nebesa. Dosegljiva s politiko in doktrino.

V PODZEMSKI ŽELEZNICI. — Vagoni so natrpani. Ljudje se tišče drug drugega. Nihče ne govori. Nikogar ne brigajo sopotniki, ki se drenjajo okrog njega. Človek se lahko zbere, premišluje. Ni to celica, a je kakor celica. Za deset, petnajst minut. Deset, petnajst minut dvakrat, trikrat na dan.

POŠTENJAK

Vinko Beličič

Napeto sem poslušal Cirila in razburjenje mi je raslo. Gledal sem ga v usta, v oči, v tisto nekoliko narejeno, nekoliko ravno-dušno veselost, v kateri mu je vzdrgetal obraz.

„Ampak podpisal nisi,“ sem ga ob prvem premoru prestrašeno prekinil — pol s klicajem, pol z vprašanjem.

„Pač — podpisal sem.“

Zrl je vame stekleno — kot brodolomec, ki je obupal nad rešitvijo.

„Podpisal si!“ sem se zgrozil. „Potem se ne da nič več napraviti. Vse je zgubljeno!“

Samo gledal me je, dokler ni brezmočno povetil oči.

„Ne bi bil smel podpisati! Zakaj se nisi prej s kom posvetoval?“ sem po toči vlekel za zvon. „Z enim samim podpisom si skozi okno vrgel pol milijona. In dve leti da ga boš plačeval?“

„Da, v dvomesečnih obrokih.“

„Velik mora biti tvoj optimizem, da si se zavezal za tolikšno dobo!“ sem rekel in stisnil zobe nad Cirilovo preproščino.

„Kaj sem pa hotel? Uradnik ti študira, računa, premetava moje prijave, si živčno gladi lase, potaplja se v zamišljenost, piše, prečrtava, me sprašuje, prosi z očmi — in minute tečejo brez konca. Nazadnje se mi je zasmilil — in sem podpisal.“

„Za-smi-lil se mu je! Ali ne veš, da je vse tisto, kar je delal, njegova služba?“ sem vzkipel.

„Saj to je — vsi moramo živeti.“

Pa govôri s takim človekom, ki spada v vsako drugo, samo v dvajseto stoletje ne! Pomislil sem, kakšne dohodke mora imeti moj prijatelj, da mu je tako lahko plačevati davke. In da mu jih davkarija sploh toliko naloži, mora biti vendar na kaj nalogati! Pa nima Ciril ne avta ne hiše ne parcele, še pohištva ne svojega, celo hladilnika ne, ker v stanovanju ni industrijskega toka; zato pa ga četvorica kliče očka, in sicer z vsak dan bolj odprtimi usti.

„Davčne prijave, praviš, je premetaval. Kaj si veliko prijavil?“

„Vsako leto vse dohodke po pravici. Precej se je nabralo. Saj veš, kako sem zadnja leta sleherni prosti čas porabil za postranski zaslužek. Priložnost je bila, pridnost je bila — in denar je tekel v hranilnico. Drugi so se oddihavali in zabavali, jaz pa sem garal in stiskal usta. Delal sem ko stroj. Že sem mislil, ka-

ko si kupim opravò, stanovanje — mogoče kar parcelo. Zakaj po tolikem potikanju priti nazadnje pod svojo streho in se po zgledu drugih ograditi z zidom ter se na stara leta duševno in telesno vedriti z obdelovanjem lastnega vrtiča — mar ni to najlepši zaključni akord življenja?"

Ali njegova vznesena poezija me ni spravila iz stvarnosti.

„Vse po pravici si prijavil, praviš?"

„Da. Moja vest je mirna pred Bogom in pred ljudmi."

„Človek božji, kdo pa danes še prijavlja vse, kar zasluži? Ne veš, da praktični ljudje naznanjajo samo tretjino dohodkov? Ne veš, da država to molče jemlje na znanje? In da je ravno zato vedno več novih vil, avtov, letoviščarjev, pojedin in erotičnih naslad?"

Pod težo svoje poštenosti je bil Ciril vedno drobnejši.

„Ampak pri navedbi izdatkov si menda odbil stroške za telefon?" sem iskal mrvico preudarnosti v njegovem ravnanju.

„Saj ga nimam," je otroško priznal.

„Pa vsaj stroške za avto si odštél?"

„Kaj bi se bahal! Vsi vedo, da hodim peš in se le izjemno peljem s tramvajem."

Roke so mi omahnile z mize.

„In taki ljudje sanjajo, kako bodo na stara leta gojili svoj vrtič? Ne zameri — kvečjemu na občinskem smetišču! Bal si se greha, če bi pred državo kaj zatajil — jasno, mirna vest nad vse! Ali pa ne veš, da je ta tvoja poštenost večji greh, zato ker si škodoval lastnim otrokom?"

Tisti trenutek me je pogledal — in takoj sem spoznal, da je moja grenka nejevolja skoraj prestopila mejo.

„Mojim otrokom ne manjka za življenje nič nepogrešljivega, in pravzaprav tudi ženi ne, ker ni razvajena — dasi ji zavoljo družinskega miru in zdravja živcev ne mislim povedati vse resnice. Če kmetu toča pobije, se še ne pojde obešat. Če mi je davkarija segla v žep (končno mora tudi država živeti!), mar bom jokal na vse štiri vetrove? Prebolel bom."

„In se iz vsega končno le česa naučil, upam."

On pa je gledal nekam daleč skozi okno in se spominjal z oblakom na obličju.

„Oh, na misel mi hodijo ure v mrazu in vročini, ob slabi svetlobi in sredi nemirnih otrok. Koliko dela in napora! Zdaj vem, kar sem takrat samo čutil: tisti notranji glas „Žri zlato! Žri zlato!" ni prihajal od zgoraj, temveč od zdolaj — od Satana. Zato mi je zagrenjeno vsako veselje, da bi nadaljeval tisto delo, ko vidim, kako gre sad mojega truda v tujo blagajno. Mislim, da sem za zmeraj naredil križ čezenj."

Na tisti kos morja, ki se širi proti beneški ravnini, je sonce vrglo oranžasto svetlobo kasnega popoldneva.

„Ti usihaš,“ sem rekel Cirilu, „država pa se debeli, zato da goljufi z nje lahko režejo slanino. Si kupil danes časniki? Si bral ali ne o novem škandalu? In jutri bo isto. Parcela, ki si jo ljubeče ogledoval, je prešla v manj čiste roke nego so tvoje? Če še ni, pa še bo.“

„Je že. Včera.“

„Tebi se po zakonu ni zgodila nobena krivica; ali drugemu davkarija ni storila pravice po zakonu, zato trpiš krivico dejansko ti. Ti, siromak, boš hodil pokonci po občinskih in državnih cestah, oni pa bo varno za poraslim zidom užival svojo sladko lastnino — svoj plen.“

Ob tej podobi prihodnosti je Cirila obšlo pravično ogorčenje — in dal mu je duška.

„Hodil bom pokonci, oni pa se bodo zapirali vsak za svojo žico, za svoj ključ, za svojega psa („Attenti al CANE!“) ter izpod čela gledali za mano, ki imam še kam iti in me ni strah vetra, medtem ko se oni ne bodo upali iz svojih skrivališč — razen z avtom. Nemirna vest jih bo vedno bolj priklepala na sladko lastnino — in vendar jo bodo morali ob določeni uri zapustiti za vselej. Mrzli in brezglasni bodo med venci in sprtimi dediči odšli na tisto parcelo, ki je za vse enaka in nikomur ne ubeži.“

Počakal sem, da je šel oblak mračine mimo, potem pa sem odgovoril:

„Vse to je lahko res, ali taka samotolažba mene ne bi potešila. Jaz sem prišel na svet šele po smrti cesarja Franca Jožefa Blagega spomina; zato vem, da je ni sile, ki bi me na davkariji pripravila do kakšnega podpisa iz sočutja.“

„Hm, samo ne vem, ali bi bil apostol Pavel, ko je pisal Rimljanom 13. poglavje, s tem čisto zadovoljen,“ se je nasmehnil Ciril.

Hotel sem mu še natočiti slivovke, ali on je pokril kozarček, in na njem je obstala njegova drobna, zgarana, poštena dlan. Zdelo se mi je, da jo je tisti trenutek poljubil neviden angel.

PRIPISI K DNEVOM

Z o r k o S i m č i č

Celonočni pomenek v atelieju slikarja-domačina v enem buenos-airiških predmestij. V krogu sedimo: gostitelj, neki baletni plesalec, neka Francozinja, starejši židovski par — trgovca z umetninami —, mlado nemško dekle, pianist italijanskega pokolenja in pa urednik umetniške priloge nekega tukajšnjega časopisa. Buenos Aires v majhnem... Verjetno je staršem njih vseh bila španščina španska vas, tako kakor meni, ki zastopam „kranjsko“ deželo.

Po stenah vise slike: tri variante Snemanja s križa. Na knjižni polici: Kristusova glava. V kotu atelieja osnutek v žgani glini: Kristus v Marijinem naročju.

Sedimo v poltemi in poslušamo: slikar se je prelevil v čelista, plesavec pa v flavtista. Igrata Bachov Pasijon po svetem Mateju.

Gospa nasproti meni nosi krasen obesek. Croisillon, mi razlaga. Protestantska ogrlica iz osemnajstega stoletja. Ko ga obrneš, se prikažejo obrisi štirih golobov. „Dejali so mi, da je to bil skrivni protestantski znak in da so oblike golobov nalašč zakrili.“ Res: od spredaj je videti samo križec iz topaza, vdolan na ogledalca.

Nemško dekle tudi nosi okrasek: na preprostem črnem žametnem traku obešen preprost lesen križ.

Srebrno zvenče strune polnijo prostor. Trpljenje Gospodovo...

Toda Kristus je daleč od teh sten. V življenju Ga ne pustijo blizu. Danes je Bog dopuščen samo še kot dekorativna zanimivost.

Teden dni prej nas je šla manjša družba obiskat več sto kilometrov oddaljeno estancijo, ki so jo lastniki zapustili neki mladinski organizaciji za počitniški oddih študentom in akademikom. Velikansko posestvo s starimi lepimi gozdovi, z jezerom in gradičem sredi polj.

Obiščemo dekle, znanko iz Buenos Airesa, brhko univerzitetno študentko, hčerko milijonarjev. Kot njene kolegice, bi tudi ona mogla vsako leto sama zase križariti po Evropi, pričeti s kolekcijo antikvitet in pa mladih enonočnih ljubimcev, tako da bi imela kaj pokazati svojemu bodočemu možu in pa kaj pripovedovati svojim prijateljicam — toda ona se je zakopala v to veliko hišo: za kolegico kolegicam, za starejšo sestro mlajšim. Tukaj sicer ni revščine, a kuhe in pranja in šivanja in reševanja hudih mladih problemov je dovolj. Mirna je, srečna. Ni križcev na njej ne krog nje. Če nam ne bi pokazala samotne kapelice na koncu poslopja, ne bi vedeli, kje se sučemo.

Res je, da živimo v svetu, kakršnega smo si sami pripravili — a je le prečuden...

V resnem dnevniku, ki je doslej z navdušenjem spremljal pot Ingmarja Bergmana, beremo, da je pri Švedu najti vedno bolj izrazito težnjo k religioznim temam, točneje k odnosu človeka do Boga, „lo

cual contrasta desfavorablemente con la fascinante amplitud de miras y riqueza de temas propuestos en los films anteriores."

Iz pisma mladega pesnika, ki je pobegnil iz domovine, pa ohranil stike onkraj meje, izveš, da mu prijatelji vse odpustijo. Tudi to, da je pobegnil. „Ne moremo pa ti odpustiti, ko pišeš, da si našel Boga.“

Na potovanju se znajdeš s sedemletnim otrokom kulturnih staršev iz mesta in ko „se gremo uganke“, izveš, da je „Jezus nekdo, o katerem se dostikrat nemško poje na koncertih“.

Nikar še ne izravnavajmo hrbtov:

Še bo padalo...

— — —
Spet ležim v travi. Spet — po enem letu — sem daleč od mesta, sredi gozdov, pod starimi, z belimi ledenimi lasuljami pokritimi gorami. Spet mi stebelca trave šekajo sončne žarke, ki bi radi mirno padali na čakajoče veke.

Mlado drevesce poleg mene in siva stara skala nad menoj — oba sta leto dni starejša. Le jaz sem od lani mnogo starejši. Za dve smrti starejši, za smrti njiju, ki sta me spočela.

Toda različna so vina žalosti, ki pijanijo človeka...

Počasi odpiram priprte trepalnice, da se sinjina neba potaplja vame. Nebo je bolj sinje, kakor sem ga sanjal tam doli v mestu in drevesa nad mano so bolj stroga v svoji negibnosti, kakor sem jih slutil. Slapovi po stenah plapolajo v vetriču, bledijo, nenadoma se ob policah spet zgostijo, pa znova zdrknejo v globine, gora jih je igrivo stresla s svoje nagubane trde obleke. Kako se vse vrsti, ponavlja v večnost: sneg, led, voda, meglice ali morje in spet: sneg, led, voda, meglice... Pri srcu me stisne. Ne, ne dopoveduj si, češ: že, že, ampak stvari so mrtve! Ne tolaži se! Na dnu vsega ni drugega kakor zavist do narave, ki je lahko večna, ne da bi ji bilo treba za vedno zapustiti ta svet...

Pa še tretja žalost je v meni.

K leseni bajtici sem si prinesel kresilno gobo, jo posušil na strehi in ko sem jo privezal na žico ter jo tlečo zavihtel, je zadišalo po rumenini, po soncu, pirhih in pomarančah, po stanovanju starega župnika, kjer je ena soba dišala po jabolkah, druga po starih, dobrih knjigah...

Pa ni treba prižigati kresilne gobe, včasih je dovolj, da zavleče severni veter, pa sem bolan.

„Kaj delaš med temi gorami, pod tujimi drevesi, ki jim imena ne veš? Onkraj gora spravljajo tvoje brate ob življenje, drugim sploh ne puste do življenja, ti pa poležavaš. Snoči si sanjal o ženi, priklenjeni na zid in o otročiču pred njo, ki ga je skrivnostna sila pred materinimi očmi neusmiljeno porivala proti smrtonosnemu žrelu. Žena je stegovala roke proti detetu, edino, kar je mogla gibati, toda ker so ji bile nad komolci odsekane, se je smešno zvijala in ni mogla doseči drobne glavičke nad seboj... toda, kaj to tebi prihaja na misel? Ti si svoboden in življenje niso sanje. Kaj torej počenjaš?“

„Nič. Samo puščam, da se z menoj nekaj dogaja. Ne vem, če bom dozorel služil za hrano ali za kaščo ali za smeti, ampak...”

„Zoreti na tej zemlji? Na zemlji, ki nima preteklosti. Tod ne boš našel izkopanih jam, v pesku ti prsti ne bodo zadeli v izbrušene kamnite konice za puščice. Kaj moreš izsrkati iz zemlje, ki ničila ne ljubezni ne sovraštva, kako ti bo mogla misel zreti v prihodnost, če pod tvojimi stopali ni kosti tistih, ki bi te spominjali minljivosti.“

„Sit sem postopanja po prsnihih koših živim in mrtvim. In potem: kakor da ne bi bil na pokopališču, če stopaš med grobovi? Ali moraš res stopati prav vrh gomile? Pusti me pri miru, jaz čakam novi svet. Kakor živalim pomladi se mi širijo nosnice, že čutim novi vonj. Kakor da me ne bi mogel ničesar naučiti kamen, ki ga je od začetka sveta prvič šele moje oko pobožalo, kakor da mi ne bi mogla govoriti zemlja, ki je prvič začutila gospodarjevo težo nad seboj?“

V led okovane gorske stene nepremično poslušajo. Ne trenejo. Kakor da so Bog.

V sosednji dolini se zruši plaz, pokoplje vse moje misli pod seboj.

Na srečo so tu otroci. Majhni otroci z velikimi problemi: štiriletni Martinek („Zakaj Bogec mene vidi, jaz njega pa ne?“) in s prav tako težo let obremenjena mestna Veronika, katere koraki so letos prvič zašli s parketa in asfaltnih cest v to bohotno divjino. („Kdo neki je toliko kampov znosil na to cesto?“)

Včeraj mi je Martinek razlagal, da ima ves čas, pa naj gre kamorkoli, za seboj angelčka in pa parkeljna. Parkelj mu žepeče: 'Martinek, bodi lumpke! Ne ubogaj!' Angelček pa mu prigovarja: 'Martinek, bodi priden! Ubogaj!' Mali teolog mi razlaga, kako bi bilo dosti lepše, ko bi se onadva že prej med seboj pomenila, kako in kaj mu je storiti. Kako bi njemu bilo dosti lažje...

Ne vem ali gre za prezgodnji pojav tega, kar imenujejo 'l'escapisme' ali pa se danes otroci že rodijo z željo po racionalizaciji dela...

Prebiram domačo „uradno“ literaturo. Mislim na pesnike, ki ne morejo, še bolj pa na tiste, ki nočejo peti, kakor jim poje srce, ki se boje narezati žile — in razmišljam o ujetem kondorju, ki so ga pred leti kazali v naši dolinici radovednim turistom: krasno kletko je imel in kasneje, ko so videli, da tudi svobodni kondor ne more vzleteti, če je enkrat čisto pri tleh, je smel celo hoditi semtertja. Nobene skrbi za hrano ni imel. Vse je bilo v redu — a ljudje bi ga radi videli leteti. Leteti pa ni več znal, ker se je odvadil. Oh, čas je zdravnik, čas pa je tudi rabelj.

Srce hromi, kakor hromijo mišice. Kakor ohromi jezik...

Bral sem v pesmi nekega Daneta Zajca: „Dolgo nosiš ogenj v svojih ustih. / Dolgo ga skrivaš. / Za koščenim plotom zob. / Med belim risom ustnic ga skrivaš. // Veš, da ne sme nobeden zavohati dima iz tvojih ust. / Spominjaš se, da vrane ubijejo belo vrano. — ... — Ampak nekoč začutiš v ustih besedo, / Votlina glave ti odmeva od nje. // Takrat začneš iskati ključ svojih ust. / Dolgo ga iščeš, /

Ko ga najdeš, odkleneš lišaj svojih ustnic. / Odkleneš rjo svojili zob. / Potem iščeš jezik. / Ampak jezika ni. / Potem hočeš izreči besedo. // Ampak tvoja usta so polna pepela..."

Morda je mož hotel povedati kaj drugega in ne to, kar sem jaz bral. Morda... Pred dnevi sem si podčrtal Sartrov stavek: „Vse, kar je napisanega, ima svoj smisel. Celó v primeru, ko je ta zelo daleč od smisla, ki ga je avtor hotel položiti vanj.“

Berem pa tudi prozo nekega Vitomila Zupana: „Praznina.“ To dá se je izteklo iz bolečine narezanih žil, a pisano je z nasmeškom. Ko narežeš gnojni tur, je bolečina prijetna... Vem, odkod prihaja ta literatura, ne morem si pa misliti, kam pelje, kakšen ji bo odmev. Horror vacui... A je strahotna, tako strahotna, kakor so samo še domača pisma o obupu in brezciljnosti in cinizmu in pa znanstveno prikrojene brez komentarjev objavljene statistike o samomorih in o tem, kako mlade slovenske matere ubijajo dva od treh spočetih otrok...

Grenke koreninice cele naše domovine so zgostile svoj sok v to literaturo.

Mladi doma se podajajo na nevarna pota. Nekateri zato, ker hodijo po starih izhojenih poteh, ki se jim pa doma zdijo izvidniško nova, a ki vodijo v slepe ulice. Drugi so na križpotih: ne vedo ne kod ne kam, začelo se jim je samo daniti. A Zupan in Zupani hodijo še prav posebno nevarna pota. Na srečo se redko oglašajo. Morda se sredi te hoje po ledu zavedajo, da tisto „včera sem pal, jutri bom plesal po njem“ zanje še more veljati...

Ne boš se mogel braniti, ko te bodo prijeli za vrat, češ da tudi drugi hodijo po istih poteh. Ne bodo ti verjeli, ko se boš umikal, češ da si samo poskušal, kako bi Ionescove domisljice zvenele v slovenščini ali da je vse skupaj bila le formalna vaja po vzorcu Camusovega „Padca“ — ne, ne, preveč ti izpuhteva iz kože, kar pišeš. Tvoja melodija je preveč izvirna, preveč resnična, da ti ne bi hoteli razbiti violine na glavi...

— — —

Mnogo velikih ljudi iz preteklosti sem spoznal iz knjig in pogovorov, šele potem ko sem zapustil domovino in ki jih doma ob poplavi vsakodnevnih hrupnih ljudi in knjig morda nikoli ne bi srečal.

Od daleč je videti samo velike ljudi. Prav kakor na grmičevni ravnici Pampe linde, kadar pričakuješ prijateljev, vračajočih se iz gora...

Usoda je težka, a njena darila so velika.

Kako so mi vsak dan bliže ljudje iz preteklosti, kako so mi vsak dan bolj sosedje oni iz onostranstva — morda zato, ker se jim bližamo — toda kako se vsak dan bolj oddaljujemo s temi, ki danes živijo doma. Naši mladi! Vidim, da vedo več o črnih in njih življenju, kakor pa o nas v svetu. Da jih tudi bolj zanimajo kakor mi...

In ker je lažje moliti za sovražnike, kakor pa za ljudi, ki te ne poznajo, je to oddaljevanje še bolj tragično.

— — —

Izidor Cankar v „Obiskih“ o slovenščini na Koroškem:

„O, slovenščina, ti jezik vseh jezikov, ti sladka mešanica slavčevega polnočnega narečja in rezkih krikov kraljevojeznih orlov, ki se za plen bcrijo nad prepadom, ti gibčni jezik vonjivih blagoglasij, ti čista jasnost, bolj čista od jutranje prozornosti neba, ti zlahtni sok, sladak in spojen kot staro vino, tu si bila kakor nebogljeno dete, ki je zamenjalo za prožnost lastnih nog okornost tujih bergel. Severno krilo slovenskih pljuč je jetično: tujina ga je razdejala in razgrizla. Vse nade, da se nam kdaj rane zacelijo in da bomo še kdaj pili sočni zrak svoje zemlje z zdravimi dihal, so nade jetičnika, ki najbolj upa, ko je smrt najbliže. Tem ranam ni vzkliła zdravilna roža in le naša skrb in naše samozatajevanje bo storilo, da morda poapnē.“

Pa je minilo pol stoletja in medtem je poleg avstrijske provincialistične ozkosti še nemška oholost teptala Koroško, pa glej, ko je bilo videti, da je že vse poapnenelo, se je nenadoma prav iz mladih vrst na Koroškem oglasila nova lepa slovenska beseda: čudna roža, kakor da je od tistih, ki ne rasto pri nas... in vendar naša. Čudežni otrok, poznivček, ki te pa v hipu spomni na očetov obraz v mladosti.

To ni bila roža podarjena od nikogar niti ponujena v zahvalo tem, ki so potrpežljivo čakali nanjo — bilo je, kakor da se je iz starih naših pravljic znova prebudila zakleta roža, zaživela za vedno.

Toda zadnje čase prihajajo iz žalostne Koroške žalostne vesti. Poleg starih brazgotin se odpirajo nove rane, odpira se rana, najgloblja od vseh.

Vsa naša zgodovina z domačih tal ali z ozemelj v tujini dokazuje, da ni konca slovenstva tam, kjer se še slovensko iz srca moli. Zdaj smo dočakali dan, ko nam hočejo zapečatiti usta tudi, kakor molimo v materinem jeziku. Dočakali smo dan, ko sta si v svojem poslu podala roke avstrijski duhovnik in beograjski potentat. Razlagajo nam previdno izbrane citate iz papeških enciklik, take, ki govore, naj se narodne manjšine ne borijo za svoje pravice, kadar bi to utegnilo škodovati verskemu življenju države, v kateri živijo...

Nekdo se potaplja v močvirje, pa obtožuje soseda, ki se vzpenja v gore, češ da se zaradi njegovega vzpenjanja hitreje udara...

Dobre nasvete nam dajejo v branje ljudje, ki ne najdejo besede obtožbe, kadar njih sonarodnjaki na skrivaj hodijo v sosednjo Tirolsko metat bombe na elektrarne in vodovodne naprave in ubijati ljudi! To citirajo našim bratom, katerih edina napaka je morda ta, da so premehki in da jim ne pride na misel pognati v zrak en sam spomenik sleparskemu plebiscitu.

Včasih smo mislili, da se je Avstrija zrušila, ker si je predolgo zakrivala oči; da je nekdanji blesk sicer ugasnil, a da so se ljudem odprle oči. Pa smo se motili. Še vse kaj drugega bomo brali v avstrijskih katoliških in nekatoliških revijah, kakor pa samo venomer se ponavljajoče obtoževanje mladine in ječanje nad vonjem smrti, ki veje preko dežele. Kdo ima pravico tožiti nad mladino, nad njeno ozkostjo, nad pomanjkanjem idealov, nad dejstvom, da ne vidi preko plotu?

Ti gospodje ne bodo brali Preglja, pa bi bilo dobro, ko bi ga. Čeprav v nemščini. Če drugega ne vsaj tiste besede bratom v tolažbo, z žalostjo in jezo napisane.

„Videl sem v sanjah in so stopali pred Jezusa, da bi mu tožili in bi sodil.“

— — —

Peti je stopil naprej in zavpil:

„Pravičnu! Kakor me je mati učila, sem molil, pa so mi rekli, da ne smem!“

Štirje drugi so že tožili Bogu in Bog je molčal. Ko pa je spregovoril ta peti —

Glas se je utrgal v molk in tišino, kakor nad brezdnom.

In Jezus je sodil nad brezdnom:

„Mane, tekel, fares!“

Če jim je sveto pismo bliže kakor samo njegova gola črka, bodo morda še lahko rešili nas in — sebe.

— — —

Mojzes, Pavel — kakšne postave!

Toda v nočeh, ko ležim nekje izven prostorja med bdenjem in snom in razmišljam, kako jima je Bog govoril, tako enemu kakor drugemu *ukazal* pot — ali je res samo ošabnost v meni, ta, ki govori: v čem je torej njuna veličina? Kdo ne bi storil enako, ko bi se mu Bog prikazal, mu tako naravnost govoril?

Danes, ko ne vemo, ali je On res potopljen v svoj molk ali pa smo mi tako daleč od Njega, da ga ne slišimo več...

Potem se vse misli zapredejo, zaman tipljem po začetku, zaman po koncu — sam voz na vozu. In ena sama osvetlitev: ni vsakdo izvoljen.

— — —

O problemu slovenščine pišejo zdaj tudi že doma. Pišejo tudi tuji...

Iz francoskega časopisa izvemo (Le Monde), da so v Parizu ukinili slovensko radijsko oddajo, „ker Slovenci tako ali tako vsi razumejo srbohrvaščino...“

Stopiš v knjigarno, da bi kupil prijatelju-domačinu, ki odhaja v Evropo, in ki bi rad spoznal tudi Slovenijo, knjigo, iz katere bi se naučil nekaj osnovnih rečenic. Pa vidiš (Flower-Grozdić: „Essential Yugoslav for Travelers“), da v njej ni ene slovenske besede, to pa zato, ker „they will also be understood in Slovenia“, kajti „in towns and resorts visited by foreigners the inhabitants speak good serbo-croat“.

Beograjska setev rodi sadove...

Doma seveda „vse poteka v najlepšem redu“. Zaenkrat še nihče ne ve povedati, da ljudje ne bi smeli med seboj govoriti ali pa moliti slovensko...

Čigavo maslo je vse to? Nekateri pravijo, da je srbsko, drugi, da je pač komunistično. Ne vem. Vem samo to, da je ta melodija stara, iz let, ko pri nas rdečih še ni bilo.

Ko so Lahi zasedli Ljubljano in so njih profesorji pričeli govoriti kar po italijansko ter smo v prvi uri razumeli samo to, da bomo kmalu vsi lahko govorili italijansko in bili deležni njih dvatisočletne kulture, ali pa ko je italijanski kurat v gonarškem taborišču, ki je znal nekaj po naše, na vsak način hotel, da se spovemo po italijansko — češ da jezik ni važen — njuna mentaliteta ni bila daleč od današnje ali včerajšnje beograjske...

Kakšne vrste študentski „upor“ je neki bil na ljubljanski univerzi, ko so srbski slušatelji zahtevali predavanja v srbohrvaščini, da je kljub cenzuri novica zašla v časopise? Ali pa gre le za časnikarsko raco, da bi videli, ali bodo tudi po takih objavah nekateri v svetu govorili o „neosnovanih govoricah“.

Problem slovenskega jezika je res samo ena veja velikega problema, druge veje so samomori, splavi, duševno mrtvilo — toda je eden izmed majajočih se mostov, in če se podre ta, nimamo kam več hoditi po rešitev za druge težave.

Društvo pisateljev doma ima baje več ko sto aktivnih članov. Doslej nismo slišali iz njih vrst nobenega komentarja. Ali ga res ni mogoče objaviti — danes ko se mnogi doma spuščajo na vse nevarnejša področja — ali pa drži, kar nekateri domači, če že ne rdeče pa vsaj temnorozga pobarvani komentatorji trdijo, da namreč naši ljudje danes tako ali tako bero knjige tudi v srbohrvaščini in, ker eksistira možnost, da se z višjo naklado zviša tudi honorar...

Pred očmi mi je Slovenija, segajoča preko vsega sveta. Vem, da za domovino ni meja, vem, da smo vsi, ki še gledamo iz izgnanstva v Jeruzalem pod gradom s tesnobo, deli ene celote, pa naj živimo na kateremkoli kontinentu. Mi smo res, kakor se včasih med nami omenja, diaspora, pa naj ta beseda koga še tako moti. Naj bo naša misel pognana v nebo pod temi ali onimi zvezdami — parabola vsake drži v deželo, kjer se je umirila kri naših pradedov. Če bo Tržičan mislil, da se trudi samo za slovenski Trst, če bo Clevelandčan mislil, da bo raje delal za ameriško kulturo kakor pa za našo, če bo Buenos-airesčan mislil, da ustvarja samo zato, da se s svojo kulturo lahko postavlja pred domačinom — ne bo samo kmalu konec nas samih, ampak nosimo klice smrti tudi tistim, med katerimi živimo. Kdor živi z odprtimi očmi in srka vase žive sile, ki burkajo krog njega, se ne boji besede gheto, ker ji bo znal dati nov temelj. Kdor je močan, se ne boji odpreti v svet, pa tudi ne zapreti se vase — vse ob svojem času.

Kakor je nekdo dejal: Trst, Buenos Aires, Cleveland, Sydney, vsa osrčja, kjer živi slovenski človek, so udi istega telesa in samo zdravje vsakega posameznih udov bo pripomoglo, da bodo zdravi tudi ostali udi, da bo zdravo srce in celo telo.

Zato je delo ljudskošolske učiteljice v Buenos Airesu enakovredno delu univerzitetnega profesorja v Ljubljani, ki se bori za naš jezik in za slovenstvo.

Kaj vemo, obupanci, kaj bo zrastle iz tega, kar danes sejemo? Kaj vemo, kje bo zrastle krepko drevo? Saj oreh ne rodi samo, kadar rase med samimi orehi. Kaj vemo, kdaj bo drevesce pognalo trdnjše korenine, kdaj in kje se više pognalo v nebo?

Dokler bo človek, ki roma v tujini iz kraja v kraj, pozno v noč zašel pod okno prijateljeve hiše in zaslišal iz otroških ust slovensko molitev — se ni bati.

— — —

Anton Martin Slomšek v letu 1822:

„Kakor burja pridere tretji, mi kakor grom zavpije rekoč: Ni vreden slovenski jezik drugega, kakor da bi ga iz korenine ven spipali, potratili in poteptali kakor zel iz pšenice. Preden bo en rod pretekel, ne bode slovenskega dišat več!

Stoj ábotnik preveliki! Poslušaj, ako pamet imaš; pak škoda je besede zavoljo tebe tratiti, nič drugega ne rečem, kakor to, da premisliš; preden bode sonce se okoli zemlje sukalo, pak ne zemlja okoli sonca, poprej ko bode slovenstvo izkoreninjeno, preden se slovenstvo veliko v eno drugo ljudstvo, kakor sonce v zemljo spremeni.“

— — —

Berem, da bo Slomškov svetniški proces bolj zavozlan kakor Baragov, ker mu bo težje dokazati herojsko stopnjo kreposti. Ker smo kljub vsej tehniki in civilizaciji v bistvu vendarle romantiki, nam je dosti bližje Baraga: njegova pot v samoti, v zapuščenosti, tavanje za Indijanci, ko se boji za vsako ne najdeno dušo... Toda ali je res manjše trpljenje človeka, ki živi sicer doma in med štirimi stenami, a ki vidi, kako mu tujci z jezikom uničujejo tudi vero ljudi in kako se izgubljajo duše teh, ki so mu kakor lastni otroci?

Slomšek in Baraga pa sta vse več kot samo naša svetniška kandidata. Danes bolj kot kdajkoli prej sta simbol slovenstva, simbol našega današnjega poslanstva. Slomšek ni bil nikoli ozek provincialec, njegov pogled je vedno šel preko meja dežele in celotnega slovenskega ozemlja, on se je zavedal našega mesta v zboru sveta. Baraga pa je deloval v tujini, a ni nikdar nehal ne moliti ne pisati tudi za svoje v domovini.

Predstavnik našega dvojnega poslanstva, naše dvojne ubikacije v zgodovini.

— — —

Nekdo se je vrnil z obiska v Ljubljani in pripoveduje. Tudi to, kako je na trgu kupil banane.

„Banane?“ se oglasi neka gospa. „Banane v Ljubljani? Jaz sem jih prvič jedla na Kanarskih otokih. Pa pravijo, da je komunizem slab!“

— — —

Tako pisatelji kakor naši kritiki, so vedno govorili, da nimamo svojega izraza v prozi, da pač nismo za pripovedništvo. Toda povojna književnost je te predsodke razbila.

Sredi vrenja med odnosi posameznikov do družbe, so mnogi pisatelji mislili, da bodo našli rešitev v marksizmu. Toda kmalu so zadeli ob meje miselnosti in spoznali, da je njih prejšnja vizija realnosti bila edinstvena, da pa je treba „novo realnost“ soditi in gledati preko naočnikov miselnosti, ki so si jih nadel.

Kar se tiče zahtev z drugega konca — naj gre za Staro ali za Novo zavezo — tudi ta avtoriteta je bila zaradi različnih problemov postavljena na diskusijsko mizo. (Zanimivo je pri tem dejstvo, simptomatičen znak, ko že gre za narod s katoliško tradicijo, da se zmešnja, ki so jo povzročili številni in težki problemi dobe, kaže tudi v tem, da v naši literaturi — ki se v teh temah sploh kaže mnogo manj pogumna — ni prišlo do velikega katoliškega romana, kakor ga poznajo Angleži in Francozi.)

Tako je realizem šel v dve smeri: v idolatrijo in pa v nihilizem. Prvo stališče so zavzeli ti, ki so hoteli pobegniti pred tesnobo življenjskih problemov in so pač stranki ali razredu priznali božanski značaj. Mnogi pisatelji so se pridružili tem vrstam, prepričani, da bodo pomagali ustvarjati novo civilizacijo. A prišlo je usodno leto 1956, mađarski dogodki, in slepa vera v novega Leviatana je bila kruto razočarana. Tako je veliko intelektualcev zapustilo idolatrijo, se formalno spet oprijelo svobode, katere pa niso več mogli polno uporabiti. Medtem so namrač izgubili zmožnost presoje.

Drugo zaklonišče naših pisateljev je nihilizem v nietzschejanskem smislu. Nihilist je prepričan, da vera — kakršnakoli že — ni drugega kakor prikrito iskanje nečesa utilitarističnega. Gre zgolj za formalno priključitev nečemu, v kar se ne veruje... To je danes precej splošna drža evropskih pisateljev, tudi takih visoke ravni in s plemenitimi nameni — a je žalostna.“

Misli iz kakega ljubljanskega pisma? Razmišljanja razočaranega levičarskega literata, ki je pobegnil v tujino? Ne.

To so misli iz zadnjega buenosaireškega predavanja Ignazia Siloneja o stanju med literati v Italiji. Po vsem svetu se kuha bob, bi dejali Kreoli.

— — —

Nekdo piše: „Mi tukaj delamo za državo, v kateri živimo in ki ima vpliv na ves svet. Tako indirektno pozitivno vplivamo tudi na Slovenijo...“

Ni vedno nujno imeti vžigalice, če hočeš priti do ognja. Če — recimo — sediš pri tabornem ognju in si hočeš prižgati pipo, vzameš samo gorečo trsko, pa je.

Če si šveda prej imel s čim prižgati taborni ogenj.

— — —

Narod mora ves čas doživljati pritisk od zunaj, trdijo zgodovinarji, da ostane pri življenju. Brez tega pritiska, ki sili narod k stalnemu obnavljanju krvnih teles, umre. Umre pa lahko tudi še iz drugega razloga: kadar je pritisk nanj prehud in predolgotrajen.

Nam, hvala Bogu, nikoli ni pretila nevarnost, da bi umrli zaradi lagodnosti. Toda, kolik pritisk doživljamo danes? Je vzdržljiv? — To je edino vprašanje in od odgovora nanj, ki ga noben smrtnik ne ve, je odvisno vse.

— — —

„Vse pesmi moje tebe pojó, / vse misli moje k tebi gredó, / vse solze moje tebi tekó / o domovina! (Pregelj)“

Doma pisarijo o prehodni nalogi naroda v zgodovini človeštva, o nekdanji njegovi nujnosti in današnji — ali vsaj jutranji — nepotrebnosti, več, škodljivosti.

Ali danes res narodnost kot nekaj nepotrebnega krni, ali narod res umira in mu ni najti zdravila: kam po odgovor? k vojakom, k zgodovinarjem, k logikom?

Jaz mislim na pesnike.

Kako je bilo možno, da je recimo Župančiču, celo takrat, ko je obupaval nad narodom in jezikom in se nagibal na jug, srce vendarle pelo o nesmrtnosti „naše besede“! Usta so mu govorila eno, toda ničesar ni mogel proti krvi, ki mu je vpila drugo. Zakaj je bilo tako? Ker narodom v svetovnem razvoju dnevi še niso bili šteti in je zvenel v krvi vseh, naj so hoteli ali ne?

Česa znak je torej, da danes pesniki doma in v svetu, pesniki s čistim srcem, govorijo o ljubezni do naroda, pojejo pa samo še o sebi ali pa o stvarih iz onstranstva, o naši besedi in o našem rodu pa ne. To ne more biti zavestno. Toda, če je podzavestno, če je to res samo iz krvi, ki sluti desetletja naprej, mar ni strahotneje, mar se odgovora ni še bolj bati?

Domovina ne more biti ločeni malik, ki so ga včeraj opevali, danes pa počiva v muzeju? Je žena, ki so jo moški vedno ljubili, ji vedno peli.

Ko bi v preteklosti verjeli napovedim zgodovinarjev in logikov, kdaj bi že bili pod rušo. Toda kaj je v zraku, da je zdaj umolknil tudi pesnik? Mu je čas preko krvi tako ukazal?

Ali pa je nam vsem kri tako bolna, da ne odmeva več in bo treba čakati na novi rod?

Ob ognjiščih marsikake družinice v tujini sem prebiral otroške zvezke in pred dnevi v enem bral „Bok in Slovenia“ in toplo mi je bilo pri srcu, topleje kakor da prebiram največjega našega stilista in pravopisca. So slovenske matere, ki ob večerih bajajo otrokom in jim bero v slovenski besedi, prilivajo ljubezni mlademu drevescu. Morda bo to drevo kakor Pregljeva primera slovenskega naroda „samotna breza na tujem svetu, brez sestre, brez družine. Samotna, sama od včera, od danes, od jutri,“ morda pa bo tudi hrast. Saj bo drugače rasel, kakor so rasli nekoč, a rasel bo in ne bo zaman živel.

Včera, na božični dan sem poslušal našo pesem iz ust slovenskega okteta. Melodija je oblivala srce, toda v možganih se je mirno zjasnilo: na Dunaju bodo govorili rusko in v Beogradu sam Bog ve, kako klicali Boga — naša pesem pa bo še zvenela in z njo naš jezik.

Vse dotlej, dokler se bo po otroških zvezkih širom sveta dalo brati z narodnimi črkami napisano „Bog in Slovenija“.

— — —
Bral sem: Če ne boste poslušali mojega glasu, resnično, se bo ta velika in številna množica skrčila v majhno med narodi, kamor jih razkropim.

Bral sem celo: Ker so zapustili mojo postavo, katero sem jim dal, in niso poslušali mojega glasu, ne po njem živeli, zato tako govori Gospod: Glej, hranil jih bom, to ljudstvo s pelinom in jih napajal s strupeno vodo. Razkropil jih bom med narode, ki jih niso poznali ne oni ne njih očetje, in bom za njimi poslal meč, dakler jih ne pokončam.

Toda bral sem tudi: Če se v grozdu še najde sok, se potlej reče: „Ne pogubi ga, ker je blagoslov v njem!“ Tako bom storil zaradi svojih služabnikov. Ne bom vsega pokončal.

In bral sem celo: Zbral vas bom izmed ljudstev in vas združil iz dežel, kamor ste se razkropili in vam bom spet dal deželo Izraelovo.

—Ko bodo prišli tja, bodo odstranili iz nje vse gnusobe. Dam jim drugo srce in novega duha v njih notranjost... Pripeljem jih nazaj v njih deželo, ki sem jo dal njihovim očetom.

Ko je sonce v zenitu, se zdi, da se pot že pripravlja, da čas zori — toda ponoči, se tema zgosti... Tudi mi zaman terjamo „pre-rokovanje od preroka, duhovniku izgine pouk in svet stare matere sinom in stiska prihaja, iščemo rešenja, pa ga ni in iz govorice nastajajo govorice...“

Zato je zadnje čase moj zadnji nočni pogovor tak: Gospod, daj nam preroka. Če nam nočeš dati velikega, daj nam majhnega, a daj nam ga. Če ni pravega preroka, bodo zrasli med množico krivi. Pošlji nam ga. Če zaradi nas ne, zaradi naših mater, ki so te ljubile ali vsaj mislile, da te prav ljubijo. zaradi teh nedolžnih pšeničnoglavih

nerodnih postav, ki se nam opletajo okrog nog, kjerkoli na tujem se zbiramo.

Ti veš dan smrtni narodom, a ne daj, da bi mi zginili, ne da bi s svojo smrtjo spočeli v življenje nekaj, čemer si Ti določil začetek od vekomaj. Ti pa veš, da Ti bomo kot priče še lahko služili v osrčju celine onkraj morja — daj nam torej preroka.

Tudi on bo dejal: Gospod, pošlji kogarkoli samo mene ne! Tudi on bo bežal pred Teboj v Tarsis, kajti vedel bo, da bo nekoč stisnil iz svojega srca: Gorje mi, moja mati, da si me rodila, moža, ki je v sporu in prepiru z vso deželo! In da bo nekoč črnogled zavekal: Zaman sem se trudil, za nič in brez koristi sem potratil svojo moč! Vedel bo, da bo trpel, rekoč: Če rečem: nočem več nanj misliti, ne več govoriti v njegovem imenu! Tedaj je v moji notranjosti kakor goreč ogenj, zaprt v mojih kosteh. Trudim se, da ga prenesem, ne morem več.

V umiku in begu pred Teboj se bo rodil, kakor so se rodili vsi preroki. A kdo Ti ubeži, kadar položiš prst nanj?

— — —

„Ne govorite mi, da je življenje vedno enako hudo, da pa ste Vi v svojih letih vedno imeli v sebi mir in lahko delali. Vas je bolela Slovenija, morda Vas je bolela še Avstrija. Mene pa danes boli Trst, Celovec, vsa Slovenija, boli me pa tudi Argentina, in toliko ur, kolikor mi jih mine ob žalosti nad ljubljansko politiko, mi mine ob mislih na washingtonsko, kajti danes ves svet plava na istem brodu. Boli me Rusija!...

V takem večnem ubijanju se dela le s težavo, se skoraj ne da več delati. Sem kakor človek, obdan s sodom brez dna in brez pokrova, na vse strani od sebe tiščim izsušene noge na obroče, da vse skupaj ne razpade: z rokami, s komolcem, s kolenom, z bokom... Ne recite mi zdaj: pa zakaj ne tečeš? Saj ne mirujemo, čeprav morda stojimo na mestu. Tudi tako stanje na mestu je vojska. In v vojski Muze molče...“

— — —

Tu v Bariločah imam tako rekoč tri nečake in ti trije tako-rekoč nečaki so trije sončni žarki. Vsak dan mi s svojo nepokvarjeno logiko osvetlijo kak delček življenja, tako da zadnje čase dosti manj berem. In kakor vsi otroci, ki jim razni aparati še niso uničili fantazije, strašno radi poslušajo zgodbe.

Stara blaga kranjščina jim je pri srcu in se jim počasi uvršča v možganih, tako kakor španščina s ceste ali angleščina iz šole... Najstarejši, osemletni, je realist in mu je vse preprosto in jasno. On ve, da se izgovori „hauz“, piše pa „house“ in je zato čisto logično — dosti bolj kakor nam, ki so nam knjige pokvarile naravnostno gledanje — da se reče „jest“ piše pa „jaz“. Drugi, sedemletni, slikar, tudi ne kaže

nobenih jezikovnih kompleksov: poje po slovensko tako kakor po špansko ali angleško. Je hudo umetniška duša. Lani mi je v neki buenos-aireski slaščičarni, kjer smo pili Coca Colo, čisto zaupno zašepetal na uho: „Ko bomo veliki, bomo vsi pijanci!“ Vendar je še upanje, da ga spravimo z grešne umetnjakarske poti. Tretji, štiriletni, je kot vsi benjaminčki sila borben in — jasno — danes, ko mladina še s svojimi vzgojitelji in starši občuje, če ne od zgoraj dol pa vsaj na isti ravni, ne priznava starejšima nobene prednostne pravice. Kadar sva sama, se hoče naučiti kakšno tako, „težko, težko slovensko besedo“, ki je bratec ne poznata. Tako je potem pri zadnjih tekmovavnih ugankah bil edini, ki je vedel, da se „aguarrazú“ po naše reče „terpentin“ in je to tako mirno in samoobsebiumentno povedal, kakor da je „terpentin“ beseda, ki se je naučil istočasno z besedico „mama“, ali pa vsaj takoj za njo, in se je starejšima bratecema kar slina ustavila v grlu od občudovanja.

Če imata starejša dva Slovenijo srčno rada in sta nanjo ponosna, ker sta poleg Planiške skakalnice tam tudi hiši, kjer sta doma njuna očka in mamica, to se pravi „najboljša očka in mamica na svetu“, ima najmlajši štiriletni še prav svojevrstno sliko o njej. Pred meseci je prišel iz bariloške samote v buenosaireski živžav. Ko je stopil iz podzemske železnice na Avenijo 9. julija, se je sprva prestrašeno zazrl v to človeško mravljišče. Potem pa so se mu oči nenadoma zasvetile: „Jaz vem, od kod so vsi ti ljudje!“ je rekel zmagoslavno. „Iz Slovenije!“

Ne vem, kaj bo še vse prinesla bodočnost tem fantičem, pa sem jim sklenil oni dan povedati poučno zgodbo, tako z začetkom, napeto sredino in poučnim repom.

Tu v naši dolinici se vse poletje pasejo kravice. Dan in noč se svobodno potepajo, vse tja do pozne jeseni. Takrat pa se pripodijo iz osem kilometrov oddaljene Pampe linde *peoni* na konjih, pretaknejo vse kotanje in rebri in seženejo krave doli v ravnico. Tu krog nas so namreč stene gora tako visoke, da pozimi sonce sploh ne pokuka v dolinico. Grmi in mlada drevesca prav zginejo pod snežno odejo, pa bi živali brez hrane in sredi mraza poginile. Seveda kravice ne razumejo, zakaj tak nenaden konec svobodi, skrivajo se za gostimi vejami ali kakor ukovane stoje za kakim grmom. Ne vedo, da bo spomladi od njih ostala samo še kakor iz papirjevine postavljena mrtva figura, velika figura na poljanah teh goratih jaslic, če se bodo rešile pred zganjači.

Vendar pa, je pravil stari don Cretón, se včasih zgodi...

„Zgodilo se je, dragi moji, da je nekoč tik pred zimo ostala tukaj v dolinici skrita pred očmi gonjačev kar cela majhna čreda kravic.“ (Najstarejši, realist, bi rad vedel, koliko jih je bilo. Drugi, umetnik, izgubljen gleda nekam v oblake. Vem, če bi imel svinčnik pri roki, že bi bila ilustracija narejena. Najmlajši pravi, da se on ne bi nič bal ostati tukaj v snegu. On sam, čisto sam.) „Torej, dragi moji, pričelo je snežiti, vedno huje je nametavalo in mraz je pritisnil. Dalina je bila ena sama ledenica. Pa so se kravice lepo stisnile skupaj“ — tu se pričenja moralna plat štorije — „čutile so namreč, da morajo držati vkup, greti druga drugo, ker bo sicer po njih. Podnevi so se še stego-vale po najbližnjih vejah, ponoči pa so se še bolj stisnile druga k drugi pa se bodrile med seboj, češ vztrajati je treba. Mraz pa je bil vedno

hujši, tak, da so drevesa pokala in da so celo skale zazevale. Toda kravice so se lepo držale skupaj in čeprav v skrbeh, vendarle živele naprej.“ (Najstarejši omeni, da ga je lani pri smučanju na Catedralu tako zeblo v noge, da ga je kar srbelo, in da je neki fantek iz njegovega razreda hodil bos po snegu in da... Srednji pravi, da je zima lepa, in da pustiš papir kar bel, pa je sneg že sam narisan. Benjaminček pravi, da njega nikoli ne zebe, in da, če ga zebe, da se on nikoli ne joče. Vidim, da je zadnji čas, da zgodbo napnem.) „Toda!! Toda .. med njimi, v tej lepi skupnosti je živel teliček. Mlad, lep, poskočen in poln energij, ampak teliček. 'Jaz nočem ginevati tukaj vedno v istem krogu!' si je dejal. 'Jaz hočem biti sam svoj gospod, pasti se tam, kjer se meni hoče. Jaz hočem biti samopašnik!' In je povedal kravicam, da pojde odslej po svojih potih.

Kravice so mu branile. Mnogo zim so pretolkle, mnogo vode so videle steči preko tronadorskih sten, odkar so živele v tej dolinici, in vsako pomlad pograščile kakšno vrstnico. Toda bob ob steno! Teliček je silil z glavo skozi zid in nekega jutra je pričel gaziti v polni sneg.

Sprva je bil vesel: pogledal je v daljavo in komaj za sežaj pred seboj zagledal krasno zelenje. Toda, kakor da se mu paša umika! Ko se je opoldne klecajoč priboril do tolmana, je videl, da so zelene veje v resnici visoko in da ne bo mogel do njih. Že ga je objemaval obup, a spet je zagledal novo zelenje. Komaj nekaj korakov je do njega. Niti vratu mu ne bo treba stegniti, pa bo vse njegovo in nobenega drugega... Toda mraz je pritisknil in potem je padla noč. Zvezde so ledeno-srebrno zrle na zemljo, bile so še mlade in neusmiljene in niti mežiknile niso od sočutja, ko so zrle na prezebajočega. Sprva je teličku bilo vendarle še lepo. Za hip bom počival, si je dejal, in zazdelo se mu je celo, da je kri v njem toplejša, bilo mu je prijetno... Veverička, ki ga je gledala iz svojega toplega gnezda, mu je začela vpiti: „Nikar, teliček! Nikar se ne ustavi! Daj, obrni se, pa pojdi nazaj. Naprej ne moreš, toda če se ustaviš je po tebi...“ Toda teliček ni mogel več. „Samo hip, za hipec bom počil, malce zadremal, jutri pa bo že bolje...“ In začelo se mu je prijetno dremati, dremati...

Ko so na spomlad prišli hlapci iz Pampe linde spet pod Tronador, so našli med štirimi visokimi drevesi sicer vso shušano, a vendarle živo čredico krav. Tam doli pa, pri tolmanu, kjer voda pada v prve brzice, je stal naslonjen na grm kakor ukopan mrtvi teliček. Kakor je dejal don Cretón, ki je vse to na lastne oči videl: petletni fantek bi z enim samim prstom podrl ubogo posušeno figurico na tla.“

Malce sem obmolnil, da se zgodbica lepo usede, in pomislil, kako bom zdaj pripletel še moralni nauk o slovenski skupnosti, o medsebojni ljubezni in pomoči, o odhajajočih in izgubljenih... Vidim, da je zgodbica prišla. Najstarejši pravi, da odslej gotovo noben teliček ne bo več rinil proč in da so hlapci surovi in da ima eden stekleno oko. Tudi najmlajšemu je bila zgodba všeč. Pozimi, da tudi on spi pri mami, „ker je bolj lepo in sploh“. *Sploh* je beseda, ki se jo je navadil včeraj in jo zdaj ves dan različno uporablja in ki to pot pomeni „kaj vedo veliki, kaj je mamina postelja, kadar ima fantek štiri leta“.

Edino naš umetnik, ta srednji, molči. Na obrazu mu vidiš, da je dramatska pot telička sicer zadela v živo, vendar — pravi — bi zdaj še on povedal „eno pravljičico“.

In prične.

Njegova zgodba je čudno podobna moji, vendar molčim. Drugi del poslušavstva pa ni tako dobro vzgojen, on se požvižga na takt in podobne izume, pa pobiča kričita kot jesiharja, da je zgodba enaka prejšnji in najstarejši bi najraje z udarcem potrdil svojo tezo in najmlajši hoče pripovedujočemu bratcu z ročico zapreti usta. Naš umetnjakar pa nadaljuje, vedno hitreje pripoveduje, kako so se kravice lepo tiščale skupaj, pri tem mu pa vidiš na obrazu, da pripravlja nepričakovan preokret svoji zgodbi, kajti pred seboj dviguje roke, češ počakajte še malo, pa boste videli čudo vseh čudes. In res.

„Teliček pa je šel proč. In je šel, šel, šel, dol, dol, dol in potem spet gor, gor, gor in je dolgo hodil. In tedaj“ — fant je brez dvoma pripovedni talent: on ve, da bi brez besedice „tedaj“ vse pravljičice na svetu umrle zaradi slabokrvnosti... — „je zagledal pred seboj lepo, lepo dolinico, skrito med visokimi drevesi, kjer snega sploh ni bilo. Sama trava, visoka zelena travica in pa rože. In se je napasel in potem se je vrnil po svoji gazi do kravic in do svoje mamice in jim povedal, kaj je našel in potem je peljal vse kravice s seboj. In kravice so bile vesele in srečne. Takó!“

Bog daj, mladi mož!

SPOMINI OB F. S. FINŽGARJU

Tine Debeljak

Mislil sem napisati nekaj besed v opombo F. S. Finžgarju, ki je umrl enaindevetdesetletnik pred dvema letoma (februarja 1962), pa se mi je članek sam po sebi sprevergel v spomine ob njem, da govorim več o sebi kot o njem samem. Morebiti utegne tudi to koga zanimati, saj danes od vsepovsod silijo v nas, naj pišemo spomine, da ne bo padlo v pozabo, kar smo doživljali v domovini. Mislim pa, da je tudi naše razmerje do velikih mož v polpreteklosti vredno opisa, kajti tako stopi živeje pred nas njihov človeški obraz, pa tudi nazorneje njihovo gibanje v prostoru in času in naše razmerje do njihovega dela. In malo tega bi rad prikazal ob F. S. Finžgarju — kot sem svoj čas ob Velikonji, Kosovelu, Preglju in Novačanu: spomin na to, kako je vstopal v moje življenje nad trideset let starejši pisatelj, (ki bi danes štel že 93 let), srečanja z njim in gledanje na njegovo delo, pisateljsko in javno, ne v načinu literarno zgodovinske razprave, temveč intimnega *osebnega* stika.

1.

Na Finžgarja me veže zgoden spomin, lahko rečem: že petdesetletni. Toda še preden sem ga osebno videl, mi je bil znan po imenu, ker sem v ljudski šoli veliko prebiral Vrtce in Koledarje in je bil mojim staršem dober znanec, saj je bil Finžgar loški mestni kaplan in dve leti pred mojim rojstvom celo župni upravitelj. Če sem kaj njegovega bral, mi ga je mama opisala kot „nobel kaplana, ki je imel lepe pridige“. Osebno pa sem ga videl, še preden sem šel v gimnazijo. Kot desetletnik. Bil je Finžgar tedaj župnik v Sori, od koder se je vozil v Loko z dvokolesnim vozičkom z enim samim sedežem, nekakšnim dirkalnim „sulkijem“, bi rekli danes, edinim v vsej okolici. Moderen duhovnik, moderen voziček. Vedel sem, da se ustavlja pri „Pepetu“. In ko sem nekoč opazil ta „gig“, — kot smo tedaj rekli — pred gostilno, sem toliko časa čakal pred njo, da je prišel Finžgar ven in se pognal po Grabnu navzdol. Dolgo sem gledal za njim. Bil je prvi živi pisatelj, ki sem ga videl (na Tavčarja-pisatelja sem postal pozoren šele pozneje kot gimnazijec). Že to je napravilo name velik vtis, kajti kult pisatelj in pesnikov je bil tedaj med Slovenci pod Avstrijo še velik.

Osebno pa sem se seznanil z njim prej, kot sem mislil. Že prva leta prve svetovne vojne, recimo l. 1915/16 kot drugošolec šentviškega zavoda. Ker je bil moj oče, trgovec „z deželnimi pridelki“, že 50 let star, ni šel na vojsko, bil pa je zato imenovan doma za vojnega žitnega komisarja, to je: k njemu so vozili ali pa je pobiral sam —

žito, kolikor ga je bilo kmetu določeno od oblasti za oddajo. Nekoč je šel v tej zadevi k Finžgarju v Soro. Prosil sem ga, naj me vzame s seboj. Tako sem prišel k njemu v župnišče. Visok gospod v talarju, jaz majhen fantič. Stal sem ob mizi in ga gledal. „Je študent?“ je vprašal očeta pa mi takoj podložil majhen trinožni čevljarski stolček in me skoraj potisnil nanj: „Tāk sedi, fantič, saj boš kljub temu zrasel.“ To so bile njegove besede ob prvem srečanju, ki sem si jih zapomnil za vse življenje. Kako sem šele odslej prebiral njegove povesti, ko sem že govoril z njim! Stari Mohorjevi koledarji, Mentorji, stari Dom in sveti so bili naše branje v zavodu. Konjička bom kupil sem prebral večkrat, še celo pa študent naj bo, ki je prav takrat nekako izšel v posebni knjižni izdaji v Grafenauerjevi zbirki Slovenskih povesti in so nam jih v zavodu priporočali. Da povem takoj: že v prvih razredih nižje gimnazije sem imel lepo knjižnico. Doma pod stopnicami so ležale knjige iz zapuščine župnika Rožiča, našega sosedu, ki je umrl kakšno leto prej, pa smo „podnunski študentje“ raznosili knjige na vse strani. Iz latinske črne mašne bukve Missa pro defunctis smo potem brali „svoje maše“ po podstrešnih sobah. Kmalu po tistem je starejša sestra kupila Finžgarjevo povest Pod svobodnim soncem v dveh debelih knjigah: elegantna izdaja z debelimi zelenimi platnicami, z zlatimi inicialkami FSF in pisateljevo fotografijo. Prebral sem jo še nižješolci in že tedaj mi je postala domača zaključna fraza prvega dela: „Zmagala si, zmija prokleta!“ Takrat je name vplivala ta „zmija“ in še „prokleta“ nekako staroslovensko arhaično, danes pa vem, da je bila vpliv nastopajočega jugoslovanstva, moderno izražanje pred prvo vojno v času slovensko-hrvskega kulturnega zблиževanja. Danes je s Sovretovo pomočjo in ob novem slovenskem puritanstvu samoslovenske tendence v novih izdajah že poslovenjena v „kača prokleta!“ Toda meni je postala „prokleta zmija“ — priljubljena dijaška kletvica in še par rim mi je napravila v — Danteju...

V kakšnem spoštovanju smo imeli Finžgarja študentje, naj ponazorim tale resnična zgodbica. V loškem okrožju je živelu zmedena revica, ki smo ji pravili Koracala, oz. „Koracal“, ker je govorila o sebi v moški obliki, da je „koracal“ tam in tam. Nekoč smo jo srečali „podnunski študentje“ (prof. Franc Planina, višji šolski svetnik v pokouju, pisec turističnih zanimivosti Jugoslavije, Slovenije in loškega ozemlja posebej, pa prof. dr. Pavle Blaznik, višji znanstveni sodelavec pri Akademiji znanosti in umetnosti v Ljubljani, loški zgodovinar, ter jaz, zdaj že 23 let loški pregnanec, — vsi trije sosede), ko smo se šli kopat v Viršk. Imela je navado zbirati podobice, barvaste razglednice itd. Kazala nam jih je, med njimi pa je imela fotografijo — Finžgarja in Izidorja Cankarja, oba v talarjih, pred vrati župnišča v Sori. „Sem koracal v Soro, pa sem to dobil.“ Hoteli smo jo dobiti od nje. Eden od nas je šel domov po podobice in razglednice, da bi jo zamenjala zanje. Ni in ni hotela dati. Dolgo smo se prerekli. Končno smo ji fotografijo — ukradli, ji vrgli pred noge šop razglednic in zbežali. Do zadnjega je bila ta fotografija v mojem arhivu, pa tudi — greh na moji duši, ki leži še danes. Cankarjanski

greh, ki ni zapisan v kodeksu... pa je bil narejen zaradi Finžgarjevega pisateljskega slovesa.

Drugič sem prišel s Finžgarjem v osebni stik tedaj, ko je odhajal iz Sore, aprila 1918. leta. To je bil čas, ko je Finžgar zrasel pri rastočem rodu v največjo veljavo. Bilo je leto majniške deklaracije in njenih revolucionarnih shodov po domovini. Ves narod se je zbiral ob dr. Korošcu, „najlepšem slovenskem kaplanu“. In njega je spremljal na mnogih shodih Finžgar, eden najboljših slovenskih govornikov v tistih slavnostnih in razgibanih dneh. Tudi v Loko sta prišla. Kakšno navdušenje! Vsi Sokoli in Orli v Društvenem domu. Bil sem četrtošolec, Blaznik petošolec, Planina šestošolec, še vsi doma v kratkih hlačah, pa je Planina imel že svoj fotografski aparat in je tedaj slikal ta loški shod prav ko Korošec stopa iz Doma. (To sliko še hranim). Finžgarja ni vjel. Škoda.

Tedaj je odhajal iz Sore v Trnovo v Ljubljano, na župnijo, ki jo je podeljeval ljubljanski župan kot patron, tedaj pisatelj dr. Tavčar. Sora se je poslavljala od svojega župnika. Udeležil sem se tega slovesa in igre, menda v Gasilskem domu. Igrali so „Zaklad“, igro, ki je izšla v Domu in svetu, pa še do danes ni razrešen pisatelja Andrejeva psevdonim. Čudno, da niso igrali kakšne Finžgarjeve. Pa nisem šel tedaj v Soro samo zaradi slovesa faranov, ampak zato, ker je moj oče kupil od Finžgarja njegov „zapravljivček“, šesterosedežni voz, ki ga je prodal, ko je odhajal z „dežele“ v mesto. Tedaj smo namreč dobili od nekoč prav poceni zgaranega in garjavega vojaškega konja, ki v lepi Finžgarjev voz kar prav nič ni spadal. Iz Sore sem se že peljal v njem domov in mislil, kdo vse se je vozil z njim. Gotovo Ivan Cankar, Krek, Korošec, in sem bil ponosen, da je zdaj — naš. Na njem sem stal pozneje, ko sem se v hudi zimi l. 1923 pripeljal na Tavčarjev pogreb na Visoko — pred 40 timi leti! — obstal na cesti na tej strani Sore in gledal, kako so na oni strani njegovi sinovi nosili krsto kar v grobnico doma pod gozd, par metrov od hiše, ter slišal za konec turobni jok lovskega roga iz Zale... Da Tavčar ni poklical Finžgarja v Ljubljano, ne bi imeli tega voza, sem mislil... Pozneje sem z njim peljal tudi Preglja v Kranj, dasi sva ponavadi po tej poti resnično „koracala“ vso noč... tja... nazaj... tja... nazaj... do jutra, ko je Pregelj šele pri Hafnerju na Trati vjel — vlak... Pa to je že spomin na Finžgarjev „zapravljivček“, ki me je slednje leto nato vozil na Brezje, in ne več nanj...

Ko je Finžgar odhajal v Ljubljano, sem bil še nižješolec, pa sem — dobro poznal Finžgarja-pisatelja ne le iz Koledarja in Mentorja, temveč že iz Cankarjevega DS. Vem, da sem Kroniko gospoda Urbana bral v nadaljevanjih in komaj čakal nanjo. Prejšnje Boje, Prerokovana, sem pa bral naknadno. Tedaj sem v njem gledal največjega slovenskega pisatelja. Toda v šoli ga še nismo brali. Prof. Arh nam je nosil v razred Murnika in Detelo, da smo ju brali med slovenščino in latinščino, „če je kaj časa ostalo“. On je užival ob Matijevem Maticu, nam ni bilo več do njega. In — tudi Detelo mi je pristudil, da ga nisem mogel brati in ga še danes težko. Toda ko sem te dni bral Velikega grofa v Šolarjevi izdaji, sem videl, kakšno krivico smo mu

mi mladi delali. Saj, da ga nista oskubila Kersnik in Levec, bi bil to naš najboljši zgodovinski roman, tako pa je le „zgodovinska povest“. In da ga nismo tedaj brali kot oficijelno čtivo v šoli, bi morda več desetletij imel drugačno mnenje o njem. Finžgarja nismo nikoli brali kot „oficijelno branje“, kajti njegove mladinske povesti smo poznali, dominsvetove medvojne pa še niso bile za nas, nižješolce. Pred višjo šolo jih nismo dobili v roke. Jaz pa sem jih prebiral — Dom in svete — redno od l. 1917 naprej, kajti nanje je bil kot višješollec naročen moj brat, ki ni imel smisla za branje, pa so ostajali meni in v moji knjižnici.

V višji šoli pa se je ozračje — literarno namreč — precej spremenilo. Prof. dr. Breznik je nosil v razred že Cankarjeve Podobe iz sanj in Župančičeve najnovejše pesmi iz — Zvona. Ker Zvona dijaki nismo smeli brati, sem ga s posebnim privilegijem hodil brat v — Breznikovo stanovanje, ker mi ga ven ni hotel dajati. „Ti beri, za druge pa ni!“ Vera v Finžgarja kot največjega pisatelja se je nekako majala, kakor se je zgubljal smisel za realizem. Eden prvih, ki mi je vzel vero vanj, je bil Plestenjak, glavni „cankarjanec“ — po imitaciji sloga — med nami v zavodu. „Pod svobodnim soncem — saj je samo kopija Sienkiewicza!“ Priznam, da sem imel čudno literarno mladost: dočim so drugi moji sošolci „požirali“ Jules Verna (o katerem se je pri nas nekoč pisalo, da je bil Slovenec, Vernétov Jule iz Idrije, ki da se je brez sledu izgubil v tistih letih v širnem svetu in se pojavil kot pisatelj svetovnega slovesa) ter Karla Maya (letos umrli moj sošollec himalajski misijonar jezuit Sedej je trikrat v osmih letih prebral vsega Maya v nemščini, pa — nič drugega!), sem jaz prebral le po eno delo od njiju, toliko, da sem vedel, kako pišeta. Tudi Sienkiewicz nisem užival, ne Tolstoja, pač pa sem se mučil z Dostojevskim in Andrejevim Rdečim smehom... Takšne svetovne realiste, kot so bili Zola, Dickens, Flaubert, Cervantes, Hugo, Manzoni, Jirasek, šenoa... sem prebiral šele v akademskih letih, dočim sem s peto šolo prešel v duh nove romantike in začetnega ekspresionizma. Pred Finžgarja sem postavljajl celo — Meška (Legende sv. Frančiška), gotovo pa Cankarja... in tudi že Preglja... Bil je to vpliv tesnejšega stika z Antonom Vodnikom, ki je bil dve leti pred mano in tedaj glavni pesnik Vaj. In Vaje so bile eden prvih slovenskih pojavov ekspresionizma. Ilustriral jih je Tone Kralj, glasbo sta prilagala Matija Tome in Mav, pesmi Vodnik in Aljoša Tomazin, spretni Rilkejovec, katerega zapuščino je hranil sedanji škof dr. Pogachnik, jo odstopil meni, pa se je izgubila nekje med mojo v domovini... Vsi so bili sošolci med seboj. To je bil nov duh, v katerem je Finžgar stopal iz ospredja v ozadje... razen pri enem — pri osmošolcu Antonu Vovku, ki je malo prej prišel iz Kranja in je na literarnem sestanku napadel Vodnikovo pesem v prozi Beli lokvanj (celo naslova se spominjam!) kot modernistično seksualno mistiko, zavzemajoč se bolj za realizem Finžgarjeve smeri, v katerem se je sam literarno poskušal... To je bil poznejši nadškof, ki pa je kot dijak bil prvi kritik nove smeri... Kdor bo kdaj študiral začetke slovenskega likovnega in pesniškega ekspresionizma, ne bo mogel iti mimo

dijaških Vaj. Tone Kralj je delal pravo revolucijo pod vodstvom prof. Gašperja Porenta, ki ga je izrecno cenil in spoštoval. Nekoč je Kralj modeliral v ilovico Nosečo princesko. Porenta, ta asket in svetnik, ki je bil nekoč risar Finžgarjevih Vaj, jo je z veliko ljubeznijo postavil na najvišjo polico omare, češ, ni za vas, pa je lepo delo. Menda je pod Kraljevim vplivom tudi sam, sicer realistični portretist, šel na pot duhovne stilizacije, kot se vidi iz prilog v Domu in svetu, pa risb v Mentorju in orlovski Mladosti... Mi smo bili sredi vojne — peniška generacija. Nekoč smo šli na Blegoš v Poljanski dolini brat — moderne pesnike, ne Finžgarja, temveč Cankarjevo Lepo Vido pa župančičeve Samogovore. Kdo smo bili ti mladi „zanešenjaki“? Anton Vodnik pa Dora Pegamova, pozneje Vodnikova, Anica Pintarjeva (dr. Justinova) in Maks Miklavčič, zadnja dva doma pod Blegošem, ki smo ju šli mi obiskat. Na vrhu Blegoša smo brali poezijo, pa gledali proti Soči, od koder je bilo slišati bobnenje topov z ne vem katere soške ofenzive, ter celo žarenje neba... Inter arma non silent Musae... To je bila mladost — med prvo svetovno vojno, ki je suvereno prezirala realnost...

Málenški vrh, Žetina, Kal... Prav na terenu Tavčarjevega Jesenskega cvetja, ki je malo prej izhajalo v Zvonu, smo trgali svoje prvo pomladansko cvetje...

Pač pa mi je Finžgar kmalu nato postal prvi moj „literarno zgodovinski“ problem.

Imenoval sem zavodske Domače vaje, list višješolcev, ki so ga podedovali zavodi iz Alojzijevišča. Tam je obstajal že desetletja prej. Še prej — v petdesetih letih prejšnjega stoletja — je bila Daničica, ki sta jo pisala alojzijeviščenika Stritar in Marn. Vsi ti rokopisi so se hranili v zavodu, nekateri manjši, nekateri ogromni, prav tisti letniki ogromni, v katere so pisali Hribar, Finžgar, Prelesnik... Ušeničnik... Ko sem bil v višji šoli, je padla, če se ne motim, nekakšna 60-letnica tradicije in hotel sem napisati obširnejšo študijo o njih. In tu bi razčlenjeval Finžgarjeve pisateljske začetke, na katere sem bil posebno pozoren. In še marsikaj bi se odkrilo. To n. pr., da je bil v sporu „Mahnič — Gregorčič“ dijak Aleš Ušeničnik na strani — Gregorčiča, obsojajoč Mahniča... da je France Koblar pisal v osmi šoli zgodovinsko povest itd. (Vedno sem mislil, da so to dragoceno zakladnico Alojzevišča in Zavoda uničili Nemci, pa omenja dr. Koblar v opombah k Finžgarjevemu življenjepis, da se je rešila). Študije sem končal, pač pa sem kratek članek o jubileju napisal za zagrebško Zoro-Luč, list slovenskega in hrvatskega kat. dijaštva, ki je nastal ob prvem povojnem navdušenju za praktično jugoslovanstvo, v katerega pa smo Slovenci tedaj šli preko Zagreba, preko slovensko-hrvatskega sodelovanja. (Kratko oznako Vaj, predvsem zavodskih, je pozneje napisal prof. Šolar v brošuri ob 25-letnici Zavoda sv. Stanislava.) Da pa jaz nisem svoje „študije“ končal, je kriv moj spor z vodstvom zavoda, v katerega je po čudnem naključju posegel celo — Finžgar sam.

Za predpust smo imeli vedno semestralne počitnice par dni. Tega leta — 1921 — je bil tam okrog, 14. feb., moj god. Prosil sem

rektorja, bivšega tržaško koprškega škofa Karlina, ki se je pod pritiskom fašistov umaknil v zavod, da me pusti v Ljubljano k zobozdravniku. „Seveda, v Loko bi radi šli,“ me je pogruntal in me ni pustil. Zato sem nagovoril Idriječana Bratuša in Štajerca Rutarja, sošolca, naj ona dva prosita za Ljubljano, pa naj gresta v Loko po mojo godovno potico. Naredila sta tako in jaz sem ju zato povabil zvečer na kozarec vina k Jagru, v liberalno gostilno v šent Vidu, kjer bi bili varni pred duhovniki — profesorji. Toda zasačile so nas zvečer sestre, ko smo že po večerni molitvi prišli spat. Drugi dan je bilo vse jasno in čakali smo obsodbe, ki ni mogla biti drugačna, kakor — izključitev. Pisal sem že Preglju v Kranj — med počitnicami sva se v neki kranjski gostilni pobratila —, da pridem na njegovo gimnazijo. Negotovost je trajala skoraj teden dni — in med tem sem dobil kartico od — *Finžgarja*, naj ne silim ven, če me sami ven ne vržejo. Niso nas izključili. „Sree bi me bolelo, ko bi se izgubili...“ mi je tedaj rekel škof Karlin. „Pa — veste, Ločana sva oba... Ne bom vas ven metal pred maturo...“ In sem ostal.

Kakšna modrost vzgojiteljev, vidim danes. Jaz sem ostal, onadva sta prostovoljno zapustila zavod in šla v Idrijo, kjer so Italijani še pustili slovensko gimnazijo. Škof Karlin je oba — povabil nazaj. Rutar se je vrnil. Bratuž je za vedno ostal zunaj, pa je slabo končal: pozneje, ko je bil občinski tajnik neke slovenske občine na Goriškem, so ga lovili fašisti. Skril se jim je v seno domačega skednja. Ko je videl, da so mu na sledi, je vzel strup... Rutar se je vrnil, bil postajenačelnik v Zidanem mostu, njegov sin pa je zdaj po vojni postal — duhovnik. Stali smo tedaj na usodnem življenjskem razpotju: rešila je nas neka intervencija — menim, da prav *Finžgarjeva*. Nikdar nisem o tem govoril z njim. Mislim pa, da mi je pisal na pobudo svojega kaplana Janeza Jalena, ki je bil malo prej v Stari Loki kaplan. Tam sem kot petočolec odkril rokopolis njegove prve drame Dom, ki ga je zavrzel, ker sta ga Debevec in Koblar za DS že odklonila. Na mojo prošnjo ga je popravil in loški študentje smo ga postavili na oder v njegovi režiji. Premijere pa ni videl, ker ravno tisti dan je pokopaval svojo najstarejšo sestro, ki mu je bila kot mati. Popravljen igra je nato prišla v DS in od tam na vse odrede doma in v svetu... tudi v Puenos Airesu.

Tudi sem bil že bolj znan s *Finžgarjem*, kajti večkrat sem bil v Trnovem, ker sta pri mežnarju v župnišču stanovala tudi dva študenta iz našega loškega „cunfta“, Gustl Sušnik (poznejši ravnatelj Saturnusa) in Lojze *Finžgar*, sedaj univ. prof. v Ljubljani. S F. S. *Finžgarjem* smo se srečavali na hodnikih in je tu in tam kakšno besedo spregovoril z nami. Bolje pa smo *Finžgarja* spoznavali na raznih dijaških zborovanjih med počitnicami, kjer je nam rad govoril. Spominjam se takega zborovanja v Vrbi, kjer je nam govoril pri sv. Marku. Prešernova zgodovinska pričujočnost, *Finžgarjevo* govorniško mojstrstvo, pa Stol nad nami in Bled pred nami: edinstveni vtis na mladega dijaka! *Finžgar* nam ni bil samo pisatelj, bil nam je bolj že z živo besedo oblikovavec bodočnosti.

Ta rešitev v sedmi šoli je imela posledice tudi takoj drugo leto

v osmi. Tedaj so izšle moje prve pesmi v Domu in svetu. Že v sedmi šoli sem jih poslal dr. Steletu in v začetku moje oktave so izšle na par celih straneh. Erotične, tipično ekspresionistične pesmi. Toda nekdo se je moral pritožiti pri škofu Jegliču, češ, poglejte, kakšnega dijaka imate v zavodu! Škof Jeglič je javil rektorju, škofu dr. Karlinu, naj me zasliši. Ta me je sprejel z besedami: „Veste, da je vaša muza prešušnica!... Lani sem vam dal besedo, da vas ne bom izključil, in jo bom držal. Delajte, kar hočete.“

Danes si mislim: kako šele bi Finžgar reagiral, ko bi zvedel za ta moj drugi, zdaj literarni spor z vodstvom in posredno z duhovniškimi bravci revije, braneč mene in revijo, ko je pozneje v podobnih primerih — si licet parva componere magnis — zavzel tako ostro stališče ob Canjkarju in krizi Doma in Sveta?

Tako sem postal „Vogelfrei“. Vendar sem izvajal posledice zaradi izgube zaupanja: odstopil sem od uredništva Vaj in ga prepustil sedmošolcu Vilku Ukmarju, poznejšemu direktorju opere in glasbenemu zgodovinarju. Tudi zato nisem končal razprave o Vajah in o Finžgarjevih literarnih začetkih še posebej, ter sem se lotil — tudi znamenje časa — Pregljevih začetkov, za kar sem dobil glavno pobudo v pismih Mahničevca Plesničarja župniku Fabijan, ki jih je hranil zavod, in mi jih je dal v osmi šoli v prepis prof. dr. Breznik... (Izšla je potem ta studija, dodelana že na univerzi, kot moja prva literarno zgodovinska razprava v prvi številki Križa na gori...)

Ko sem tako končal maturo l. 1922 in sem bil že tiskan v Zori, Zori—Luči, Mentorju, ameriških listih, Bevkovi Mladiki v Gorici in v Domu in Svetu — sem bil tudi že razmeroma dobro znan s Finžgarjem. Ko sem prišel jeseni na ljubljansko univerzo, so me takoj sprejeli medse dominsvetovci. Ko pa je drugo leto 1923 Mohorjeva sprejela Goriško Mladiko za svojo in sta bila urednika Bevk in Finžgar, v Gorici in Ljubljani, me je Finžgar sprejel tudi v intimni krog Mladikarjev, na sestanke, na katerih je imel glavno govorico Finžgar.

— — —

Naj bo ta prvi odstavek napisan zato, da se vidi, kako smo študentje rasli ob Finžgarju, se dvigali ob njem, pa iskali v novo preko njega; pa tudi zato, da se vidi, kako je Finžgar znal obdelevati v mladim človekom, mu stati ob strani v stiski in ga lepo pripeljati v svoj krog. Vsakemu ni dan ta dar. Finžgar ga je imel v obilni meri in ga je pozneje še mnogokrat ponovil.

2.

Kot trnovski župnik je Finžgar močno posegel v javno življenje na vseh področjih. Ne samo v zadevah svoje fare. Tako se npr. ni zavzemal za dobrodelnost le v svoji fari, temveč je od vsega početka bil v vodstvu škofijskih Vincencijskih družb, ki so skrbele za bedne

in zapuščene. Tu je imel posebno skrb za svojo „Sibirijo“, ki jo je opisal sam in po njem tudi Mauser v Kaplanu Klemenu. Koliko je napravil na tem področju, vem iz pripovedovanja Marije Remčeve, da ostanem pri spominih in nezapisanih pričevanjih. Skrbel je za lepoto cerkve in njene okolice, to zlasti potem, ko se je vselil v Trnovo mojster Plečnik, s katerim ga je do smrti vezalo veliko prijateljstvo. Izven fare pa se je udeleževal predvsem pri dveh podjetjih: pri *Novi založbi in Mohorjevi družbi*. Nova založba je bilo delo Krekovo in „krekovcev“ koncem prve svetovne vojne, z namenom, da vzamejo vpliv Katoliškemu tiskovnemu društvu in Katoliški bukvarni, ki so ju imeli v rokah „starini“ — „šušteršičjanci“. Prvi njen predsednik je bil ravnatelj Bogumil Remec, česar Finžgar v spominih ne omenja. Za njim šele je prišel Finžgar in je predsedniško mesto imel 28 let. Podjetje je bilo ustanovljeno na trgovski bazi, pa vendar da služi modernemu knjižnemu izdajanju. Zanimiv je njen začetni knjižni dar: Cankarjeve Podobe iz sanj kot elitno literarno umetnostno delo, Ošabnovi-Debečevi Vzori in boji kot dijaško vzgojno pisanje, Jakličev Sin kot folklorna ljudska povest in Smrekarjev Martin Krpan kot mladinska knjiga. Pozneje je Finžgar razširil papirnico prav zato, da je dobil denar za Majcena, Cankarjeve Zbrane spise in druge pomembne izdaje. Nova založba mu je tudi pomagala k hiši, najprej za Bežigradom, pozneje ob Gradaščici.

Največ časa pa je posvetil *Mohorjevi*, ki jo je resnično dvignil od 'smrti', kajti poraz na Koroškem je bil smrtni udarec založbi, Prevalje pa samo zasilna rešitev. Preložil jo je v Celje, „slovensko osrednjo knjižno založbo v geografsko središče Slovenije, ki je Celje,“ je tako rad poudarjal. Leta in leta se je vozil iz Ljubljane v Celje in nazaj. Vso njegovo ustvarjalno moč mu je srkalo urejevanje Mladike, pa Mohorskih knjig. Za vse je imel enako skrb, za pesmi, za povesti, za poljudno znanstvo, za katerega sotrudnika je dobil odlične strokovnjake, za umetnost, pa — za gospodinjstvo in kuharske recepte, ki jih je vsa leta pisala moja tašča Remčeva. In tudi to je moj spomin na Finžgarja: preden je nesla mama recepte uredniku Finžgarju, smo vse jedi, skuhane ad hoc za Mladiko, najprej praktično poizkusili doma, in če smo jih sprejeli, smo določali njih imena, pri katerih je imel odločujočo besedo njen brat, dr. Debevec...

To je bil čas Finžgarjevega „ubijanja se v pikolovstvu“, kot ga je označil Pregelj. Res je, da je spravil Mladiko na zavidno višino družinskega lista: še posebno mu je šketo v zaslugo, da je s pritegnitvijo Plečnika dvignil umetniški nivo njenih izdaj; da je Mohorjevi razširil delokrog tudi na širša polja, na srednješolske pomožne knjige (Cvetje), celo na znanstveno (Sovre, Grki itd.), toda — vprašujem se včasih: ali ne bi mogel tega težaškega dela opravljati kdo drugi, in bi Finžgar pisal dela, ki jih nihče drugi ne more, svoje povesti? Stal je na višku ustvarjalnih energij: da je nadaljeval zgodovinske povesti iz naše zgodovine, bi postal slovenski Galdós, ali Sienkiewicz. Da je pisal kmečke povesti, naš Bazin ali Bordeaux. Tako pa je lahko napisal samo tako mimogrede kakšno manjšo črtico, po dogodkih iz pisarne ali iz svojega karitativnega delokroga (Sibi-

rija), ki je vzbudila pozornost zaradi socialnega motiva; ta je tedaj že prodiral v našo literaturo in postajal pereč že v ljubljanski okolici. Posebno pozornost pa je med nami — „mladimi“ — vzbudil spet z dvema deloma: s črtico *Beli ženin* in z večerniško povestjo *Strici*.

Z *Belim ženinom* je posegel v neko tajinstvenost povezave sorodnih duš tudi preko groba, kar smo mi — ekspresionisti — morda vzeli še za bolj mistično, kot je on — realisti — mislil. Bila je ta njegova črtica od vsega, kar je napisal, najbližja našemu metafizičnemu občutju, tako nekako, kakor Velikonjeve črtice v Domu in svetu. Toda v povesti *Strici* pa smo Finžgarja občutili kot najbolj tujega naši miselnosti, saj po „križarskem“ individualističnem pojmovanju ni mogoče vprašanje svoje osebnostne etične rasti podrežati neki kolektivnosti, še celo ne, če je materialnega značaja. Saj ti strici bi se radi ženili, pa se samo zaradi tega niso, da posestvo — ostane skupaj in se ne raznese. To je „kulaška“ miselnost, bi rekli danes, ki ubija dušo. Kljub vsemu idealizmu in žrtvam neporočenih stricov je osnovna miselnost vendarle „materialistična“, saj mu je najvišji etos: zemlja... materija... Žrtev stricov se nam je zdela krutost naše domače tradicije, toda „nam“ že tuje miselnosti. Domačijsko reakcionarne, in nikakor ne „revolucionarno neokatoliške“, kakor našo generacijo imenujejo današnji komunistični esejisti (Kos). Prav ob Stricah čutim, da je osnova povesti zelo blizu — metodi komunističnih pisateljev, ki tudi pišejo iz kolektivne etike in je njih vsebina prav ta, kako se junak prilagodi z žrtvami in odpovedmi vladajočemu sistemu. Razredni etiki. Če vsega tega ne, občutili smo tedaj vsaj to, da je protiindividualistična. Toda: kakšna umetnina! Najvišja Finžgarjeva, o kateri je premalo govora in je premalo razglašena njena umetniška vrednota, morda zato, ker je pač izšla samo kot preprosto kmečka večerniška povest. Po mojem občutju je ta povest Finžgarjeva klasična v pravem pomenu besede: preprosta, jasna, umerjena, dramatična, usodna in očiščevalna. Realistična, pa globoko človeška, in pa, če hočete, celo idealistična z ozirom na kolektivni etos, na zakon zemlje, dočim smo mi iskali Boga v osebni sproščenosti in ne v odpovedi zaradi pokorščine višjim dolžnostim... Nam je šlo za globino... Ali nismo bili morda mi bliže — naturalizmu?... Ali ni to isto kot razlika n. pr. med Tolstega Ana Karenino (zvestoba vesti v sebi) in Baringovo Daphne Adeane (zvestoba postavi nad sabo)?

Da je Finžgar v teh letih pisal take povesti, namesto da je tlačnil Mohorjevi kot dninar in prodajal v Novi založbi kot trgovec, kakšen bi bil Finžgarjev literarni opus! Kaj vse je bilo v njem še nerojenega, zamorjeno zaradi prezaposlenosti in uredniške natančnosti! Zaradi korigiranja pridelkov drugih pisateljev, prečesto res le drugovrstnih, predvsem pa mladostnikov, ki jim je veljala posebna njegova skrb?

To in tako delo je opravljal Finžgar, ko smo mi živeli študentsko življenje na ljubljanski univerzi in igrali v Prosvetnem društvu v Loki vse njegove igre od Divjega lovca, preko Verige, Naše krvi in Razvaline življenja. Režirali smo študentje sami (L. Finžgar). Tedaj sem hodil k njemu na vsa njegova stanovanja: v župnišče, za

Bežigrad in pozneje k Gradaščici. Lepo je sprejemal slednjega v svoji sobi, obloženi s knjigami, s kraljevimi slikami staršev, s križem v sredi. Kljub vsej modernosti v opremi si se čutil v domu "duhovnika, nekaj tisto tipično „farovškega“ je dihalo iz vsega, še tako svetnega pri njem. Ko si vstopil, je pogledal izza naočnikov, jih snel, potem pa se vzdignil visok, kakor je bil, in ti s širokimi gestami začel razlagati svoje gledanje na tvoj rokopis, ki ga je res skrbno pregledal in premislil. Idealni urednik, ki ni v nobenem „klientu“ iskal sebe, ampak resnično hotel dvigniti iz slednjega vsaj nekaj, kar bi imelo veljavo. Zato je toliko novim mladim pripravil pot v literaturo. Pisal je mnogo pisem, kot pravi urednik mora, in žrtvoval mnogo iz svojega, kar se je naučil še od Lampeta. Če je pri gospodarstvu Nove založbe rekel nekemu mojemu znanecu: „Pri trgovanju ne poznam ne Boga ne vruga!“, pa pri honoriranju mladega literata „potrebuježa“ ni zapiral dlani.

Bil je izredno družabna osebnost, tako za v kmečko hišo kakor za v salon, kar je bila stalna fraza o njem. Prihajal je na gostilniške sestanke dominsvetovce, vabil k sebi mladikarje, ki so bili skoraj vedno eni in isti. Prva leta smo se zbirali pri „Mačku, dem Weltberühmten tam za vodó“, kamor je prihajal tudi še Izidor Cankar; potem v drugih gostilnah, pri Kaplanu (Ložarjevih) in drugod. Mladikarje je vabil k sebi, kjer nam je stregla njegova sestrčna Anica. Predvsem ob kakšnih svečanih prilikah, ko je n. pr. prišel z Goriškega ugankar Mladike Butkovič-Domen. Ta sestanek je viden na fotografiji, ki je bila objavljena v Koledarju Svobodne Slovenije l. 1955 in smo na njej Finžgar, Koblar, Stele, Lojze Renec, Butkovič, Velikonja, Zabret in jaz. Drugič so bili še Debevec, Jalen, Vodnik itd. Zanimivo pa je, da Preglja niso vabili ne med dominsvetovce ne med mladikarje: po mnenju odločujočih je bil v družbi nemogoč, tudi v taki svojih sovrstnikov, ter bi s svojimi ekstravagantnostmi gotovo kvaril razpoloženje. Središče družbi je bil vedno Finžgar. Najbolj izrazita figura kot človek, najbolj dostojanstvena, najbolj epična, resnično patriarhalna. Zato so mu vsi rekli: oča. Ko je oča govoril, pa naj je pripovedoval še tako anekdoto, smo poslušali, kajti njegovo pripovedovanje je bila umetnost. Da si pisal za njim, bi bilo to knjiga anekdot, zrela za tisk. Lepo bi bilo primerjati Finžgarja z župančičem: Finžgar epična postava, poln glas, široka gesta, gorenjsko narèčje, počasno govorjenje, slikanje okolja, postavljanje besed, kot da gradi hišo... Župančič pa se je nekam boječe smehljal vase, skromno, samozadovoljno, govoril rahlo skozi nos, in se razživel, če je bilo treba poiskati kakšno slovensko besedo za tuj izraz. Pri PEN klubu župančič kot predsednik ni hotel voditi niti sestanka, prepustil je uradni del tajniku Steletu, kmalu pa je imel prvo besedo oča. Finžgar je bil rojen za poslanca, kar nikdar ni bil, pa si je morda želel, ker bi bil potem še bolj „krekovski“ in je to bila morda njegova skrita bolečina. Ne vem. Politiki ga niso imeli za politika... Za govornika pač. Župančiča pa si ne morem predstavljati kot predsednika poslanske zbornice, kar je po vojni bil... Epik in lirik, bi bila tudi v življenju oznaka obeh tako različnih osebnosti.

In tedaj se je zgodilo, da je prišla ta njegova „tribunska“ osebnost do veljave v trenutku, ko ni nihče pričakoval in je bila za veliko večino iznenadenje. Bilo je ob priliki uradnega obiska generala Petra Živkoviča v Ljubljani na banketu v dvorani Uniona, katerega se je višje uradništvo moralo udeležiti. Večina udeležencev se je pri taki prisiljeni svečanosti počutila v protestnem razpoloženju in menda dogovorjeno soglasje je bilo, da ne bo nihče govoril v njegovo počastitev. Tedaj pa se je vzdignil Finžgar in govoril svoj slavnostni pozdrav generalu, nosivcu kraljeve diktature. Nisem bil pri tem udeležen, vsem pa od udeležencev, kakšen mučen vtis je napravil ta nastop — pri njegovih somišljenikih. Iz kakšnih pobud je govoril? Kdo od politikov je stal za njim? Je to izdajstvo Korožca, njegovega intimnega prijatelja? Zakaj je stopil na stranpot prvič od oficijelne taktike stranke? Morda ni prenesel molka in ni vedel, da je dogovorjen?

Pred sabo imam ta hip fotografijo nekega drugega dogodka, ki ga tudi ne morem opredeliti natančneje. Finžgar govori kot cerkveni govornik po maši ob znamenju na Glavnem trgu v škofji Loki. Mnogo mojih znancev je med poslušalci, mene ni, se pravi: vršil se je ta shod v času, ko me ni bilo doma. Ker ni udeležen nihče od Orlov, niti od Slovenskih fantov, dasi je tam stari društveni prapor, pač pa sta dva jezdeca v narodni noši z — jugoslovanskima zastavama — ne slovanskima —, smatram, da ta Finžgarjev javni nastop spada v prav to dobo diktature. Ne pripisujem temu cerkvenemu nastopu nikake posebne važnosti, omenjam ga samo zato, ker ga imam v svojem albumu fotografij, in mi v tem hipu lahko služi za dokument njegovega javnega dela iz časa, ki ga je pozneje v spominih označil: „jugoslovanska vlada je bila slepa, najbolj slepa v času diktature po l. 1929.“ (str. 268)

(Dalje.)

SODBA PRED PRELATOM

Ruda Jurčec

...Staknil sem nekje Ibsenovega Peer Gynta v nemškem prevodu. Priznam, bral sem ga s težavo; ni se mi zdel toliko jasen in miren kot prvi del Fausta. Ibsena sem že poznal, bil sem v Drami, kjer je Borštnik igral glavno vlogo v Strahovih. Nanj me je navajal Bogomir Magajna, on sam je prebiral Strindberga. Tiste čase je Drama imela na sporedu mnogo Ibsena in Strindbergovo Gospodično Julijo. Ne vem, ali sem si tedaj že mogel ustvariti prave podobe o obeh; verjetno sem se z Ibsenom resnično srečal kasneje, ko sem gledal izvedbo Hedde Gabler v uprizoritvi Hudoženstvenikov iz Moskve; gostovali so v Ljubljani in je glavno vlogo igrala slavna Germanova, režiral Stanislavski in imel eno izmed vlog nič manj veliki igravec Sjerov, ki sem ga kasneje srečal v Parizu.

Jesen leta 1922 je bila dolga in pusta. Bilo je, kakor da se Ljubljana ne more dvigniti iz sivine oblakov in vjema megle, ki je mrtvičila kri in živce. Najbolj mirno je vse prenašal Magajna, ki me je rad motil s svojimi sladkobnimi pripovedkami s Krasa, kjer je bil med poletjem pri starših na počitnicah. To takrat ni bilo lahko, ker italijanske oblasti niso marale več dajati vizumov slovenskim dijakom iz Primorja, ki so študirali v Jugoslaviji. Magajna je bil neizčrpljiv pripovedovavec. Poznal sem že dodobra njegovo Gornje Vreme, vedel za jase in livade, kjer da se je on dan na dan srečaval s črnokomi cigankami in videval prelepe vile, vse v svili in srebrnih koprenah. Od tam se je vrnil tudi moj sošolec Oton Vičič, ki je bil žrtev polia v otroških letih. Iz Stične je prišel za zavod Milan Šval, prav tako žrtev polia; zaradi bližine je hodil na gimnazijo na Poljanah. Pogosto nisem vedel kaj početi med odmorom — na igrišču so igrali nogomet, zanj mi ni bilo, še manj za vaje v telovadnici. Naša trojica se je umaknila na dolge hodnike ali na ozke steze na vrtu. Kaj nas je zabavalo, ne vem.

Vsi trije smo bili tisto leto petošolci. Kakor sem že omenil, sem bil že nekaj letnikov v učilnici višješolcev; že v tretji gimnaziji sem bil tja oddeljen. Prihajalo je namreč preveč prvošolcev in drugošolcev. Zanimanje za vse, kar je bilo izven šole, me je tudi gnalo naprej. Med člani literarnega krožka sem bil edini nižješolec, učil sem se francoščine z veliko vnemo, začel sem prebirati Julesa Verna v izvirniku, v pultu sem imel dela Cankarja, Preglja, Finžgarja, Gradnika — družil pa sem se z malokom, odmikal sem se zunanjemu svetu bolj in bolj, se boril z nemirom v sebi. V vrstah pred menoj so bili pulti četrtošolcev, bili smo si zelo blizu, a me je prestop v peto čudno rezal od njih.

Mnogo sprememb me je zajelo tudi na zunaj. Naenkrat so se začele vsiljevati okoliščnosti, ko sem moral marsikaj odločiti čisto sam.

Nekatere odločitve so bile naravnost boleče, menil sem, da so pretežke, meni celo krivične.

Učilnica je dobila prefekta, ki je bil za nas postavljen previsoko. Bil je docent teološke fakultete dr. Gregorij Rožman. Imeli smo vtis, da je predaleč od naših situacij, od zadev, ki so zajemale nas srednješolce. Mnogo lažje je bilo nižješolcem, kjer je bil prefekt bogoslovec, ki je bil v zadnjih letnikih, ali pa je že končal fakulteto in v zavodu pripravljaval doktorat. Tisto leto je bil to Ivan Ahčin.

Bil sem brez težav v šoli, učenje mi je jemalo le malo časa. Vse, kar je bilo obvezno, je bilo naglo storjeno; včasih sem imel vtis, kakor da nisem vključen v življenje zavoda in gimnazije. Verjetno je enako sodilo vodstvo zavoda, ki me je takoj ob povratku s počitnic odredilo za pomočnika prefektu v učilnici nižješolcev. Moral sem biti zlasti mnogo med prvošolci, ki jih je prišlo tisto leto skoraj trideset, kar je bilo zelo veliko število. Moja nastavitvev je bila nekaj izrednega; morabit bi bilo bolje, da bi bili za to mesto izbrali starejšega, vsaj sedmešolca. Kar naglo pa smo se v učilnici sprijaznili med seboj, zlasti sem se naglo zblížal z nekaterimi prvošolci: Jože Kessler, Štefan Tonkli — med njimi je bil pozneje tudi Miško Kranjec. Ko je ob pol petih Ivan Ahčin zapuščal učilišče, sem moral jaz med nje.

Poprej sem že omenjal, kaj so nam pomenile govorniške vaje, bile so nekake vrste zavodska srednješolska organizacija in kdor je bil predsednik odseka, je bil tisto leto nekak voditelj gojencev celega zavoda. Leta in leta se je dogajalo, da je bil za predsednika izvoljen osmošolec. Tisto leto se je zgodila izjema. Izvolili so mene — in predno sem moral na katedru prevzeti vodstvo zbora, sem prestrašen upal, da se bo oglasil prefekt dr. Rožman za mojim hrbtom in opozoril na nerednost, tveganost. Ni se zgodilo. Najbrž ni vedel, da je bila izvolitev proti hišnim običajem — prišel je med nas iz podobnega zavoda v Celovcu, kjer je bil prefekt v tamkajšnjem Marijanišču in so imeli tam seveda drugačna pravila in običaje. Moral sem biti zelo bled, ko sem se postavil med obe okni za mojim hrbtom in zrl vsem v obraz z vso svetlobo dneva in oči. Le kako se je moglo zgoditi, me je tiščalo pri srcu; saj sem bil nemogoč deklamator in pri nagovorih ali predavanjih poln preplaha. Vem, vsega je bilo preveč — prerez v učilnici, imenovanje za prefekta, izvolitev za predsednika govorniških vaj. Dejansko pa sem bil ves predan knjigam v pultu — šolske knjige smo imeli med študijem na pultu —, pisanju za plamen in učenju fransoščine.

Iz klopi iz dvorane so zrle vame oči tistih, ki so me izvolili: Bogomir Magajna, Jule Kessler, Stane Novak in še kdo... Bili so tihi in mirni, prepričani, da so naredili nekaj, kar je bilo zelo prav. Ali so se radovali, da so sprožili nekaj, kar je bilo prenačljeno. Počakati bi morali vsaj še dve, tri leta...

Moralo je biti že proti prvi polovici novembra. Vem, da so bili že daleč za nami obiski, ki smo jih ob Vseh svetih opravljali na grobovih pri Sv. Krištofu in pri Sv. Križu. Na prvem smo iskali grobove Murna, Ketteja in Aškerca, na drugem smo hiteli na grobove

Ivana Cankarja, Janeza Evangelista Kreka in še koga; ustavljali smo se na grobovih tovarišev, ki so umrli v Marijanišču.

Noči so že zgodaj legale na mesto, večerni prvi študij med peto in sedmo uro je bil poln rumene, žgoče luči, ki ni bila topla — niso še kurili, nekateri so vrgli nase plašče ali zimske suknje. Ko smo na znak zvona tekaje hiteli po mračnih hodnikih v jedilnico k večerji, je prevladoval mrak, v pritličju je bil velik del poslopja v popolni temi. Mudilo se nam je, kakor da smo hoteli biti čimprej za dolgimi mizami in dvorani, ki je bila vsa čista v belini luči.

Med jedjo smo morali biti v obednici vsi pogreznjeni v molk, dokler ni prišel med nas še prefekt. Po kratki molitvi smo posedli, molče čakali, da so začeli prinašati sklede.

Nič ne vem, kako se je začelo. Prve sklede so prišle na mizo osmošolcev, ki je bila sredi obeh vrst meni povprek. Videli smo, da je prišel ričet, tokrat že tretjič ali četrtič v tednu. Res je imel takrat zelo slab sloves, pravili so, da je bil edini obrok v zaporih. Vendar ne vem, zakaj ga ne bi mogli smatrati za vsega spoštovanja vredno jed, zlasti kadar je bilo vmes kaj svinine —, toda komaj so sklede položili na mizo, sem opazil čuden zategljaj na obrazih osmošolcev. Magajna, ki je sedel na sredi, se sploh ni ozrl vanj. Nikdo od njih ni segel po zajemalki.

Pri mizi smo bili zelo disciplinirani. Kot petošolec sem sedel na levem krilu, vmes je bila miza sedmošolcev. Nisem mogel slutiti, ali smo se mogoče pogovarjali z očmi — proti sredini dvorane je bilo videti samo postave fantov, ki so nosili ostale sklede na mize. Vem, da nikdo ni mogel spregovoriti besedice; opazil sem le to, da se nikdo pri osmošolcih ni dotaknil zajemalke. Kakor da bi se bilo preselilo na sosedne mize, je tudi tam ni nikdo zagrabil in ko je prišla skleda k nam, smo bili še vsi z očmi na mizah višjih — nič ni bilo premikanja krožnikov, nič ropotanja zajemalk, na mize nižješolcev so prihajale sklede visoke in slovesne, kakor da bi bili predmeti za okras. Zajemalke se niso mogle več premakniti do naših rok. Polne sklede so težko počivale na mizah, bili smo okoli miz kakor začarani. Čez vse je krožil samo glas dijaka sredi dvorane, ki je bral poglavje iz Slomškovih Drobčinic, kakor je bilo v navadi med kosilom in večerjo.

Prefekt nižješolcev je hodil med mizami gor in dol, hodil je zložno, kajti pot ni bila kratka. Gledal je v tla, bil je najbrž ves v svojih knjigah. Dolgo, zelo dolgo — tako se mi je zdelo — je trajalo, da je zaslišal molk, ki je bil več ko preglasen. Naenkrat ga je nekaj kakor pretreslo, ozrl se je naglo, hotel je s prvim pogledom dojeti, kaj je. Opazil je najprej, da je ostal ričet nedotaknjen, a ni razumel, zakaj. Obrnil se je, hotel ubrati pot nazaj proti globini dvorane, a se je ustavil in gledal, gledal čudni prizor. Polne sklede so bile na mizi, a vsi, tudi prvošolci, so sedeli mirno, nikdo se ni ničesar dotaknil. Po dvorani je brnel samo monoton glas braveca, čakali smo, kaj bo. Vse je zrl v prefekta. Nekajkrat se je zazrl po nas, dal bravec znak, da naj odide na svoje mesto, naredil kretnjo naj vstanemo. Odmolili smo in v nekaj trenutkih smo kar skoprnili iz obednice.

Navadno smo se razdelili: nekateri smo odbrzeli v učilnice, ostali, ki so že kadili, so smeli v ozek prostor nad stopniščem, ki je vodilo v podprtličje. Takrat ni nikdo od višješolcev šel v učilnico. Vsi smo se stlačili v kadilni salon. Videl sem, kako so se nekateri kar tresli od razburjenja, a nikdo ni znal povedati, kaj se je pravzaprav zgodilo. Videl sem le široki smeh Bogoinira Magajne, a ni bil smeh veselja, bil je izraz zadrege. Ob njem so bistro bliskale oči Strojina, med nas se je prerinil Jule, ki je bil sin železničarja iz Borovnice, huđega socialista in veščega lokalnega politika. Pri očetu je slišal, kar je začel ponavljati med nami: „štrajk, štrajk...“ Nekaj sem že vedel, kaj pomeni ta beseda, a se nisem mogel pridružiti njegovemu pojmovanju, ker pri našem dejanju ni bilo nič organiziranega. nobenega gesla ali načrta. Za štrajk bi se bili morali poprej kaj dogovoriti. Pri mizi še nismo vedeli, kaj smo storili. Pri štrajku bi moral nekdo povedati, kaj hoče z njim doseči. Dim cigaret se je gostil, hrup besed je narasčal, nikdo ni vedel prav tolmačiti dogodka.

Študij od osme do devete je bil poln težine. Našega prefekta ni bilo med nas. Vendar smo bili zelo mirni, kakor da bi vedeli, da ne smemo slabšati tistega, kar se je zgodilo. Če bi bil prefekt prišel, bi se mogoče vse razjasnilo; potrebna bi bila samo ena beseda — in vse bi se vrnilo v stari red.

Pri večerni molitvi v kapeli smo tudi bili sami. Ko smo že bili v spalnicah, je prišel prefekt; ugasnil je luči. Tema nas je zajela, sam sem imel občutek, kakor da se je zgrinjala zavesa nad nečim, kar ni hotelo biti dejanje.

Spanec verjetno dolgo ni bilo. Čutil sem, kako se vsi tajimo, se delamo, kakor da spimo. Po bledem stropu, ki je blestel od luči na cesti, sem plesal z očmi in premišljal, kaj bi mogel biti štrajk. Misli so uhajale na štrajk, ki je bil pred leti, ko se je hotela izcimiti prva revolucija z dogodki na Zaloški cesti. Pred Leoniščem so padli prvi streli, obležalo je nekaj mrtvih — bral sem komentarje in polemike, ki so razkrivale prvo komunistično zaroto v Ljubljani.

Velika obednica v pritličju v novem delu poslopja je bila tista leta menza katoliških akademikov. Opoldne in zvečer so zahajali tja slušatelji univerze, ki so vzbujali zanimanje med nami. Videval sem med njimi nove pesnike in mlade pisatelje, nekaj mesecev je hodil tja Anton Podboršek, slišal sem imena Antona Vodnika, Čibeja, Preaca, Franceta Vodnika, Stanovnika, Furlana — slišali smo za incident, ki so ga izzvali mariborski akademiki z Verstovškoma na čelu... ne, ne... med nami še ni moglo biti nemira, ki bi se mogel nazivati štrajk. Videl sem, da pomeni beseda nekaj trpkega. Dremal sem v spanec, vso noč je bilo, kakor da sploh ne spim.

Zjutraj je butnilo vame, da smo se zbudili prezgodaj. Bali smo se dneva, ki je prihajal — nisem samo jaz tako mislil, opazil sem še pri drugih, kako je legala na nas mora — ni bil strah, še manj občutek krivde — zajemal nas je le dojem negotovosti; le kako se je moglo zgoditi, da je prišel na mizo ričet že četrtič v istem tednu.

Jutranji študij pred mašo je bil še kar v redu. Hiteli smo s pripravami za šolo, snočnji študij nam ni mogel mnogo koristiti. V kapeli

je bila desna stran za gimnazijce, levo so napolnili gojenci ljudske šole že dolgo pred nami. Zadaž so bili ostali prebivavci zavoda. Ko smo prihajali mi, ni bilo opaziti nobenega znaka, da bi se že bilo izvedelo, kaj se je zgodilo. Po maši smo odbrzeli v jedilnico — šalice so se kadile, pripravljena je bila bela kava kakor vsak dan, a niti eni šalice ni bil priložen kos kruha. Vsi, tudi najmlajši, smo ostali brez kruha. Dobivali smo ga dvakrat na dan, zjutraj pri kavi in popoldne ob štirih; pri večerji in kosilu ga ni bilo.

Spili smo kavo in odhiteli v učilnice po svežnje knjig in zvezkov; mudilo se je in do šole ni bilo blizu. Vsi smo torej morali tisti dan v šolo s praznimi želodci — in to za marsikoga ni bilo lahko. Ker prejšnji večer nismo nič večerjali, so morali biti nekateri zelo prizadeti.

Opoldne se je poznalo, da smo zbegani, utrujeni, malo potrti. Kosilo je bilo kakor običajno. Le branja ni bilo — perfekta ni bilo; on je odrejal bravca in strani knjige. Težko smo čakali konca, po molitvi smo pohiteli na dvorišče in vrt.

Višješolci smo se zbrali vsi na kup. Jule je bil poln humorja, a ni imel mnogo uspeha. Na nas je legla tesnoba, želeli smo — sam sem bil pod takim vtisom —, da bi bili kmalu v učilnici, kamor bo prišel prefekt, konec bo more. Med razgovarjanjem na vrtu se nas je izcimila skupina petih ali šestih — poleg osmošolcev Magajne, Novaka in Strojina je bil še sedmošolec Jule. On je jemal vse najbolj preprosto. Bila sva si že nekaj let prijatelja, rada sva govorila o politiki. V njem je bila zbrana kronika kranjske politične zgodovine, mnogo se je naučil pri očetu, ki je moral verjetno biti strasten politik. Fant je bil — mislim — edini, ki je od gimnazijcev bil vsak dan pri obhajilni mizi, kar je bilo takrat še velika redkost, vsaj v našem zavodu. Govoril nam je še kar naprej, da smo v štrajku, a nikdo se ni mogel znajti, da bi mu odgovarjal ali dal prav.

Našega prefekta med študijem ni bilo v učilnico. Sicer ob tej uri ni zahajal pogosto — začel se je ob pol dveh —, vendar je prišel vsaj proti drugi uri, da je ugotovil, ali smo na svojih mestih. Vem, da smo tokrat vsi skoraj pobožno čakali, kdaj se bodo odprla vrata in bo tiho, slovesno vstopila visoka postava. A ga ni bilo. Študij je potekal, bližal se je trenutek, ko je moral eden izmed nas po pladenj kruha v kuhinjo. Fant je odšel, a se je vrnil brez kruha. Rekel je, da ga tudi druge učilnice niso dobile. Zmedlo nas je še bolj, saj smo bili že skoraj štiriindvajset ur brez goste hrane.

Po študiju sem moral v sosedno učilnico med prvošolce. Odvedel bi jih na dvorišče, pomagal pri izbiri igre, temu ali onemu bi dovolil odhod v telovadnico. Ko sem vstopil, tam ni bilo prefekta. Prvošolci so hoteli biti živahni, a se je poznalo, kako so zbegani. Zdelo se mi je, da nekaterim silijo solze v oči. Hudo me je prizadelo, spomnil sem se, da imam v spalnici v omarici zavoj, ki sem ga pred dnevi prejel od doma. Pohitel sem, narezal ves beli kruh in ostanek potice na kose, odnesel v učilnico, jih razdelil po pulatih prvošolcev. Ne vem, ali sem mogel zajeti vse prvošolce; gledali so, kaj počnem.

Večerja je potekla v občutju lesene zateglosti. Prefekt je hodil

med mizami, branja ni bilo; ko smo končali, je dal kratek znak za molitev. Le prekmalu smo bili spet sami.

Sledil je drugi, tretji dan brez kruha. Bili smo v veliki tiski. Kafilni salon je bil zvečer ves v dimu, besede pa so bile redke. Magajna je začel tarnati, kaj bo z malimi. Predlagal je, da nabereмо denar: nasproti zavoda je bila pekarna, kupili bi kruh. Nabrani denar je zadostoval komaj za enkrat. Nikdo ni prišel na misel, da bi moral kdo k prefektu, k prelatu Kalanu, ki je bil ravnatelj zavoda. Izhoda iz zagate nismo našli. Verjetno bi se bil odločil tisti, ki je bil dal znak za „štrajk“, a ga ni bilo. Vedeli smo, da smo obsojeni, a brez procesa.

Peti ali šesti dan sem med nadziranjem v nižji učilnici gledal po pultih. Vsi pogledi so viseli na meni. Razmišljanje se je začelo variti v eno samo misel: predsednik govorniških vaj si, prefekt v nižji učilnici — nekaj moraš storiti. Po študiju sem se razgovoril z Juletom. Povedal sem mu, da bom sklical sestanek govorniških vaj — sestanki so bili ob nedeljah popoldne in sicer po popoldanskem sprehodu —, toda tokrat ne bomo čakali do nedelje, sklical ga bom za naslednji večer, mislim, da je bil petek. Kakor po navadi, ni mnogo razmišljal, nič ni podvomil — ni sicer vedel, kaj bo nastalo —, a je ponavljal besedi: „seveda, seveda“ in pri tem nervozen mel roke, lomil prste.

Vzel sem pobudo v svoje roke, a pri tem stopil na krivo pot v dveh smereh: ne bi bil smel preiti v javen nastop in tako nasprotovati, kar je bilo v meni pristno, ko sem se umikal v svet knjig, idej in osebnih doživetij — in drugič: ne bi bil smel prevzeti razvozlanje spora, ki na nisem zakrivil in niti nisem vedel, kaj je njegova prava vsebina. Sam v sebi sem imel le občutek, da skupno z drugim, trpim, prenašam „nasilje“, ki ga pa nisem občutil enako kakor drugi.

Dogajalo se je nekaj, kar je valilo na nas osebno in kolektivno krivdo. Predsednik odseka sem bil šele nekaj tednov, a sem moral nastopiti na večeru, ki je bil podoben tistemu, kar se je nazivalo zborovanje. Pred očmi mi je bilo, kaj se je pred leti zgodilo osmošolcu Frelihu, ko je tvegat preveč. Toda on je takrat govoril na rednem sestanku v nedeljo popoldne in je bil tik pred maturo. Njemu se ni nič zgodilo.

Takrat sem bil ves pod vplivom Cankarjevih dram. Tudi tam so se ljudje borili proti krivici, a ta je čisto svojska; hoteli so pravico, ki ni bila nikjer zapisana. Iskal sem obliko govora, zbral glavne misli, se ustavil pri vsebini in načinu, kakor je govoril učitelj Jerman v „Hlapcih“. Uprizoritev dela sem videl v Drami, glavno vlogo je igral Kralj, France Koblar pa je napisal v kritiki Slovenca, da je bila to do tedaj najboljša kreacija vloge. Ko sem sestavljal govor, sem bil poln misli, barv in vizij, kretenj — še Ibsenovega stavbenika Soelnessa in njegove zaključne misli iz govora na koncu drame sem imel pred sabo: Soelness je bil star, a je hotel prehiteti mlade zidarje. Ko je bila stavba končana, je sklenil sam ponesti mlaj na vrh. Grešil je proti zakonom, ki so lastni samo mladosti; na vrhu se mu je zvrtilo v glavi, z mlajem v roki je zgrmel v globino.

Govor sem si napisal na listek. Mislim sem, da bom mogel brati mirno. Sestanek je bil po večerji, zbrali smo se ob osmi uri, ko bi sicer morali biti pri študiju. Bili smo samo višješolci, ker nižješolci niso imeli dostopa. Čakali smo prefekta, prišel je kmalu.

Vse se je razvijalo kakor v vrtincu. Ko sem bil torej na odru, sem imel vtis, kakor da se je kateder dvignil še višje, močna žarnica pa se je prestavila še nižje. Na obrazu sem čutil žgočo rumeno luč, tudi usta so je bila polna, naenkrat ni bilo več sline; bilo je neizogibno da sem se zmedel, črk na listku nisem videl, govoril sem, kar sem si bolečih izbruhov pač zapomnil. Končal sem naglo, obtičal in obstal na odru. Bil je polom, bilo je vsega konec...

Komaj pol metra od mene se je dvignil prefekt. Sledil sem bolj malo temu, kar je povedal, le to sem vedel, da ne govori nič o ričetu — obrnil se je proti meni, se odmaknil, da je mogel bolj učinkovito stegniti roko proti meni, in naperil prst name; kakor da bi bil prst cev puške, je zaklicalo počasi in mogočno:

„... Fant, to boš čutil vse življenje... vse življenje boš vedel, kaj si storil...“

Pred nekaj trenutki sem še govoril o „posvečenih stenah“, sedaj so se rušile name; ponavljalo se je še in še, legalo name, kakor da bi morale ostati v meni za vse čase: „... to boš čutil vse življenje...“

Ričet je našel svojega krivca. Le zakaj sem moral vzeti krivdo nase? Vse se je začelo v obednici, v vrsti miz višje od mene, zaje-malke niso hotele v roke. Gledal sem skrivaj prefektov obraz — bil je silno razburjen, obrazi tovarišev v klopih so bledeli, nad njimi je plaval prefektova roka, ki je grozila nekaj, kar ni bilo pravično usmerjeno proti meni, proti njim.

Napetost se je ostale dni razlivala kot plaz — peza bremena se mi je zdela upravičena; čutil sem jo kot pravično kazeno zato, ker sem stopil na pot, ki mi je bila tuja in se ločil od smeri, ki me je ohranjala v okviru moje resničnosti. Osebna krivda me je začela preraščati. Nikomur se nisem mogel zaupati; verjetno tudi ne bi znal prav razložiti, kaj vse sem čutil. Kazen za mojo krivdo je začela dobivati socialni značaj. Moj notranji prestop je postal vzrok trpljenja tolikih.

Dva dni kasneje je bil nedeljski popoldanski sprehod. Ko smo se v zavodu urejali v spreved, nismo opazili, da je prefekt zaostal nekaj korakov za nami. Ni pohitel, ni nam dal znaka, da naj se ustavimo, počakamo. Zavili smo na barje, pri Mokarju krenili proti Rakovniku in se po Dolenjski cesti vračali proti zavodu. Prefekt je bil daleč za nami.

Vrnili smo se, sestanka govorniških vaj ni bilo — ostali smo v učilnici in se poglobljali v knjige. Pred menoj so se razvzpljavale misli, se vrivale podobe o tem, kaj naj storim. Prefektov name naperjen prst me je bolel, raslo je prepričanje, da sem že obsojen, sklepal sem, da moram iz zavoda, ker bom samo na ta način dvignil kazeno, ki je ležala nad vsemi. Ključalo je v meni, terjalo odločitev, ki jo moram izvesti čimprej. Bila je pozna jesenska nedelja, študij je

bil ob tej uri en sam neznosen dolgčas, Poljanska cesta pod našimi okni je morala biti prazna, kakor je prazno srce, ki ne more iz zanke.

Počasi je zorelo prepričanje, da ko bom zunaj, bodo v zavodu ustavili stradež. V meni je zvenelo, kar sem poznal iz zgodb v slovenski literarni zgodovini: Koliko študentov je moralo stradati po podstrešnih sobicah, se stiskati po bivališčih z mnogimi posteljami, ki so jih najemali pri dijaških „mamicah“ tam na Bregu ali pa okoli šušarskega mostu. Po večerji sem v kadiinem salonu povedal, da bom šel iz zavoda. Mislil sem, da se jim bo olajšalo. Zmotil sem se, ker so vsi ostali začeli izjavljati, da gredo tudi oni, z menoj bodo šli iskat stanovanje v mesto.

Naslednji dan popoldne sva z Juletom koračila proti šušarskemu mostu. Pred mano so korakali prizori, so se budile slike o tem, kaj so doživljali petošolci leta in leta pred menoj, bil sem poln spominov na one v Cukrarni blizu Marijanišča na Poljanah. Vedel sem za Murna, Kettejevo zgodbo sem vedel na pamet iz Aškerčevega uvida v izdaji Kettejevih poezij, ki sem jih hranil v pulu. Bila sva pri prvi dijaški mamiči blizu šušarskega mostu. Soba ni bila ravno velika, a je bilo v njej kar šest postelj; bila je čista, blazine visoke, pogrnjene s pisanimi plahdami. V sobi na Bregu je bilo še slabše: še več postelj je bilo in ko sva vprašala, kje se dijaki uče, nam je pokazala veliko kuhinjo. Vsi so bili okoli velike mize, nad glavami samo ena žarnica, toploto je dajala samo peč, kadar je gospodinja kuhala. Drugi dan sva iskla s Stanetom. On je kmalu našel sobo pri teti, sam sem imel še manj uspeha kot prvi dan. Tretji dan nas je šla trojica z Magajno in Strojnom. Oba sta bila še krajša v besedah kot jaz; na povratku nista niti kadila.

Ko smo stopili v razsvetljeno učilnico, je bil moj sklep storjen. Tovarišev ne smem spravljati v nesrečo, saj so bili le pasivni poslušavci mojega govora. Po večerji sem jim v salonu povedal. Jutri bom šel k ravnatelju zavoda, prelatu Kalanu in mu javil, da zapuščam zavod. Izstopil bom tudi iz gimnazije, odšel domov in končal šolo kot privatist.

Jule je kar hlipnil, krčevito stisnil pesti in zatrdil, da gre tudi on k prelatu. Pridružili so se še ostali in sklenjeno je bilo, da bo šla vsa petorica zatrdno povedat, da zapuščajo zavod. Nismo se še domenili, ko je prihitel tovariš, ki je vedel povedati čudno novico: izvedel je, da sta prelat in prefekt sama pri večerji. Uspelo mu je, da se je zadržal ob rahlo priprtih vratih prelatove obednice. Iz njunega razgovora je razbral, da nas bo pet izključenih iz zavoda: bila je naša petorica. Zbolelo me je še huje, kajti oni ne bi smeli nositi posledic zaradi zadeve, ki ni bila njihova krivda, kakor tudi ne moja; ustrašil sem se, kako bodo prenesli izključitev ali šli iz zavoda kar sami brez znanja ali obvestila staršev. Začel sem jim prigovarjati, da moram ravno sedaj sam k prelatu sporočiti svoj izstop iz zavoda, iz šole. Zvečer sem to še pred spalnico dokazoval Juletu. On naj gleda sam nase. Ko bom odšel jaz, verjetno ne bo več povoda za njihovo izključitev.

Naslednji dan je Jule storil prvi korak po svoje. Odšel je k prefektu takoj, ko smo se vrnili iz šole. Bil je pri njem le nekaj trenutkov. Vrnil se je z obljubo, da bo prefekt pri prelatu poizvedel, ali nas more popoldne sprejeti, in sicer vseh pet.

Bilo je proti večeru, ko nas je prelat sprejel. Visoka okna njegove sobe so bila zagrnjena, na lestencu sredi stropa so sijale vse luči. Prelat je stal pri visokem pultu na levi strani knjižnice. Tla so bila pokrita z debelimi preprogami, stopali smo po njih mehko, kakor da bi se nam noge hotele zibati. Počasi se je obračal proti nam, ko smo se mu polni preplaha približevali. Ustavili smo se pred njim v precejšnji razdalji, pomignil nam je, da naj pridemo bliže. Ne vem, ali je bilo hoteno, ali se je zgodilo le po naključju: pod bleščočim lestencem smo se razvrstili tako, da sem bil peti, zadnji.

Prelat je začel razgovor s prvim, mislim, da je bil ravno Stane. Fant ni znal biti slovesen ali žalosten in je odgovarjal s smehom na ustih. Tretji je bil Magajna. S prelatom so ga vezale važne vezi — bil je urednik Plemena in je moral vsako številko najprej osebno nesti k prelatu; ta ga je zadržal precej dolgo pri sebi in ga spraševal podrobnosti o delu sodelavcev zavodskega glasila. Prelat mu je očital, kako se je moglo tokrat zgoditi, da se je v njem razočaral. Magajna ni odgovarjal mnogo; je raje kar molčal. Karanje je legalo nanj z vso pezo. Bil je zelo občutljiv; ko sem se ozrl v njegov profil, se mi je zdelo, da mu gre na jok. Ob meni in torej predzadnji je bil Jule. Pri njem se je prelat raznežnil. Zrl mu je ves čas v oči. Jule je bil vsak dan pri obhajilni mizi. Vidno se je hotel otresti videza šegavosti. Prelat mu je oporekal le to, zakaj se ne varuje, kadar išče družbo. Jule ni odgovarjal, ozrl sem se v njegov obraz, bil je čisto bel, kakor je bila bela pola papirja na prelatovem pultu. Ostal je nem, in ko se je zaključilo s prelatom, se je še hip obrnil proti meni, me pogledal v oči, mi hotel nekaj reči, a si ni upal — glas mu je zamrl v grlu, oči so me tiho vzpodbujale: pogum, pogum...

Na meni je obvisel prelatov zlatoobrobljeni ščipalnik — želel sem da še ne bi začel, da bi še počakal. Bil sem pri njem vsega samo nekaj krat. A mi je rad dajal zlasti literarne nasvete. Bil je utelešena dobrotà, ljubezen, prizanesljivost, poln razumevanja za trpljenje. Vedel sem, da ga je njegov varovanec, ljubljene, skoraj posinovljene Izidor Cankar v svoji povesti S poti vzel za model za italijanskega monsinjorja. Pred nekaj dnevi že je Magajna prinesel novice, ki so se širile v mestu med literarnimi krogi: škof Jeglič se je razhudil, ker hodi dr. Izidor Cankar predavat na univerzo brez kolarja, ker se oblači po najnovejši izbrani modi, poleti je nosil belo obleko z žiradi slamnikom. Prelat je bil tedaj generalni vikar in na škofiji se je govorilo, da bi bilo neprimerno in ugledu škodljivo, če bi prelat nadalje prišteval med člane svojega omizja duhovnika, ki se je iz dneva v dan bolj otresal vsega, kar ga je še vezalo na Cerkev... Govorilo se je, da je bil pokaran tudi F. S. Finžgar, ker je imel v trnovskem župnišču Izidorja na stanovanju.

Monsinor v povesti S poti je bil nesposoben zle misli, kaj šele hudega dejanja. Prelat Kalan je bil nesposoben dvigniti svoj glas,

samo da ogovorjeni pri tem ne bi mislil, da ga hoče ali more karati, raniti z besedo. Ko sem se včasih poslavljaj od njega v čebelnjaku ali v sobi, je vedno nazadnje dodal opogumljajoče:

„No, fant, kaj boš pa sedaj napisal za Plamen?“

Pred svojo obednico je imel prelat vsak petek na hodniku redne rektorske avdijence za najmilejše goste: prostor je bil poln revežev. Nekateri so si že napolnili piskre ali vreče s tem, kar so dobili v kuhinji. Res je, čakali so mirno in vdano, nikdo ni odšel zaradi nepotrpečljivosti; prelat je že tiho prikajal iz obednice, s kratkimi koraki drsel med reveži in vsakemu polagal roko na odprto dlan — a ni bil samo novčič na ubogi, vlažni šaki; topla in nežna prelatova pest se je položila v sproščeno dlan — vsa dobrota prelatovega srca je bila v blazinicah njegovih prstov. Delil je toploto ljubezni. Ogrevala jih bo čez cel teden, do petka, ko jih bo spet imel srečo videti pri sebi.

Pri Juletu je končal; njegov pogled od njega proti meni je bil, kakor da bi hotel povedati: opravljeno je, saj vem, kako je bilo in kaj je...

Pristopil je še bliže, se mi zazrl v oči. Počasi je začel, zlati ščipalnik se je začel tresti, glas je polzel kakor iz nevidnega vozla, padel je, grozljivo je donelo:

„Fant ti si satan... včasih se satan zarije v človeka... zaleze se vanj in ga več ne izpusti... v njegovih kleščah si, ne moreš naprej... ali se zavedaš tega? Da, da, satan... ali se mu boš znal izviti? Ostal bo na preži, ne bo te izpustil... svojo žrtev obsede... je ne izpusti... fant, kaj bo s teboj?“

„Kaj bo s teboj...“ je s tresočim glasom končaval, oči so bleščale v solzah... težko smo dihal... stene so se nam hotele približati; hotelo me je stisniti, iz mene je hotelo krikniti. Ne bi smel ostati negiben, moral bi za nekaj zaprositi, moral bi dvigniti roki, s prsti bi se moral dotakniti prelatovih rok, svojo dlan bi moral ponuditi, položiti v njegovo, proseče vzklikniti:

„...ne, ne... nikar... saj ni res... ni res...“

Nem zvok mi je zadušil krik. Srce je težko tolklo. Čutil sem, kako lega name leden, železen oklep Usta so bila kakor hroma, oči mrtve, še sem hotel ponoviti kretnje z roko, le za hip doseči njegove prste.

Nisem mogel — bilo je že prepozno.

Bil sem premlad, da bi doumel, kaj se je zgodilo. Živ sem bil položen v krsto, name so polagali listino satanizma.

Ni res... saj sem vse dni krize čutil, kako me je stiskala bolečina, bolela nesreča drugih.

Ali pa je bila nesreča, bolečina drugih samo zrcalo za moj napuh?

Ves čas sem mislil, da delam prav, saj sem jemal krivdo nase.

„Le nič ošabnosti, o Kristus, le nič tega, kar bi Tebe žalilo“, sem slišal zveneti v sebi, a nisem našel besedi, misel ni mogla doobra vzkliči.

„Sedaj sem pred vami, gospod prelat, po svoji mladi pameti sklepam, da se moram vdati, vzeti vse nase, oditi domov k mami — odšel bom iz zavoda, če lahko s tem rešim druge...“

Besede so hotele na jezik, a so obtičale v tilniku — glasu ni bilo. Prelat je bil tik pred menoj, jaz bi še vedno mogel stegniti roko in zaprositi za usmiljenje. Njegove oči so bile prav blizu, za ščipalnikom sta se nabrali dve veliki solzi, stekli sta ju ujeli, šipi sta zasijali kot zlati planjavi — meni je oči zalila vlaga vroče bolečine, bil sem brez moči, umaknil sem pogled, sklonil glavo, a še bi kriknil:

„Domine, Domine, miserere mei, miserere — fiat mihi secundum voluntatem Tuam...“

Vse je utihnilo. Prijatelj Jule se je rahlo tresel ob meni, dotaknil se me je za hip, kakor da bi mi hotel biti v pomoč.

Prelat nam je komaj slišno dejal:

„Pojdite, pojdite — vse drugo vam bo povedal gospod prefekt.“

Počasi smo se umikali proti vratom, noge so mogle komaj drseti po preprogi. Na hodniku smo se ustavili, mene je hotelo zanesti mimo proti učilnici. Približal se mi je Stane, se boleče zasmeljal in mi pošepetal na uho:

„Nikar, nikar — naj ti ne bo hudo, ko te je foter nazval satana... saj veš, kakšen je, saj ni tako mislil.“ Hotel me je prijeti pod pazduho in povesti proti učilnici. Dasi je bil velik, sem se mu izmuznil. Ozrl sem se mu v oči, bile so mokre.

Vsi so odhiteli, le Jule je stopil k meni. Hotel me je pograbit za rameni, umaknil je roki, se spet postavil predme, kakor da bi me ne smel pustiti v učilnico, dokler mi ni nekaj rekel, mi kako pomagal... Ostal je samo pogled, sočuten, globok, poln resnice in spoznanja.

Vedel je, da nisem, kar sem in da sem, kar nisem.

Čez nekaj dni sem odšel domov. Izstopil sem iz gimnazije v peti šoli.

— — — — —
Čez tri mesece me je Jule rešil nazaj, pohitel sem v Ljubljano, v zavod, v gimnazijo — se vrnil v življenje.

— — — — —
Kaj vse premore prijateljstvo!

(Odlomek iz „Potovanja skozi čas“ I. del.)

k n j i g e

NOVI SLOVENSKI PRAVOPIS

Pri nas štejemo v nad 400-letni dobi književnega jezika neštenevilne tvorce in zakonodavce pravopisa — od Trubarjevega instinkta in razmišljanja, preko revizije Dalmatinove Biblije, katere načela moremo imenovati prvo pravopisno zakonodajo, skozi pokrajinske književnosti in tradicijo Evangelijev in listov, skozi vseslovensko usmerjenost sredi 19. stoletja in njej sledeče poskuse poslovanjenja naše pisave — do prvega pravopisa v knjižni izdaji (p. L. Hrovata l. 1891); ta je bila zastarela že ob izidu, saj je besedilo bilo prvič objavljeno dobrih 20 let prej. Hrovatov Pravopis je le za nekaj let prehitel „Pleteršnika“ in na njem sloneči Levčev Pravopis. Najtemeljitejši raziskovavec in usmerjevalec pravopisa dotlej je bil o. Škrabec. Zanimivo je, da je prav ta zagovornik zgodovinskega pravopisa pokazal na odločilno povezanost pravopisa in pravorečja. Breznik se je predvsem poglobljal v zgodovino pisane besede, vendar je veliko storil za zblížanje pisave in sodobnega jezika. Odločno pa je postavil pravopis na podlago pravorečja Slovenski pravopis (SP) v izdaji in založbi Znanstvenega društva (Ljubljana 1935, izdelala Breznik in Ramovš), kar je bil vpliv in zasluga lingvista Ramovša. Na prvo mesto te izdaje so prišla fonetična dejstva (vokalizem, naglas, posebnosti konzonantizma; ta uvod je izpopolnjevalo še poglavje o rabi naglasnih znamenj) Pravopis 1935 se je odzval tudi vprašanju pogovornega jezika; zanj je dovolil izgovorjavo skupine *u* kot u (réku, hōtu) in kratko obliko nedoločnika (glasit, pozvāt, rēč). Vse besede v slovarju so opremljene z naglasnimi znaki.

Na tem Pravopisu je zgrajen veliki Slovenski pravopis iz l. 1950, posvečen spominu sodelavca Otona Župančiča. V prvem delu je med „Pravili“ najti „Navodila za zborni izreko“ (str. 54-56). O pogovornem jeziku beremo, da je „vsakdanji govor in pogovor knjižno izobraženih ljudi. Pogovorni jezik sproti nastaja in se stalno razvija, zanj še ni povsem določenih pravil. Značilne pa so zanj manj izrazita artikulacija nasploh in vse tiste glasovne spremembe, ki jih povzroča neskrbrna govorica, tako predvsem nastajanje nejasnih samoglasnikov (redukcija), npr. (réku, téku, šù, hōtu) itd; sem štejemo tudi kratko obliko nedoločnika brez končnega - i, ki ima pri nekate-

*) mali -e- pomeni polglasnik.

rih glagolskih skupinah tudi posebno poudarjevalno obliko, npr. (hōdit, prosit, kupovāt*). Na odru se pogovorni jezik uporablja tako kakor narečje, namreč le tedaj, kadar to zahteva posebna situacija dejanja in vloga oseb.“ (54)

Kot spremljevalka in pojasnjevalka SP 50 je izšla brošura dr. Bajca: Rast slovenskega knjižnega jezika (Ljubljana 1951, 46 strani). Mogla je že odgovoriti na marsikatero kritično pripombo in je vsebovala pojasnila za uspešno uporabo Pravopisa. Zlonamernim očitarem je pravilno povedala: „...naj bi vendarle pomislili, da je pri novem SP sedem jezikovno izobraženih ljudi skozi tri leta trdo delalo. Knjiga ima nad 900 strani in se lahko brez sramu postavi ob stran pravopisov velikih narodov. Če so prejšnjim očitali, da v njih ne najdeš, kar iščeš, té pomanjkljivosti sedaj ni več. Vpraša se pa, ali znajo vsi prav iskati, ali znajo dobiti vse, kar jim knjiga nudi.“ (str.3-4).

Po dobrem desetletju sistematičnega urejanja in študija posameznih vprašanj — izven kroga urednikov so se zlasti pojavljale razpravice v reviji Jezik in slovstvo — je izšla nova izdaja**, posvečena spominu Fr. Ramovša. Napovedal jo je članek Antona Bajca „Pred izidom novega pravopisa“ (Jezik in slovstvo [JiS], VII, [1961], str. 13-16), kjer izvememo, da so uredniki imeli na razpolago poldrug milijon listkov pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti, izpisanih iz avtorjev zadnjih 70 let; da je za dobro četrtino zajetnejši od prejšnjega, ker je dodanih nekaj tisoč rekel in ker opozarja na posebnosti v sklanjatvi in navaja vezavo glagolov in pridevnikov (npr. dvomiti o čem, sit kruha).

Novi pravopis je pomembno znanstveno delo, veliko po urejenosti, premišljenosti, polnosti idej, po posrečenih rešitvah aredi med skrajnostnimi nazeri (n.pr. med purizmom in brezvoljnim predajanjem tujim vplivom, med tradicijo in novimi pojavi in težnjami, med normativnostjo in svobodo osebnega odločanja). Ni v njem pikolovstva in prepovedovalne sle; vodilen je čut za ustvarjalne sile, ki žive v jeziku in njega tvorci. Preprosto je to povedano na str. 6: „... je več podarka na duhu jezika in na vzgoji dobrega sloga.“ Osebnemu razpoloženju, možnosti za odenke, estetski presoji so priznane pravice, ki jim gredo. Kljub temu in kljub smislu za razvoj in razumevajo-

* Te naglasne različice SP 35 nima.

** Slovenski pravopis. Izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Novo izdajo je priredila Pravopisna komisija pri SAZU po Slov. pravopisu 1950. Uredniški odbor: Anton Bajec, Rudolf Kolarič, Lino Legiša, Janko Moder, Mirko Rupel, Anton Sovre, Matej Šmalc, Jakob Šolar, France Tomšič. — Državna založba Slovenije, Ljubljana 1962, str. 1054. (Navodila za uporabo (4 str.), seznam kratice (2 str.). Uvod (79 str.: Govor in pisava, O pogovornem jeziku, Deljenje, O rabi velikih in malih črk, Raba domačih lastnih imen. Tuja lastna imena, O pisavi in rabi tujk, O rabi in pisavi pripon, Pisava sestavljenih besed, Ločila, Kratice), Slovar (940 strani), Dodatek (18 strani: Kratice in znamenja. Korekturna znamenja, Popravki, Vsebina).

čemu opazovanju vdiranja tehnokracije v sodobno govorico in pisavo* pa dviga SP kot visoki vzor požlahtnjeni književni jezik, jezik Prešerna, Cankarja in Župančiča.

Pri vsem realizmu, ki priznava veljavnost splošne rabe, je nastal SP tudi iz zavesti, da mora jezikovna podoba izkazovati notranjo logiko, sistem — saj jezik je zlietek bioloških in duhovnih sil; v obeh teh vrelcih (fizičnem in duhovnem) pa vtiskajo plodovom svoje poteze določene zakonitosti: stvarno je pod prirodnimi zakoni (to jezikovno plat je skoro izključno imela pred očmi mladogramatična šola), duh pa išče zakonitosti v sebi in v stvarstvu. SP čuti in priznava sistemsko voljo v glasoslovju, besedotvorju in sintaksi. Razvoj sicer neke sisteme spremeni ali razdere, na njih mesto pa postavi druge. Primer: naglasni tip strôp, strôpa je imel v edinskem mestniku ozek vokal: na strôpu. Nasproti temu se je vedno bolj uveljavljala v mestniku analogija po ostalih oblikah (na strôpu); vedno močnejši je drugi sistem. Nasprotno se pri padajočem naglasu (nos, -û) namesto stare končno naglašene, nato na prvem zlogu široko naglašene oblike (na nôsu) uveljavlja analogična oblika mestnika z ozkim vokalom (na nôsu). SP dopušča zdaj oba sistema.

* * *

V Uvodu je na prvem mestu obširno obdelano *glasoslovje* (Govor in pisava, O pogovornem jeziku, Poudarek, str. 13-32) — pravorečje je postavljeno za temelj pravopisu. Odlično in zelo pregledno poglavje! Naj sledim njegovi vsebini in opozorim na nekatere stvari!

SP ostaja pri ožji izgovorjavi kratkih *e* in *o* v dvoglasniških zvezah z *j* in *v* (jej, nov, kol), dasi je razširjena tudi široka izgovarjava, celo v dolgih zlogih: vêj, gradôv.

V tujkah se vez med dvema samoglasnikoma ne polni — razen v brazilskih -ija in -eja. Nasproti temu pravilu so se udomačili: Gabrijel, Danijel, hijena; hijacinta, milijarda, tercijalka; milijon, mision, karfijola, neknjižni porcijon; fidejkomis; Kajfež, Kajn; Mojzes. V na pol podomačeni obliki se tudi tuja pripona -ian(us) piše z *j*: Dioklecijan, encijan; v docela podomačeni obliki je iz tega nastala pripona -jan, od tod dvojnice Dam(i)jan, Flor(i)jan, Mar(i)jan. SP 35 in SP 50 sta v njih še zahtevala oblike z *i*; še po SP 50 je edino pravilna oblika šentflorijanski, medtem ko zadnji SP navaja samo obliko brez *i*.

Novi SP uveljavlja svobodo, da izgovarjaš nenaglašeni polglasnik v glagolskih oblikah, kjer je v pisavo vdrl analogični -a-: bacniti, dahniti, ganiti (izg. bec- ali bac- itd.). To zelo primerno novost je tiho uvedel že SP 50 — čisto v duhu večje sproščenosti, elastičnosti,

* Dr. Bajec je to opisal z živo metaforo: „Slovenščina nam danes ni le bistri studenec, kamor si človek gre gasit žejo ob uri od diha, marveč nam je delovna sila, ki mora gnati vseh vrst delavnice in tovarne in s tem nujno sprejema vase mnoge nečistosti kakor voda, ki goni turbine in nosi ladje. Zadeva okusa pa je, kam gre kdo po pitno vodo: k čistemu studencu ali v pogonski tok.“ (Rast..., str. 42).

izbire. Bajčeva „Rast...“ se je te novosti komaj dotaknila s stavkom: „Pri domačih besedah je SP posplošil pisavo *dahniti, sahniti, pahniti, makniti* (prej dvojnica *ganiti, geniti*.“ (43). Dvojnice v izgovarjavi torej niti ne omenja; pisane dvojnice *ganiti* — *geniti* pa ni več bilo od SP 35.

Pri skupinici tujk, v katerih naj bi *o* ne bil izrazito ozek (paragraf 6, 1a), se mi razen športa zdi, da gre le za izgovarjavo določenega kroga ljudi. Ali je *o* v logiki, normi, akordu res na splošno ožji kot *o* v porti, korzu, domini, lordu?

Pri zvočnikih (par. 9) manjka fonetična označitev glasov *v* in *j*; oznaka v 18 („dvoglasniška zvočnika“) pa velja le za nekatere njune zveze. Zakaj ne ustnični in trdonebni zvočnik?

Trditev, da zvočniki „v zvezi s samoglasniki uveljavljajo soglasniško, v zvezi s soglasniki pa samoglasniško osnovo“ (9) je presplošna. Stavke v 9, 4, da „za soglasniki uveljavljajo zvočniki na koncu besede ali zloga samostalniško osnovo“, pa je s stališča opisne slovnice in pravopisa težko razumljiv. (Sem naj spadajo primeri kot *osel*, *veter*, *pisemski*, *poslopjij*). Prav tako je nejasna razlaga, da sta *lj* in *nj* za soglasniki ali zvočnikom na koncu besede uveljavila samoglasnost (čevelj, zemeljski, ogenj; paragrafa 12 in 17), in formulacija o glasu *j* (20,3).

Važna novost je dovoljenje, da se končni *-u!* izgovarja (poleg *eu*) *-u* (11, 3 a): *kozel*, *mrzel*, *padel*, *izg. kozeu* ali *kozu* itd. SP 35 je to dovoljeval le za pogovorni jezik. V slovarskem delu novega Pravopisa izgovarjava *-u* ni zabeležena.

Ugotavlja se dvoizločnost skupine *-rl:* **ru* (*drl*, *umrl*) in *-*rɛl* (*grl*, *grlce*).

Skupini *lj* in *nj* se proglašata — kot že v SP 50 — za enotna glasova (ki pa nista palatalna *l'* in *n'*): zato sta v pisavi nedeljiva. Na koncu zloga ali besede čujemo le jasna *-l* in *-n* (boljši, valj, konjski, manj). O tem je nasproti Kolariču v Jeziku in slovstvu I tehtno pisal J. Šolar (JiS V, str. 158–160). Problematična se zdi trditev, da tvorita v „knjižnih“ besedah skupino *lj* samostojna glasova *l* in *j*. Ali se res naselje, pročelje, okolje drugače izgovarjajo kot želja, volja, polje, melje? Ta dvom ostaja navkljub roditelju množine naselij, pročelij, okolij, proti želj, volj, polj. (Paragraf 20 pravi, da se samoglasnost glasu *j* na koncu besede ali zloga uveljavi v ijevskem odzvočnem prostoru (*ladij*, *kopij*) in dodaja: „To nikoli ne velja za *nj* in le v redkih primerih za *lj*“, ter navede prav te tri množinske roditelje).

Pri *v* se ugotavljajo tri možnosti izgovarjave: soglasniški *v*, „na pol samoglasniški *u*“ in (kot „ujevski nosivec zloga“) *u*. SP uveljavlja dvoglasniški izgovor glasu *v* tudi pred *l*, *lj* in *r* (19, 2: na vlak, za vljudnost, zavraten), dasi v teh primerih dopušča tudi priporniško izgovorjavo *vl-*, *vlj-*, *vr-*; tako tudi v skupini *-rvj-* (19, 3 b).

Definicija soglasnikov („šumi brez zvena“) ne velja (21). Stvar je postavljena na pravo mesto v 24: „Čisti soglasniki so nezveneči, lahko pa se družijo tudi z zvenom; tako dobimo zveneče soglasnike. Za soglasnike je torej značilno, da so nezveneči in zveneči.“

V istem paragrafu 24 beremo: „Na koncu govorne enote zven onemi; tam se zveneči zaporniki skoraj ne ločijo od nezvenečih.“ Še SP 50 je učil, da postanejo izglasni zveneči soglasniki „na pol zveneči.“ (str. 56). Najbrž je na odločitev novega SP vplivala Toporišičeva razprava „Sistemske premene soglasnikov v književnem govoru“, JtS III, 70-76.

Ko gre v istem paragrafu za navajanje zvenečih soglasnikov, je nerodna rešitev stavek: „Izmed pripornikov sta samo *s* in *š* dobila zveneče pare v fonemih: kosa-koza, sine-zine.“

Kratek, a dobro izveden je odstavek o prilikovanju in soglasniških sklopih (25, 26).

Glede *pogovornega jezika* je sedanji položaj takšen: „Pogovorni jezik je neposrednejši in manj izbran kakor knjižni jezik, preprostejši v izbiri besed in manj umeten v gradnji stavkov. Določajo ga tele značilnosti:

Rabi se v manjši družbi in prostoru, zato je tempo govora hitrejši od zbornega; glasove izrekamo manj izrazito, govorni organi so dosti manj napeti.

Pogovorni jezik je bolj ali manj krajevno barvan, ne da bi bil narečen. Tudi v območju istega krajevnega govora se pogovorni jezik lahko loči po posameznih družbah: o tem odloča stopnja izobrazbe, vzgoja, značaj, okolje, delo, rod, večja ali manjša domačnost.

Pogovorni jezik ni poseben jezik, marveč je le v zasebno rabo prenesen zborni govor; njegova domačnost in neprisiljenost je ravno v tem, da ni priučen po ostro določenih pravilih. Pogovornega jezika torej ne smemo razvijati v nasprotju z zbornim ali ne glede nanj. Plemenit in vsem razmeram prilagojen pogovorni jezik more zrasti samo iz negovanega in utrjenega zbornega govora.

Pri nas se pogovorni jezik šele oblikuje. Ustvarja ga vsako kulturno središče zase in skuša najti pravilno razmerje med knjižno izreko in govorom v kraju. Zato ni mogoče dati nadrobnih napotkov, ki bi bili za vse veljavni.

Vsak narod skrbno goji svoj zborni govor, poroštvo enotnosti. Zgrešeno bi bilo, če bi Slovenci s prehudo redukcijo vokalov svoj pogovorni jezik oddaljili od knjižne izreke in ga tako potisnili na raven narečja ali celo žargona, namesto da bi ga povzdignili in oplemenitili.“ (27)

Ta zadnji odstavek zavrača B. Voduška članek „Historična pisava in historična izreka“, (JtS IV, 193-200), v katerem pisec veže vokalno redukcijo z novim družbenim redom. Vprašanje pogovornega jezika je posebno mučilo dr. Bajca, kot kažejo njegova razmišljanja v JtS I in VI.

Glavne ideje paragrafa 27 o pogovornem jeziku najdemo že v 1. paragrafu. Vidi se zdrave in primerne.

Poudarek. Prav je, da je SP odprl tu široke možnosti: marsikje je na razpolago stari naglas in novejši (ali celo dva novejša) analogični. V tem je ena značilnost, sil in lepot slovenščine. Z zbiro poudarka je pesniku in govorniku mogoče dati svoji misli posebno barvo. Stari naglasi imajo čisto prizvok slovesnosti, izbranosti (npr.

v molitvah, v svetopisemskem slogu: Moč je skaza! s svojo *rokó*; jeruzalemske *žené*), drugič spet starine. ljudske čvrstosti itd.

V predložnih zvezah se stari naglas navadno drži le še, kadar so prislovno, posebno krajevno-prislovno rabljene (jezik za *zóbe*, za *róke* se primeta), kot je pokazal J. Rigler v JiS.

Nerodno je rečeno: „Če pri samostalniki, ki poudarjajo obrazilo, v osnovi ni polglasnika, je bolj v navadi poudarek na osnovi: *košek* in *košek*.“ (29,4)

Staro nastopanje metatoniranega vokala v množini srednjega spola se umika edninskemu poudarku (ókna: ókna kot ókno); vendar še zmerom le pléča (najbrž zato, ker se edninska in množinska oblika rabita predvsem vsaka v svojem pomenu). Pač pa se že pogosto čuje množina rébra, čeprav 29,5 in str. 740 v slovarskem delu vztrajata pri obliki rébra.

Prevzemanje naglasa na končaje -áj, -ína, -išče (par. 29; 7, 8, 9) izpričuje dvoje: vpliv analogije in pa *pešanje rastočega poudarka in njegove utrjenosti na istem zlogu* (o tem je v novem Pravopisu obilo še drugih dokazov). Danes so poleg starih oblik grížljaj, lipovina, zélišče dovoljene tudi nove grížljáj, lipovina, zelišče, medtem ko je SP 35 dopuščal le prvo trojico, SP 50 pa le grížljaj in lipovina, pa zélišče in zelišče.

Pri tujkah je govor (29,11) o „srednjem e“ — označenem v slovarju z *é* — (prezidenta, abstinenta) in o redkih izjemah ljudskih tujk s širokim *é* (ceménta, testaménta). Zdi pa se, da je tudi v prvi skupini le dvoje: ali ozki *é* ali široki *ê*.

Morda je nemoč (nekdanjega) rastočega naglasa pri pridevnikih preostro poudarjena. SP namreč že ugotavlja in dopušča pri enozloženih pridevnikih „povečini premični poudarek“ (v nedoločni obliki). Poudarek na obrazilu v znanih oblikah naj bi torej ne imeli le padajoče poudarjeni mladó, -í, -é, -á, zlató, suhó itd., ali nekdaž končno poudarjeni drobnó, krepkó itd., marveč tudi rastoče naglašeni staró, -í, -é, -á. Najbrž pa je le-tega potegnil v ta naglasni tip prav njegov par mlad (mladó: staró); pri večini (ali vseh?) ostalih rastoče poudarjenih pridevnikih ostaja še naglas na korenu: svéto, krúto itd.

Uniformiranja dolgega naglasa na končajih -ív, -lživ v SP 35 še ni bilo, v SP 50 pa je bilo že čutiti premikanje. SP 35 naglaša: lažnív, črvív, ušív, ubogljív, (ne)zaupljív, zamérljív, plésnív; SP 50 piše ubogljív in ubógljív, nezaupljív in nezaúpljív, zamerljív in zamérljív, plésnív in plesnív, pa lažnív, črvív, ušív. Novi Pravopis ima vseskozi dolg končni naglas (a tudi plésnív).

Poenostavljeno in olajšano je *naglašanje glagolskih oblik*. Za to imajo nedvomno zasluge razprave J. Toporišiča v JiS (Glagolski naglasni tipi (III, 306-312), še o naglasu nedoločnih glagolskih oblik (IV, 48-50, s pristavkom A. Bajca), Naglas v namenilniku (IV, 81-83). Tu je pokazano na redno soglašanje naglasa v m. spolu edn. opisnega deležnika pa namenilnika.)

Predvsem gre za glagole 4. in 5. vrste (-iti, -ati). V četrti so trije tipi: 1. naglašeni vseskozi na osnovi (mísliti, míslim); 2. na

osnovi ali na priponah (vláčiti in vlačíti; grábiti in grabíti — spet poraz rastočega naglasa!); 3. vseskozi na obrazilih (grešiti, greším). Pri zloženih glagolih tega tipa se pomik naglasa proti začetku v znanih oblikah opisnega deležnika opušča (torej ne več zgréšilo, zgréšili, temveč zgrešilo, zgrešili).

V 5. vrsti so glagoli s stalnim poudarkom na osnovi (délati, rézati), pa drugi z dvojnim poudarkom (tudi tu nasproti nekdanji nepremakljivosti rastočega naglasa: ne le stréljati, mázati, marveč tudi streljáti, mazáti). Tudi v 6. vrsti se rastoči naglas slabo drži: poleg škódovati, dédovati, kmétovati, vérovati je že bolj v navadi naglas na priponi: škodováti itd; poleg sedanjika škódujem tudi škodújem. V SP 35 je najti še samo: dédovati, dédujem, molédovati, obédovati, poménkovati se, svétovati, vérovati, pa že dvojnice kot kmétovati, kmétujem poleg kmetováti, kmetújem, nadlégovati in nadlegováti.

V deležnikih sed. časa na -č je v prislovni rabi posplošen dolgi poudarek (rekóč, misléč), v pridevniški rabi pa „poudarek omahuje“ (32, 6). SP 35 in 50 sta zlasti na obrazilo -eč postavljala kratek naglas.

Pri namenilniku se naglas ujema z možkim spolom opisnega deležnika (brál — brát); kar je razlik, jih slovar prinaša (npr. bril-brít; mlét, nèst). Pri dovršnikih je namenilnik enak kratkemu nedoločniku; izjemi sta sèst in lèč.

Hvala Bogu, da je eno „velikih“ vprašanj naših črkarskih pravd pametno (to je: enostavno) rešeno, čeprav je s tem podrt mogočen temelj pedantnih učiteljev in profesorjev: deljenje besed. Pravilo se zdaj glasi: kar se dá brez sile izgovoriti, gre v naslednji zlog [tako bi človek povzel 33, 1 b) c)]. Umestna je pripomba: kjer se zdi izgovorljivost dvomljiva, delimo po občutku.

Vprašanje velikih začetnic ni mnogo važnejše. Uzakonjene so stare stvari, a s težnjo po mali začetnici, kjer je mogoče. Vedno bodo ostali dvomni primeri. Najbrž vzhodni Got ni ista kategorija kot zahodni Nemec, Indoevropejec pa je zelo blizu arijcu ali semitu. Pa to so odločitve, ki jih tudi sme opravljati občutek.

Prazniki so na tiho postavljeni (v slovarju) z malo začetnico: božič, binkósti itd., a tako je bilo že v SP 35, v katerem se je le v dvomnih primerih (?) nasvetovala velika začetnica. Razumljivo je, da se piše Silvestrovo (kot Jurjevo ali Gregorjevo, 37, 6).

Za krajevna imena se je pred izidom Pravopisa pojavil že predlog (Rupel), da bi se v njih vse besede pisale z veliko, kar bi preprečilo mnogo „napak“. Proti temu je nastopil L. Vazzaz (JiS IV., 88-91). V SP velja o sestavljenih imenih pravilo, da se občna imena, ki sledo določilnemu pridevniku, pišejo z malo. „Vendar je kljub znatnemu korenemu občutek za občno ime pogosto zamrl, včasih zaradi narečnih sprememb, še večkrat pa zato, ker je jezik tisto občno ime opustil.“ (39, 1). Taka občna imena so n. pr. Bela, Bistrica, Brezovica, Gradec, Preska.

Osnovno ime ohrani svojo veliko začetnico, „kadar določilni pridevnik Stari, Novi, Gor(e)nji, Zgornji, Dol(e)nji, Spodnji, Srednji, Veliki, Mali, Notranji, Vnanji ločuje bližnja naselja enakega imena“:

Spodnji Log, Mali Otok... „To velja tudi, kadar je ime določeno s svojilnim pridevnikom bližnjega kraja“: Blejska Dobrava, Rogaška Slatina. (39, 2).

Paragraf 42 uvaja pojem „vrstnega lastnega imena“; piše se z malo: železniška postaja Celje, okrajno sodišče v Ljubljani; „ločevalno znamenje pri njih ni velika začetnica, temveč kraj njihovega sedeža“. Precej takih je naštetih v opombi (str. 39).

Za rabo domačih lastnih imen se postavljata dve načeli: 1.) velja krajevno ali uradno določena oblika (Voje, Prisank); 2.) sklanjatev in izpeljevanje pa gresta po slovničnih pravilih, čeprav tako nastanejo oblike, ki jih v kraju ni.

Za rabo predlogov na vprašanja *kje, kam, od kod* je obljubljen krajevni leksikon (str. 42).

Nasproti SP 50 je pravilno uveljavljena ženska oblika pridevniških imen (Koroška, Primorska...) proti obliki srednjega spola (Koroško, Primorsko). Ta je v rabi predvsem v sklonih s predlogi in pri njej zmeraj uporabljamo predloga *na* in *s/z*; pri oni pa *v/iz* (na Koroškem, s Koroškega: v Koroški, iz Koroške).

Pri pridevniških tvorbah iz krajevnih imen sta zabeleženi dve nasprotujoči si težnji: 1.) glasovno spajanje: viški, proseški, soboški (48; 2, 3, 5); 2.) chranjevanje osnove: hotenski, vrhovski, rovtarski (48, 4).

Med tujimi lastnimi imeni so obširno obdelana grška in latinska -gotovo Sovretov poseg. Do veljave so prišle mnoge izvirne oblike.

Občutku je prepuščeno, ali sklanjamo ali ne neprevedene naslove umetniških del (npr. v Divini commedii, pa: v Pickwick papers). (60, Pomni, 3). Po občutku sklanjamo ali ne tudi tuja ženska imena, ki niso na -a (z Marguerito ali z Marguerite; pri Charlotti ali pri Charlotte). (62).

Krajevna imena so v veliki večini moškega spola. Pri tujih se ravnamo po mehaničnem načelu domačih končnic. Tako so za nas moškega spola marsikatera tuja ženska imena (Tver, Ob, Lodz, La Rochelle) (61). Temu pravilu se večkrat upira jezikovni čut tistega, ki tuji jezik dobro pozna. Za nas v španskem jezikovnem okolju je tako ime Santa Fé (63, 6; po zadnjem španskem pravopisu ga je pisati brez naglasnega znamenja!); zlasti pa se nam upira sklanjatev Santa Féja itd.

Spet čutu posameznika je prepuščena sklanjatev romanskih lastnih imen na nepoudarjeni *e* (Giuseppe, Giuseppa, pa Silone, Siloneja itd.) (63, 7, Pomni 2).

Ali je smiselno pravilo, da pri sklanjatvi tujih osebnih moških imen „pišemo -om -ov, govorimo pa -em -ev za govorjenimi mehкими soglasniki“ (65, 1 b): s Fochom, Fochov, izgovori: s fôšem, fôšeu? Dvom je toliko bolj upravičen, ko opomba priznava, da ponekod pišava omahuje in da tudi pišemo -em, ev: s Fochem, Fochev.

Hasanbeg, Smailaga, Alipaša se poslej tako (skupaj) pišejo. V SP 35 je stalo še Ali paša, Kemal paša, v SP 50: Husein beg, Smail aga, Čengić aga, Ali paša, Kemal paša.

Poglavje o rabi in pisavi pripon (72-75) se začneja s *priponami* -avec, -avka, -ivec, -ivka (bravec, bravka, morivec, morivka, in njih sestavljenke: igravski, kadivski, prebivavstvo...).

Dr. Bajec je pred izidom SP opozoril na to „večjo spremembo“, ko nova izdaja „po 25 letih obnavlja nekdanjo pisavo delujočih oseb s pripono -avec, -ivec. To se je zgodil zategadelj, da bi se poenostavilo dosedanje zapleteno pisanje (delavec, brivec, hiravec, ponavljavec, volivec: igravec, nosilec), še bolj pa zato, da bi se utrdila edino pravilna izreka na u, ki jo pači branje po črki, zakaj sicer je bil ves Cankarjev in Župančičev boj proti elkanju zaman.“ (Pred izidom novega pravopisa, JiS VII, 14).

Oblike z -l- je ravno pred 100 leti z drugimi reformami, ki naj bi naš jezik približale stari cerkveni slovanščini, uvedel Levstik in takoj prepričal Jurčiča in Cegnarja. V izgovarjavi pa niti Levstik ni terjal -l- (bralca...). Pleteršnik in z njim Levčev Pravopis sta stvari vsaj pri samostalnikih postavila na pravo mesto. Škrabec je hotel razlikovanje med osebami po njih delavnosti (-avec, -avka, -ivec, ivka), pa med osebami, ki so kaj delale ali pretrpele (-alec, -ilec); z -l- naj bi se pisale tudi izvedenke samostalnikov na -lo (vrelec, nosilnica). Pri pridevniki pa je našel zgodovinsko potrdilo za pisavo z -l- samo pri tistih, ki so izvedeni iz dovršenih glagolov (dopolnilen, zveličalen). SP 35 se je nagnil bolj na Levstikovo stran: delujoče osebe naj bi pisali z -lec; izjeme so ostale le pri izvedenkah iz še živih glagolskih pridevnikov na -v [báhav (?) — bahavec, délav (?) — delavec]. Pisani -l- naj bi se pred soglasniki izgovarjal kot -u-, le pri knjižnih besedah -l- (metalca). Sedanji Pravopis določa (73, 1): „Iz nedovršenih glagolov ali iz njih glagolskih pridevnikov izpeljani samostalniki, ki zaznamujejo delujoča bitja..., se pišejo s pripono -avec, -ivec, ... -avka, -ivka ... Tako pisavo podpira tudi množica izvedenk iz pridevnikov na -av ali -iv: grbavec..., lažnivka...“

Kot da so se sestavljavci zavedali viharja, ki jih bo ta „klerikalna“ pripona povzročila, so dodali: „Pisava na -avec, -ivec je enotna, dosledna, preprosta in po velikanski večini edina zgodovinsko upravičena, predvsem pa ima to prednost, da ne zavaja v elkanje. Morda se bo nekaterim zdela nenavadna, vendar se ji bomo zaradi velikih prednosti sčasoma vsi zlahka privadili.“ Ker si doma tudi o jezikovnih zavedah politična oblast lasti pravico odločanja, je to še odprto.

Imena za priprave ipd. se pišejo z -v-, „če pri njih zmaguje občutek posebljene stvari, vendar pa z -al- ali -il-, če je beseda izpeljana izključno iz imena za orodje.“ [Torej: drobivec (za kamenje), sesavec (za prah), zajemavka, toda: slušalka (iz slušalo), kotalke, kopalke (hlačke)].

Pri priponi -ičen je zanimiva najdba, da v nekaterih primerih („če je potrebno“) ta pripona označuje abstrakta, kakšna druga pa se nanaša na osebe: demokratična ustava: demokratska stranka; tehnična šola (za tehniko): tehniška šola (za tehnike). (73, 7).

Podobno novost, ki je deloma vračanje k staremu, kot pri priponi -avec, -ivec, prinaša SP 62 s *pristovnimi primerniki in presežniki*: bližje, najbližje; boljše, najboljši; hujše, najhujše; težje, najtežje —

poleg doslej uzakonjenih bliže, najbliže, bolje, huje, teže, itd. Je to spet primer, v katerem bo prišla do veljave osebna izbira in čut.

Osební čút bo tudi poslej odločal o pisavi nekaterih predložitnih zvez s prislovnim pomenom (80): ali jih namreč pisati skupaj ali ne. SP daje dve smernici za pisavo skupaj; tako se pišejo: 1.) tisti prislovi, ki služijo tudi za predloge (izmed, kljub, namesto itd.); 2.) tisti prislovi, v katerih sta se sestavini strnili v nov pomen (docela, nadalje, vbogajme itd.). Mogli bi dodati tiste, v katerih je ohranjena nominalna sklanjatev pridevnikov: dočista (pa: do čistega), doobra (pa: do dobrega), domala, dosita, izmlada, iznova, izprva itd.

Za temelj uporabi ločil (83-96) je postavljeno fonetično načelo, ki se mu pridružujeta logično in formalistično. V 83 pravi SP namreč: „Modulacijo glasu in presledke, s katerimi v govoru ločimo (SP 50 je dodal: in vežemo) pomenske enote (logično načelo!), zaznamujemo v pisavi z ločili.“ V uvodu k vejici (88) pa beremo: „Vejica nam rabi za razčlenjevanje stavka po sestavinah na pomenske (logično načelo!) in oblikovne (formalistično načelo!) enote. Opozarja na smiselno povezavo besed in s tem na stavčno melodijo ter olajšuje branje. Večinoma nakazuje kratek odmor, pred njim pa zvišanje glasu; zato jo zapisujemo tam, kjer v govoru delamo odmore. V slovenščini stavimo vejico nekaj po pomenu, nekaj pa po oblikovni zgradbi stavka. Drugačno vlogo ima v nezloženem, drugačno v zloženem stavku.“

Pri vejici v priredju je pojasnjeno, da in ni zmerom vezalni veznik; posebno v stavkih z različnimi osebki ima često protivni, vzročni ali sklepalni pomen; v takem primeru lahko pišemo pred njim vejico (90, 1. Primer: Mimo si šel, in se nisi oglasil.) Več o tem najdemo v slovarju pod in.

Poenostavljeno je vprašanje vejice pred nedoločnikom. Vejice ne pišemo, pa naj nedoločnik nadomešča osebkov, predmetni ali prilastkov stavek. (Npr. Nikdar več se mu ne bodo povrnile želje po Dunaju razsajati). (90, 3, Pomni 4). Pač pa vejica loči druge okrajšane stavke (90, 3, b).

* * *

S l o v a r je res zakladnica bogatega. Da ta le ne bi bil podoban svetopisemskemu bogatinu in ne bi po nakopičenem bogastvu — koliko rodov je sodelovalo pri nabiranju! — dejal svoji duši: „Veseli se in počivaj!“

Spomnim se študenta — pesnika, ki so mu od doma poslali SP 50. Kako ga je navdušil! Kot še marsikateri mlad človek v begunstvu je živel v prepričanju, da je slovenščina reven jezik. Listanje po slovarju mu je odkrilo njeno bogastvo v besedju in njeno izrazno moč. Novi SP je še bogatejši; na str. 5 je podatek, da obsega slovarski del več kot 100.000 besed in ok. 200.000 zvez, dvojnic in pomenskih odtenkov. Ker še ni ustreznih strokovnih slovarjev, vključuje precej strokovnih izrazov in domačih in tujih krajevnih in osebnih imen.

Druženje besed po etimološko sorodnih skupinah se je obneslo; tam najdeš sinonime in frazeologijo. Medtem ko se je v prejšnji iz-

daži še kazala neenakomernost obdelave po črkah in kazavke niso bile še do konca izvedene, je novo izdajo pregnetlo veliko urejevalno delo. Le sem in tja navedbe še niso čisto izpopolnjene. Tako npr. dobiš pod različica samo *variación*, *variante*; drugod pa zbereš še tele sinonime: odtenek, tančina, drobnost, nadrobnost, niansa; pod *niansirati* še: *oseniti*.

Bravec dobi v slovarju množ izvrstnih besed — nabranih v leposlovju, strokovnem izrazju, govorih, morda tudi prav za SP ustvarjenih —, s katerimi more zamenjati tujke in njih okorne nadomestke ali poimenovati nove predmete. Naj naštejemo samo nekaj takih, ki jih SP 50 še nima: viharništvo (*Sturm und Drang*), mornica (morska voda), lojec (*stearin*), steri (seneni drobir), dokumentarec (*dok. film*), obelno (siva mrena), krivice (rahitis), nótranjica (žleza z notranjim izločanjem), obvara (profilaksa, SP 50: obvarovanje), vohljač in vohavt poleg ogleduha, ledenec (jamar); obstranec, samohodec, samotnik (*outsider*, v SP 50 le: postranec), nesnica (kokoš), psina, réžek, odplaka (odpadna industrijska voda); pomagljiv, stópoma (SP 50: po stopnjah); obeséditi (n. pr. film), ódrati (postaviti zidarski oder), sapiti, sapí me. Razložen je izraz vzetek (štih pri kartah), ki je v SP 50 še brez razlage. Robévnica iz SP 50 (za helebarda, bradača) je popravljena v robilnica. Progla je v SP 50 razložena s trakom za čevlje, zdaj je pravilno past, zanka. Telovadna izraza odgfb, odkoléb sta že v SP 50, le da ta drugega naglaša odkoléb. Za pridvig (*relief*) ima SP 50 še nadvig.

Poleg precejšnjega števila besed, ki smo jih v naši šolski dobi še preganjali in jih je že SP 50 legaliziral — kot npr. bólnica, krof, nalog, Repoštev; cenen, ogromen, nabreknen; žigosati —, je nekaj takih, ki jih SP 50 še obsoja, zdaj pa so sprejete — s tem ni rečeno, da so postavljene na isto stopnjo kot stare neoporečne besede; ni pa rečeno tudi, da take stopnje kdaj ne morejo doseči —: škart, žlahta, tavžentroža, roženkravt, šlager, revanša, rešó, ševró, žabó, kredpešin, ósa (*hausse*), semiš, majer, sprint (v SP 50 so sprejete le nekatere izpeljanke), seansa, štafaža, džem, džezva, motoklub; pasirati. Šranga in gank se smeta rabiti le kot etnografski pojem.

Pri skupini takih sedaj odobrenih tujk nam je v španskem svetu živečim tuja francoska oblika: mizanscena, -enski (!), manikira (ta že v SP 50), -êr; pedikira, -êr; lektira, manekén, cercle, bifé, marsejeza (v SP 50 marseljeza). Tuj nam je tudi francosko-nemški naglasni tip rubrika, replika, alergija, avtopsija, evtanazija, nevralgija. Za fabriko in emira sta zdaj na razpolago naglas na prvem in naglas na drugem zlogu (SP 50 le: fábrica in emír); nasprotno je dvojnica sínkopa — sínkopa iz SP 50 skrčena na sínkopa. Vzdržuje se dolgi naglas v besedah kot jubiléj, Ogléj [tako tudi v medmetih héj (SP 50: hêj), ohó].

Sprejete so španske besede señor, -a, -ita ali senjor, -a, -ita, sombrero („širok klobuk“), dueña in gverila (!). Med lastnimi imeni sem našel tele: Blasco Ibáñez (z izgovarjavo Blasko Ivánjes!), Magellan (!, izg. magelján), Guadálquivir (naglás!) in Gongóra (napačen naglas!).

V dvojni obliki — tuji in podomačeni —, tako kot señor in senjor, so sprejete še safe (izg. seif) in sef (SP 50 le: safe, a izg. skf); whisky (samo tako SP 50) in viski; whist in vist, skikjöring (!) in šijöring.

Med prepovedanimi ali odsvetovanimi besedami sta najmočnejši skupini nemške in srbohrvaške tujke. Tako opravlja SP važno vlogo čiščenja našega besednega zaklada, saj redno pristavlja dobre domače sinonime. Poseben pomen ima zaradi razmer *obramba, ki jo predstavlja SP pred srbohrvaško poplavo*. Državna uprava namreč ustvarja okoliščine, po katerih vdira v Slovenijo vzhodno izrazje* (brali smo celo, da so že uradno določili srbohrvaško terminologijo za pouk telovadbe slovenskih otrok), potem pa partijski jezikoslovni strokovnjaki razglasajo neizogibnost prilagoditve „naravnemu razvoju“.

Sem spadajo vsiljenke kot grudi, tuga, srez; diven, izvanreden, opasen, daleko, dočim; jadikovati, diviti se itd. Na novo (v SP 50 jih ni) prepoveduje SP 62: trebovanje, rokovodstvo, svota, srž, smotra, važič, sredina (okolje), častna reč (beseda), v naši zemlji (deželi); svetski, preuranjen, odnosno, žalibog; rokovati s čim, upoznati, zasigurati. Ni pa v novi izdaji nekaterih besed iz srbohrvaščine, ki jih je prepovedoval SP 50: lihvar, poverenje, rešenje (odlok), pamtenje; odviše, pamtiti, skiniti, nestati.

Med ostalimi prepovedanimi besedami so nove (to je, v SP 50 jih ni): druhal, izplen, sovrstnik, Joško; prisotnost duha; primeniti.

Posebna skupina so tuje besede, v katerih moremo različno izgovarjati kak glas (zlasti s). Novi Pravopis je nasplošno bolj širok kot prejšnji. Ne preganja več besed dezavuirati, dezinteresirati, magazin (pač pa odsvetuje magacín); na novo uvršča v slovar dezintegrator, mezialansa, dezodorirati, dezoksidirati. V španskem svetu nam spet taka izgovarjava zveni tuje. K nekaterim oblikam iz SP 50 dodaja dvojnice: ali izgovarjavo *z*: inzulin, konzerva (k insulinu in konservi SP-a 50), ali izgovarjavo *s*: Dionisos, Jason, lesbičen (k Dionizu, Jazonu, lezbichen SP-a 50). Na novo vstopata dvojnici glasija — glaziija in glazé — glasé. Namesto konsilija (SP 50) je zdaj konzilij.

Sem lahko uvrstimo tudi dvojnice ishias in išias (le-tega je SP 50 preganjal), Scila (le tako SP 50) in Skila, Šparta (le tako SP 50; zdaj je priporočena:) — Sparta; špedicija (v SP 50 prepovedana) — spedicija, skud-škud, pa še domači storž in štorž, kališ in kalif.

Glede *poudarka* je SP 62 še prožnejši kot SP 50. Sistematično je pomnožil naglasne dvojnice pri glagolu. Od prej (SP 50) samo na deblu poudarjenih glagolov 5. vrste imajo zdaj naglas lahko tudi na priponi npr. basati (torej básati in basáti), čakati, gubati, vezati, streljati, sukati, šlatati, zibati, brisati, lizati, lučati, mešati, klicati, zidati. Prej le končno naglašena kobacáti in potováti (verjetno je takih še več) imata zdaj dvojnici kobácati, pótovati.

* „Res je, da so... slovanske izposojenke za rast jezika nujnost, ki jo terja potreba po primernem izrazu, postanejo pa zlo, kadar jih narekujejo računi, posebno politični. To se je pri Slovencih zgodilo štirikrat.“ (Bajec, Rast..., str. 14). Zdaj se dogaja petič.

Med prej le na deblu naglašeni glagoli 4. vrste imajo zdaj dvojnice z naglasom na priponi npr.: rabiti, mraziti, rušiti, trositi, tolažiti, slačiti, tlačiti, rubiti, grabiti, kršiti, lupiti, slutiti, vlačiti, dražiti, voščiti, cepiti, muliti, lepiti, smraditi, guliti, žvečiti. Nasprotno so med prej le na priponi naglašeni dobili dvojnice s poudarkom na deblu npr.: stopiti, prožiti, pahniti, vtakniti, miriti, šibiti, tožiti, slutiti, hvaliti, krožiti, nadomestiti, kupiti, določiti, dramiti.

Nekaj glagolov 2. vrste, ki so zdaj k naglasu na deblu dobili še dvojnice z naglasom na priponi: drgniti, šepniti (prej šepniti, zdaj z e v korenu), (pre)makniti, (do)takniti.

Morda bi SP lahko dovolil še več dvojnic. Tako so v rabi pri nekaterih glagolih, ki jih SP poudarja le na priponi, tudi naglasi na deblu (npr. tiščati, klečati, prežati, zobati, kopati; točiti, voditi, voliti, podariti, voziti, živiti).

V ijevski sklanjatvi se je dvojnica tipa (rodilnik ednine) oblasti in oblasti, postrvi in postrvi pridružila rastoče naglašena luč (lúči in -i).

Nove dvojnice s širokim in ozkim samoglasnikom v drugih sklanjatvah: lèv, lèva (le tako SP 50) in léva, lèmez, pójem, čópič, šéga (SP 50 samo tako) in lémez, pójem, čópič, šéga: Gróga in Gróga. Prejšnjemu nój, -a dodaja novi Pravopis dvojnico nòj, nója. Čudno je, da vztraja le na naglasu na prvem zlogu v imenu Jèrnej. Odobren je dolgi naglas po analogiji edprtih zlogov: déd, hmélj poleg starega dèd, hmélj (SP 50 ima le to obliko), hléb in hlèb, krás in kràs (SP 50 je razlikoval kràs in Kràs), vréd in vrèd. Za Blèd in Andrèj (SP 50) stojita v novi izdaji samo Bléd in Andrédj. Ta skupina je spet dokaz za pešanje rastočega naglasa in njegovega dosedanjega sistema. Isto priča selitev naglasa s prvega zloga pri besedah grižljáj, lipovína, krájéven, kamén, -a, -o (SP 50 je priznaval še samo stare naglase grižljaj, lipovina, krájeven, kámen, -a, -o), staróst. Najbrž po nepotrebnem ni dvojnice pri besedah kot hrást (SP 50 tudi hrást), starica, pa pri prevéjan, -ec, -ost; péstovati s skoro vsemi izvedenkami.

Drugačnega izvora so dvojnice kot glásnik in glasnik (le tako SP 50, vendar Glásnik) ali pa kásen, kasèn in kesán (SP 50 le: kasèn); tujke katóličan in katoličan (le tako SP 50), dólár (le tako SP 50) in dolár, Súšak (le tako SP 50) in Sušák; sestavljenke z vse-: vsèkakor (le tako SP 50) in vsekàkor, vsèkdar (le tako SP 50) in vsek-dár; za vsepovsód v SP 50 je v novi izdaji vsèpovsod.

Nekaj primerov, kjer mesto naglasa spremenil pomen: smúčati in smučáti (drseti), svécár in svečár (obrtnik), óbčestvo (kolektiv) in občestvo (svetnikov), ótok in otòk (oteklina).

V oblikoslovju je opaziti nekaj novih koncesij trdovratni rabi. Tako je za velelnik pomožnega glagola poleg naglasa bódite (samo tako SP 50) dopuščen tudi naglas bodíte. Za 3. os. množine brezpriponskih glagolov je na razpolago po več oblik (bodo, bojo; dájó, dájò in dadó; grem in jem imata celo po štiri: gredó, grèjo, grejó in grejò (SP 50 je namesto te imel gredò) in jedó, jéjo (le ti dve SP 50), jedò in jéjo. V 2. osebi dvojine in množine sestavljenk z glagolom

dati so dopuščene oblike brez *s* (torej ne samo „pravilne“ izdasta, podaste, vdaste se, marveč tudi že izdata, podate, vdate se). Za trpni deležnik glagola prepasti more poleg oblike prepal (SP 50 je imel tudi prepadel) služiti še oblika prepaden. Že od SP 35 se kot edina oblika vzdržuje trpni deležnik zaposlèn ali zapòslen (!). (Naglasno enaki glagol pomolíti, pomolím ima še vedno „pravilni“ deležnik promoljen.) Zanikanemu glagolu ne hoteti je k sedanjiku nëčem ali nòčem dodana še oblika nëčem.

Z eno nogo je v književni jezik stopil „neskl. lj. okamnel kazalni zaimек“ ta „pred določno obliko pridevnikov“ (označen je le z zvezdico). Njega rabo pojasnjujejo primeri: odkar je ta mlada pri hiši; sam ta spodnji ga je dal; pije samo ta zelenega; ta lepo (roko) daj!

V mnogih člankih je dobiti izčrpno *frazеološko in sintaktično obdelavo* besed. Opozarjam — kot na nekaj posebno lepih primerov — na samostalnike barva, duša, greben, roka, srce; na skoro vse predloge in predpone; na vrsto prislovov in veznikov. Naj pokažem, kako je obdelan veznik *in* (v SP 35 sploh ni bil vključen, v SP 50 pa je bil odpravljen z eno vrstico): 1.) tesno druží pojme v višjo pomensko enoto s pomenskimi odtенki seštevanja, stopnjevanja in poudarjanja, primerjanja zaradi poudarka; 2.) tesno veže istovrstne stavčne člene, a) proste, b) izražene z odvisniki; 3) veže glavne stavke z različnimi osebki; tu je pogosto čutiti protivni, dopustni, posledični, sklepalni, vzročni ali časovni pomen; v govoru napravimo pred takim *in* odmor, v pisavi lahko postavimo vejico; 4) še ohlapnejša je vezalna moč na začetku stavka; 5.) v tej vlogi se *in* veže v ozko enoto z drugimi vezniki, prislovi in zaimki. Ta dognanja so povzetek sijajne študije („Veznik *in*“) J. šolarja v JIS V, 14-18, 34-40. Drug primer: distinkcija pri predlogu *k*, ki se pri glagolih dodajanja, bližanja, govorjenja rabi poleg samega dajalnika, „kakor imamo pač bolj v mislih cilj ali pa predmet“. Koliko gradiva, študija in novih spoznanj tiči za takimi članki in ugotovitvami!

Med besednimi zvezami so legalizirane nekatere prej preganjane, npr. na pamet, čas imeti, dež gre, ga. profesor (in -ica), še v SP 50 odsvetovani „nimam časa“ in prepovedana „gre na živce“ in „k sreči“. Sedanja izdaja prepoveduje zveze, kot so: dati izraza, to me čudi, na tem mi je, kaj je na ti stvari, življenjska nevarnost, sporočam sledeče, sledeči predpisi, usvojiti (predlog), med štirimi očmi, v zadevi..., na tebi je vrsta. Sviri pred „ampakovanjem“ — uporabo veznika ampak, če ni protivnega pomena.

Vprašanje *zanikanega predmeta ob nedoločniku* je rešeno širokosrčno; tudi tu moremo poleg izraziti svoj občutek, različno pobarvati svojo misel; s formalne strani pa je poudarjena važnost, ki jo ima za rabo tožilnika ali roditeljnika oddaljenost ali bližina nikalnice glagolu. Glavne možnosti so (v članku *ne*, str. 476): „Če je povedek nepopolnega pomena dopolnjen z nedoločnikom, seže moč nikalnice tudi na nedoločnikov predmet, tako da stoji ta v roditelniku.“ (Npr.: Noče obiskati staršev). „Če je od povedka s popolnim pomenom odvisen nedoločnik ali namenilnik, stoji predmet v roditelniku ali tožilniku.“ [Npr.: Ne boji se povedati resnice (resnico)]. „Kadar je

besedni red v stavku takšen, da je predmet odtrgan od nedoločnika ali namenilnika in stoji v neposredni bližini zanikanega provedka, je navadno v rodilniku.“ (Npr.: „Resnice se ne boji povedati“). „Če je nedoločnik osebek, ostane v zanikanem stavku od njega odvisni predmet praviloma v tožilniku.“ (Npr.: Ni naša naloga soditi njegovo delo). Na ta način so zajeta, kombinirana in poenostavljena dejstva iz temeljne Breznikove študije v Razpravah Slovenske akademije I (1943), str. 157-200, in doprinosi J. Gradišnika, J. Lokarja in J. Tomince v JiS, pa pravila, ki so jih doslej postavljali „čitankarji“.

* * *

Nekaj končnih pripomb! Da piše SP 62 „krasti bogu čas“, razumemo iz okoliščin, dasi bi celo po previdni formulaciji v članku *bog*, kjer se dovoljuje velika začetnica, kadar gre za poosebljenje (!), pričakovali veliko začetnico tudi v tem rekleu.

Dejstvo, da je pri imenu Weber omenjen le nemški fiziolog, je krivica do drugih, večjih Webrov.

Kot šahist izrekam šahistu dr. Bajcu priznanje za skrbno zbrano terminologijo kraljevske igre. Nekaj vrzeli: manjka povezava samostalnikov otvoritev, pešec, lovec s šahom (tako kot so povezani: končnica, kmet, skakač idr.); kazalo bi uvesti izraza *en passant* in *fianchetto*; omeniti šahovski pomen izrazov lahka, težka figura, kvaliteta; vključiti nekaj velikih, zlasti ruskih osebnih imen, ki se rada napak izgovarjajo. Razlaga izraza „matirati koga“ („pri šahu premagati“) ni točna.

Korekture SP so vestno napravljene. Opazil sem tiskovno napako instruirati (str. 296).

Alojzij Geržinič

čas na tribuni

P R A Z N I N A

Prijatelj mi je posodil eno številko revije Sodobnost (štev. 4, leto XI, 1963) in eno številko revije Perspektive (štev. 15, leto III, 1961/62). Kot znano, izhajata obe reviji v Ljubljani.

Satanokracija — tako je ruski pisatelj Berdjajev imenoval komunistični režim v svoji domovini — poganja pri nas doma na debelo svoje plodove. Iz revij (in te so izraz piscev in ti so zastopniki ljudi doma, zrcalo razmer) diha mrak, ruje razdraženost, preganja nemir. Ni več ne veselja ne zdravja ne uravnovešenosti. Ni stika z naravo, ni človeške polnosti. Oči so uprte v tla, na dnevnem redu so gospodarske, upravne debate. Razgovor je jedek, očitač, izzivajoč. Dialektika — ali kot je dejal Hamlet: besede, besede —: obračanje pojmov, iskanje napak v uradno dovoljenem okviru, s posebno slastjo tik ob okviru. Med vrsticami sope razočaranje, razdraženost, naveličanost, nemo tuli obup. Tisti, ki niso patentirani partijci, si prizadevajo, da ohranjajo pri vsaki izjavi možnost dokaza pravovernosti. Na napade odgovarjajo s pozivi po jasni besedi. To parirajo s ščiti, ki jim morejo zagotoviti pravo, edino, vse razsojajočo marksistično misel, celo neko prednost — npr. večjo razgledanost — pred napadavci: sklicujejo se na mladega Marxa; posredno očitajo zoprnikom banalni marksizem; dopovedujejo, da kritika ne more škodovati, ko pa je v marksizmu vsa resnica; socializem še ni dokončno stanje, itd. Važno je sem in tja potrkat na ateistični temelj svojega verovanja. Tako npr. pravi eden uporniških kritikov Taras Kermauner: „Teorije o božjem zakonu, o povračilu v nebesih, o zlu kot nečem nadnaravnem ipd. so pobožne želje, samoprevare in klavrna pomagala. Brez pomena je, če jim nasedamo. Od notranjega občutka poštenosti človek in svet nimata veliko.“ (O nekaterih odnošajih med družbo, kulturo in inteligenco, *Perspektive* str. 547).

Vendar je čutiti za vsemi temi iskrenimi ali prirejenimi pozami hrepenenje prav po poštenosti, po človečnosti, po zaupanju, po ljubezni. Stvarnost, v kateri žive, je namreč opubna. Treba je prebrati, kaj piše omenjeni Kermauner o položaju filozofije pri nas („Formalna in stvarna funkcija slovenskih filozofskih institucij“, *Perspektive*, str. 621-626): „Filozofske institucije so se spremenile v agit-

propske institucije.“ „Ustvarjalno obravnavanje marksizma je mogoče samo v primeru, če živimo odprto (brez slehernih političnih predsodkov) v sredi današnjega sveta in če v našo obravnavo vključimo potek filozofije zadnjih sto let... Slovenske filozofske institucije tema dvema pogojema ne ustrezajo. Polne so političnih predsodkov... Zanje ni prava politika ustvarjalno odkrivanje novih stvarnih možnosti v svetu, ampak istovetnost sveta z dogmatskimi postavkami. Zato je predpogoj vsakega filozofiranja *deklariranje*: vsak filozof deklarativno sprejema dogmatske postavke, jih popularizira in razglša sam sebe za njihovega nosilca. (Preden začne diskusijo o kateremkoli problemu, pove, da je marksist. V vsakem članku pove, da je pristaš politike nove Jugoslavije. Itn.) Stvarnost je zanj manj važna od deklaracije o tej stvarnosti... V zadnjih sedemnajstih letih niso slovenske založbe izdale niti ene moderne nemarksistične filozofske publikacije (in koliko primerkov stalinistično deformiranega marksizma so v tem času vrgle med ljudi!). Izdajanje marksističnih publikacij postaja od dne do dne bolj nujno zlo...”

Človeku, ki živi izven tega zastrupljenega ozračja, se pričinja vzdigovati. To je res okolje za eksistencialistično gabljenje.

Kako pa je v šolstvu? Vprašajmo glavnega junaka bistroglednega cinika, v Vitomila Zupana literarnem sestavku „Praznina“ (Sodobnost 1963, str. 302-320). „Iz ljudske šole smo napravili otroški vrtec, iz srednje šole ljudsko, iz univerze — gimnazijo. Ljudje brez znanja enega jezika se uče primerjalno jezikoslovje. Ali ste videli tistega možaka, ki se je bil po prsih: jaz, tovariši, nisem videl šole odznotraj. In sinovi delavcev, tisti sinovi, ki so dovršili fakultete, so v sramu povesili oči in pogledali v tla.“ (310) S strokovnim izrazjem potrjuje žalostni položaj šolstva Jožc šiferer v članku „Naša šola in šolniki po desetih letih reforme“ (Sodobnost 1963, str. 337-343): „Statistike na gimnazijah in na srednjih strokovnih šolah danes različno govorijo o tem, kako iz leta v leto pada povprečno znanje učencev v začetnih letnikih, kako torej osnovne šole dajejo nezadostno pripravo za šolanje na drugi stopnji.“ (340) Potem popisuje sramotno zanemarjanje vzgojiteljskih poklicev. „Prosvetni delavci so v skrajni konsekvenci postali nujno zlo, ki ga družba nekako po sili mora trpeti in vzdrževati. Medtem ko je učenec v času reforme postal subjekt vzgoje, je učitelj postal objekt lastnih učencev na eni ter objekt družbe na drugi strani.“ (340) Vzgojitelji se umikajo v druge poklice. „Ugotovljeno je, da v Sloveniji manjka nad 1200 predmetnih učiteljev za pouk na višji stopnji obvezne šole. Temu sledijo okrnjeni predmetniki, poučevanje v nadurah, slabo pripravljanje na pouk, preutrujenost in podobno.“ (342)

Pa daje vsaj vzgoja v družini upanje na izboljšanje? Vprašajmo spet Zupanovega junaka. On in žena živita v prešustvu. O sinu pa pove: „Ne znam ga vzgajati. Ne znam več. Zadnjič mi je povedal, da je v vrtcu zatožil nekega Petra, ker hodi z materjo v cerkev. Čakal je, da ga bom pohvalil. Jaz pa sem ga samo gledal, gledal. Zelo ga zanimajo avtomobili. Morda jih bo kradel s kakšno mladinsko tolpo, ko mu bo sedemnajst let. Morda se bo rešil. Morda bo znanstvenik, saj

je zelo dober v matematiki: poštrevanko že zna. Nič ne vem, kaj bo. Samo to vem: Kar koli bo, bo brez mene, mimo mene — ali kljub meni.“ (312)

Cvete podkupovanje, ljudi tlači strahotna solidarnost klik, dobri odnosi med ljudmi so pokopani. Pojavila se je „skrivna vera, ki uči, da so vse take reči kakor obveznost dane obljube, ponos, poštenost, spoštovanje, izobraženost, zvestoba sebi in drugim — same meščanske zaostaline, sami ostanki preživelih družb. Ta vera je stara, a posebno čudno se je uveljavila takrat, ko smo si obrisali krokodilove solze ob navdušenju nad človekom z veliko začetnico — in se udeležili tiste stare igre ljudi, ki si kujejo standard.“ (315). „Svoj čas so si Slovenci zapeli, če so sedeli skupaj. Danes si povedo vse o svojem standardu, potem pa opravljajo znanee.“ (317)

Kaj se dogaja v tistih, ki so od revolucije pričakovali vse, jim je bil nazor trdno postavljen na nekaj tez dialektičnega materializma, ki so mislili, da o sebi, o družbi, o življenju vse vedo? Takole gledajo nazaj: „Prav možno je — oziroma celo gotovo — da sem bil dolgo časa ponarejen. Da sem svojo ponarejenost tudi nekje občutil — in včasih sem bil celo ponosen na trdno voljo, s katero sem brzdal vse pomisleke. Rekel sem si: tako je prav — in sem si prepovedoval misliti drugače. Bil sem trd do drugih, pa tudi sebi nisem popuščal. In na neki način sem v tem užival. Počutil sem se močnega in ravnočrtnega... Slavohlepen sem iskal priznanja trdnosti in trdote. Rekel sem: ni sile, ki... In vendar zmeraj neka sila je, neka sila, ki...* Samo ne morem se spomniti, kje se je vse to začelo. Mislim, da se je začelo pri predpostavljanih. Do včera smo imeli začrtano pot, tako trdno in gotovo, za sto let zgrajeno. Potem pa je bilo nenadoma treba vsak dan na novo iskati poti. Mi pa nismo bili izvežbani za to. Udobnost je prepadla. Prišel je dvom. Potem pa še Lili, pa lahka glasba, pa literatura nesmisla, pa standard, pa twist, pa huligani, pa striptiz, pa atomska bomba in kaj vem kaj še vse, od korupcije do

* Ta beseda me spominja na nekdanjega velikega svečnika duhovne neodvisnosti in svobode, ki je neopredeljenosti dajal prednost pred trdnim svetovnim nazorom, potem pa je — baje — „na dolgih nočnih pohodih (med partizani) in v globokih „roških nočeh“ razmišljal o teh stvareh in prišel do tega: „Mora biti, sem si dejal, neka sila, neki vzgon, neka nagona slutnja, ki nas je od jamskega človeka vodila do tega, kar smo, in ki nas vodi k življenju, o kakršnem so sanjali in govorili Shakespeare, Kant, Goethe, Hegel, Marks in Lenin. Prav nič ni potrebno, da bi bila ta sila kaj drugega, kaj višjega kakor v mentalno in zavestno sfero prenežena težnja materije k vedno bolj kompliciranim in k vedno višjim tvorbam.“ (Josip Vidmar, Predgovor k „Literarnim kritikam“, Ljubljana 1951, str. 12). Do tega sklepa je prišel domišljavi človek — ali se mora delati, da je prišel, kar bi bilo manj žalostno, pa bolj podlo —, ki pravi: „Stare zapovedi, kakor: Ljubi svojega bližnjega kakor samega sebe, so se mi zdele preproste in nezadostne, ker so nastale v primitivnih časih in ker naše komplicirano življenje vsekakor poenostavljajo.“ (Prav tam, str. 11).

sendvičev, katere ima žena v frižiderju za ljubimca, ki bo prišel igrat tarok..." (311/2).

Kaj se godi posebno v mladih ljudeh? V vodilnih osebah vidijo izgubljenec, ki se jim vse podira, ki tavaajo od ene zmote v drugo, iz ene podlosti v drugo. Vodili so skozi kri, z zločini, varanjem, lažmi, obljubami brez izpolnitve — in privedli v položaj, iz katerega se vidi svet, ki so ga podrli, kot obljubljena dežela. Kakšen je svet, v katerem živijo? "... je na mesto veselja stopila živčna norost. Zakaj pa je toliko pretefov na vseh zabavah? Zakaj pa mora intervenirati milica na nogometnih igriščih? In zakaj tudi jaz ne morem biti niti za trenutek navadno vesel, svetel in miren?" (318) „Razložite mi, kakšna bo usoda preroka, ki bo jutri v ta svet prišel propovedovat ljubezen in požrtvovalnost? Ali hočete, da vam jaz povem? Na Zahodu ga bodo kupili, na Vzhodu dali na prevzgojo, pri nas pa se mu bodo smejali. Da, to je strašno: pri nas ga nihče ne bo vzel resno.“ (312)

Človeško jedro včasih še zmerom tiplje po idealih. Pa se podirajo eden za drugim. „V pekel in nebesa ne verjamem, v raj na Zemlji tudi ne. Živ v zemljo ne morem. Razpadam. Prazen sem.“ (312)

To je dno. Agonija duše. Životarjenje, ki ga omogoča „neki strahoten red... Praznina namreč ni kakor balon. Balon predereš — in se sesede. Praznina pa je lepo urejena, ima ogrodje in celico pri celici kakor sodobne avtomobilske gume. Na stenah so napisane spodbudne misli, ogrodje je iz načel, vse je v redu. Daleč od kaosa, dragi moj.“ (314).

Mrtva načela v taki praznini bobne o veliki zmoti, o zapravljenem življenju. Orodja, ki so nekda tako učinkovito rezala stare vrednote, ki so ubijala Boga in večnost, razkrajala ljubezen in poštenje, ustvarjala novega človeka — ista orodja opravljajo neusmiljeno delo uničevanja naprej in naprej, Marksistične trditve so se po večini razkrile kot zmotne. „Težko se je... navaditi, da so stvari drugačne kakor smo govorili o njih... Sila lahko prestavi človeka za tisoče in tisoče kilometrov, lahko ga drži tam, kjer noče biti — spremeni ga ne. Vsega tega nismo vedeli. Nasilje lahko iz živega človeka napravi na pol mrtvega ali čisto mrtvega, spremeni ga ne. Tega nismo vedeli.“ (314)

Tu je vrtanje pripeljalo prav do tiste prošnje: „Oče, odpusti jim, saj ne vedo, kaj delajo!“ in do odpuščanja, ki so ga svojim krvnikom darovali naši mučenci, tisočere žrtve tistih, ki so mislili, da vse vedo in da njihovo vodstvo vse prav dela, danes pa priznavajo — boljši ali srečnejši med njimi: „Tega nismo vedeli.“ Še druga spoznanja se navezujejo na to: „Človeka je morda mogoče na en sam mah zvezati, kupiti, prestrašiti, mu vzbuditi strasti, ga vreči v žalost, mu zbuditi bes, ga spraviti v norost. Pravijo, da lahko lasje posive v eni noči. Spremeniti človeka ni mogoče na mah, čez noč. Mogoče mu je pomagati z besedo in dejanjem, mogoče ga je spreminjati iz rodu v rod, s pametjo, z ljubeznijo, s skrbjo. Toda na mah lahko pade nazaj za tisočletja. Tega se nismo drznili vedeti.“ (314) Ljudje, ki so se imeli za pionirje vsega napredka, so padli nazaj za tisočletja. Srečni tisti, ki so tako padli! Zakaj tem se začno odpirati tista prastara

vprašanja: „Ali ne vidite, kako blodim v gozdu in ne najdem steze? Od kod prihajava, kam sva namenjena? (315) „Kje je najin cilj? Kje je pot?“ (316)

Iz praznine, od dna je še pot navzgor; za mnoge pa je vodnik le še obup: v razbrzdanost, v samouničenje, v otopelost.

— — —
Ali ni vsako nadalnje razlaganje odveč? Dodal bi le še nekaj stavkov iz Berdjajeva „Razmišljanj o ruski revoluciji“: „Boljševizem je racionalistična blaznost, manija dokončne ureditve življenja; opira pa se na iracionalni ljudski element...“

Z revolucijo se dogaja kot z vsem ostalim v zgodovini: ne služi temu, čemur je mislila služiti. Njenega pomena ne poznajo niti tisti, ki se je najbolj dejavno udeležujejo...“

In kaj je naša naloga? „Upirati se z vsem svojimi duhovnimi silami skušnjavam revolucije, ostati zvesti temu, kar je svetega, popotiti bakle v osrčje temin, trpeti to nesrečo osvetljuje se z lučjo verskega čuta in jo vzeti kot zadostitev za krivdo; pomagati in vzdrževati življenjske tokove in pozitivne tvorbe, zaradi katerih se revolucija razvija k tistemu, kar ji je nasprotno, k resničnemu ustvarjanju.“

Pri vsem tem ne pozabimo: „Napačno je misliti — v moralnem redu —, da je vir zla zunaj mene in nas, da sem in da smo posoda svetosti, v kateri je vsebovano dobro...“

Alojzij Geržinič

TEHNIKA IN KULTURA

Sprašujem se, ali je taka primerjava, ki da slutiti neke vrste sorodnost ali pa nasprotuje, sploh upravičena? Zdi se mi, da ravnotoliko kot „tehnika in filozofija“, „znanost in vera“, ali „vera in narodnost“.

Kultura je bila in bo neodvisna od tehničnega razvoja. Ko bo prvi človek pristal na Luni ali na Marsu, ne bo s tem kultura človeštva verjetno prav nič pridobila. Stopnja kulture, ki jo je človeštvo doseglo, je bila približno enaka pred tisoč leti, ko se je tehnični razvoj komaj pričel, in bo enaka, ko bomo hodili na počitnice na Luno. Seveda pa volumen kulturnih ustvaritev stalno narašča sorazmerno s starostjo človeštva.

Pač pa napredek tehnike omogoča lažje širjenje kulture med ljudske mase zlasti s pomočjo tiska, radia, prometnih sredstev, kina in televizije. Tehnika tudi nudi umetniku vedno nova orodja in nove tvarine za umetniško ustvarjanje; nove barve, zlitine, sintetične snovi. Pretiravati seveda ni zdravo za nobenega, tudi za umetnika ne: — pred kratkim smo lahko v Buenos Airesu „občudovali“ na umetniški

razstavi pohojeno in pomečkano konzervno škatljo vokvirjeno na platnu!

Ali naj tehnik in kulturnik skupno delujeta? — Bog ne daj! Čim bolj bosta oba hodila vsak zase po svojih potih, tem bolj bosta napredovala vsak v svojem delu. Tehnika je v zadnjih dvajset letih napredovala tako hitro, da je razvoj nemogoče slediti. Tak nesluten napredek sta omogočali izredno visoka tehnična znanost in pa močno gospodarsko stanje, ki lahko krije ogromne stroške tehničnih raziskavanj in poskusov v sodobnem svetu. V komunističnem svetu pa itak nihče ne odgovarja za razdelitev narodnega dohodka. Ali pa lahko trdimo, da je kultura v istih dvajset letih hitreje in boljše ustvarjala kot preje? Ali kdo misli, da bi grški in latinski pisatelji, pesniki, slikarji in kiparji kaj boljšega in višjega ustvarili pred dvatisoč leti, če bi poznali astronautske rakete, atomsko verižno reakcijo, televizijo, žepne radijske prejemnike, in avtomobile? Na drugi strani pa se vprašajmo, ali bi še lahko uživali lepo slikovno umetnino, če bi na platnu napisane valovne dolžine spektra nadomestile umetnikove barve?

Vsakemu je jasno, da najbolj zamotani elektronski računski stroj, ki ga napačno imenujejo „elektronski možgani“, in raketa, ki nas bo lahko peljala na Venero, nimata prav nič kulturnega na sebi, in želim, da kulturni delavci ne bi rabili ne enega ne drugega za svoj model. In če bo kdaj v bodočnosti uspelo znanosti in tehniki sestaviti živečo rastlinsko celico, upam, da se ne bo našel resen pesnik, ki bi ji posvetil pesem v rimah ali brez njih.

Pustimo torej tehniko in kulturo tam kjer sta. Vsaka naj živi in ustvarja po svoje naprej neodvisno od druge, samo tako se bosta obe nemoteno razvijali. Tehnika nam bo lajšala in boljšala materialno plat našega življenja, posredovala bo hitro širjenje in spoznavanje kulturnih dobrin med narodi, — prava kultura nas bo pa dvigala v duhovnem svetu in njegovih vrednotah.

Inž. Albin Mozetič

z a p i s k i

SLOVENSKA KNJIGA V LETU 1962

I. PESNIŠTVO

Pesništvo v letu 1962 je dalo približno enako število zbirk kakor prejšnje leto, vendar pa jih po umetniški vrednoti nedosegajo. Oglasili so se zelo neenaki pesniki, od starejših do mlajših, od osrednjih do obrobnih, od že priznanih do začetnikov. Vse to dokazuje, da je pesništvo priljubljena literarna zvrst in da je razmeroma lahko priti do samostojne zbirke.

Alojzij Kocjančič: Šavrinske pesmi. Kocjančič je duhovnik (menda starejši) in njegovega imena še ni bilo zaslediti na slovenskem Parnasu. Zbirko mu je založilo Ciril - Metodijsko društvo katoliških duhovnikov LRS, natiskali pa so mu jo v Kopru. Naslov ima po šavrinski ali slovenski Istri, da se loči od hrvaške Istre. Knjiga ima 102 strani in 62 pesmi, nekaj v ciklih.

Kocjančič je razdelil zbirko v naslednje cikle: tri uvodne in tri sklepne pesmi, Mladostni boji in sanje, Iskanja in srečanja, Istra, zemlja in ljudje, Zvodenela kri, Religiozne, Bratom v Istri. Za uvod vse zbirke je postavil naslednji motto: „Kar sem, si, Istra, ti mi dala, / pečat si užgala za vse dni, / zato se vsaka moja pesem / ob tvojih strunah uglaši.“ Pesnik je svo zbirko uglasbil na istrsko zemljo in ljudi, od koder izhaja in katere podoba nosi: „Ko grem prek tvojih goličav, / o Istra, prek ožganih trav, / čez kamen, trn, pritlikav brin, / te kličem kakor mater sin; / ko zrem v razbičan tvoj obraz, / zavem se: tak sem tudi jaz.“ Njegova „žalna pesem“ je „stopinje sled / s pretrdih cest, / ki v nedogled / gre z njo bolest.“ Pesmi so večinoma žalostne, ker se pesnik spominja svoje težke mladosti, bridkega življenja slovenskih ljudi, trde kraške zemlje in vsega, kar kroji usodo zemlji in njenim ljudem. „Od vseh strani nemir gre vame, / od vseh strani gre bol v srce.“ Naša pota se mukoma vijejo skozi megle, a ne bojmo se viharne noči, ker nam Nekdo nad nami usmerja poti. Vsebinsko zbirka ni razgibana, oblikovno pa je zasidrana v preteklosti.

Gregorčič, Trinko, Župančič in morda še kdo so bili Kocjančičevi nepozabni učitelji. Strogo se drži oblike, kitic, ritma, rime, več ima sonetov, enega celo z akrostihom.

Lojze Krakar: Cvet pelina. Lojze Krakar (roj. 1926 v Semiču) je izdal leta 1949 prvo pesniško zbirko *V vzponu mladosti*, letos pa je zbral sad zadnjih trinajstih let v zbirki *Cvet pelina*. V knjigi je 38 pesmi, ki so razvrščene v pet ciklov: Auschwitz 7, Kolodvorska restavracija 7, Proda se pesnik 7, Poldan 9, Ljubezen 8. V prvem ciklu so taboriške pesmi, Krakarjev stari problem, ki ga ponovno obravnava, ker so ga s šestnajstimi leti odpeljali v nemško taborišče, kjer „se je smrt utrudila do smrti / in urušnil biblijski pekel“. Taborišče mu je ubilo mladost in samo „sključen spomin prihaja / na grob ubite mladosti“. Te pesmi so trpke, jedke, pesnika grize, da pozabljajo ljudje na zločine; če ni kazni, „potem naj premine, kar nosi / človeško ime“. Naslednja dva cikla sta kritika razmer, satira, ironija, ki preide včasih v obeshajško razpoloženje in se zaključuje s pesnikovim Credom: „Verujem v eno samo pravico... v smrt“. Veliko svetlejša sta zadnja dva cikla — Poldan in Ljubezen. Neki zvon mu zvoní poldan, njegovo srce je „prepolno sonca neznanega jutri“, od ljubezni dalje „štejem svoje dni“, dekle ga je izpeljala iz temne kleti na svetlo, spoznal je, da je „največ na svetu: / preprosta, tiha sreča dveh ljudi“.

Krakarjeva zbirka je neposredno realistična, brez modernih metafor in prijemov, jasna in stvarna. Povsod se strogo drži oblike, ritma in rime. Pesmi so razmeroma dolge, verzi sproščeni in široki, včasih prav prozaični. V tej nemodernosti se Krakar loči od sodobnih slovenskih pesnikov, prekaša pa jih po neposrednejši izpovedi, po bojevitosti in ironiji. Mitja Mejak piše, da je „Krakarjeva lirika široko komunikativna, v nekaterih kiticah naravnost manifestativna, čeprav je njena deklarativnost poetično upravičena“. Skoraj popolnoma negativno oceno pa je o njej podal Marijan Kramberger (Nova Obzorja 1963,296).

Jože Smit: Trepetlika. Šmit (roj. 1922 v Tlakah pri Rogatecu) je do zdaj izdal pesniški zbirki *Srce v besedi* (1950) in *Dvojni cvet* (1953), poleg tega pa tudi nekaj mladinskih pesmi. V novi zbirki je 37 pesmi v štirih ciklih: Trepetlika, Tudi ti, O dan, Balada. Od pesmi je odpadlo vse, kar je bilo v prejšnjih zbirkah obrobne, pripovednega in deklarativnega. Zato se zdi zbirka preprosta in skromna, kakor je skromen in naraven tudi izraz. Sam pravi: „Nekoč umirjen, tih poet, / še tišji zdaj — kakor izpet“. In dalje: „Ni več plamena, / le še žerjavica / tli pod pepelom, / le še žerjavica / žalosti. // K tihemu ognju / z mano prisedi, / k tihemu ognju, / k tihi besedi, / ki poteši“.

Tudi vsebina je skromna. Njegove izpovedi so umirjene, njegovo spoznanje je v bistvu ugotavljanje in pomiritev s stanjem, kakršno je, čeprav je prav na dnu občutiti odsev nemoči, ki se je že spreminila v tiho vdanost. („Samó od spominov živim / in od pričakovanja / nečesa daljnega, lepega / in trpim / kakor nekdo, / ki je dolgo čakal zaman, / kakor nekdo, / ki hoče čakati, / četudi zaman.“) Pesmi so doživete, manjka pa jim večje življenjske širine.

Branko Hofman: Mavrica v dlaneh. Hofman (1929 v Rogatcu) je doslej izdal zbirki pesmi *Pred jutrom* (1951) in *Za oblaki so zvezde* (1956), več iger in roman *Strah*. Najnovejša zbirka prinaša 54 pesmi, raporejenih v sedem ciklov, ki imajo naslov po mavričnih barvah: Zeleno, Sivo itd. Ti naslovi so popolnoma samovoljni, ker pesmi niso uglašene na barve, pod katere so uvrščene. Prav lahko bi bile v enem samem oddelku, ker vse te barve prav nič ne povedo, sorodne so namreč druga drugi, večinoma drobne domislice, slike iz narave, tožbe, razočaranja, odpovedi v precej objektivizirani obliki. Manjka osebne izpovedi, ki bi bravca prijala, ki bi mu stisnila srce, skratka, manjka osebna nota, ob kateri bi zazvenelo tudi naše srce.

Verzi so svobodni in navadno kratki, pesnik jih dela, kakor se mu zdi, brez notranje upravičenosti. Za primer osebne izpovedi in oblike naj služi pesem *Oblak*: „Hodim ko strgan, / scefiran oblak / kjer koli, / kamor koli, / oblak, / ki ne bo nikoli / orosil / razpokanih ustnic / rodnice zemlje, / oblak, / ki še sence ne daje, / oblak, / ki pozna le / spreminjanje, / tavanje / in mu je edina sreča / upiranje, / zoprvanje / vsem vetrovom, / vsem smerem — / zmeraj poražen, / v porazih / na novo rojen“. Ti razbiti verzi utrujajo, zato so boljše pesmi iz zadnjih ciklov v katerih se je avtor približal prozi (Oranža, Antena, Ponujeno kolo).

Viktor Konjar: Odmevi samotnega jutra. Prva pesniška zbirka mladega avtorja, ki je začel svojo pesniško pot v Mladih potih in mariborskih Novih Obzorjih. V knjigi je 27 pesmi v sedmih ciklih, vsebinsko in motivno pa so si tako sorodne, da cikli ne povedo dosti. Oblika pesmi je svobodna, vendar tudi rimana, pesmi so kratke in drobne, npr. (vse so brez naslova): „Moje jutro / je kakor neznano dekle, / ki mi podarja nasmeh / sredi nemirnih cest. / Veter, / ki z nemimi krili / tava / skozi daljave / od zvezd, / ji mrši lase. / Moje jutro, / s soncem pretkano, / je polno nje“.

Vsebinsko so pesmi mladeniška izpoved prvih stikov z življenjem, plaho hrepenenje po ljubezni, intimni pogovori s pticami, ki se love v vetru, z nebom, ki v tihih nočeh skrivnostno prižiga zvezde, z jesenskimi ognji sredi opustelega polja, z rjavkasto prstjo, z drevjem, ki se ponižno priklanja silam poletne nevihte, torej same drobne stvari, pesnik in njegov drobni intimni svet, z njegovimi osebnimi radostmi in težavami. Zbirka je skromna, a topla, idilična.

Niko Grafenauer: Večer pred praznikom. Pesnik se je rodil l. 1940 v Ljubljani in študira zdaj svetovno književnost na ljubljanski univerzi. Njegovi pesniški poskusi segajo še v gimnazijska leta, ko je sodeloval v Mladih potih, pozneje si je priporil vstop v osrednje revije. Njegova prva zbirka je razmeroma obsežna, ker vsebuje 55 pesmi v naslednjih oddelkih: Lira, Zorenje, Kakor umiranje, Obredi, Samota, Pomlad in odsevi. Vsi ti oddelki in naslovi so stranskega pomena, ker so si pesmi zelo sorodne, podobne, največ govorijo o naravi, in sicer o jeseni, pticah, noči, umiranju, česar pa ne podaja posebno tragično. „Bridkost mi je prekvasila oči. / Zavesa pada čez samotno dušo. / Odvračam se od sebe / v srečnejši svet. / Brez vere. / In vem: / tišino v meni bodo raznesle ptice / do meseca“.

Največja vrednost zbirke je izraz, o katerem pravi Mitja Mejak: „V Grafenauerjevi liriki me je najbolj očaral poetov napor, da bi uresničil samosvojo lirično govorico. Ta napor je tako intenziven, tako iskren in zanosen, da že sam po sebi pomeni pravo dejanje; zakaj v njem je prisotna vseskozi živa, nepomirljiva ustvarjalna strast. Zdi se celo, da je ta intimni imperativ po lastni besedi dobesedno prevzel pesnika, tako da je v prvem obdobju celo potisnil vstran raznoterost izpovednega sveta in se rajši preizkušal na nekem osnovnem, pesnikovi naravi najbližjem liričnem objektu. To je lahko ugovor ob pričujoči zbirki, saj zožuje njen doživljajski prostor (zanimivo je, da Grafenauerjeva zbirka ne prinaša ljubezenske lirike); hkrati pa je popolnoma jasno, da dandanšnji še bolj kot v prejšnjih časih pesništvo nikakor ni samo intuicija, temveč je tudi sila precizna obrt ali — če hočete — znanost o besednih možnostih.“ (Naši razgledi, 1962, 28. jul.)

Vendar so Grafenauerjeve primere le preveč iskane in narejene; še več, nekatere pesmi so najbrž nastale zaradi primer, Vzemimo samo Poletje: „Srp kot krik, / zapognjen v zraku; / luč navpik, / vonj po tobaku, // ki nam gre / kot srh pod kožo: / poldan je / in zrelo rožo // smrt motri, / zenit v zatilju / pije kri, / v mrtvem ožilju // kamna glas / se ne poraja — / in je čas; / s polja prihaja // sivkin vonj, / že se izceja / v sij eon / in zemljo žeja.“

Marijan Kramberger: Pesmi 1961. Zbirka je izšla v Mariboru 1962 in je pesniški prvenec mladega avtorja (roj. 1938 v Mariboru), ki je doslej sodeloval v osrednjih revijah. Zbirka je razdeljena v sedem ciklov po šest pesmi. Pesnik sam je o njih zapisal, da gre pri njih „za nekakšne notranje monologe v ponavadi precej konkretizirani situaciji, ki marsikdaj skriva v sebi majhen zarodek fabule ali vsaj anekdote; občutek imam, da je delež epskega elementa v teh pesmih nadpovprečno močan“. Izmed pesniških prvencev v tem letu je Krambergerjeva zbirka brez dvoma najboljša. Pesmi so preproste, doživete, iskrene izpovedi sveta, ki pesnika obdaja, včasih nekoliko šegave, drugič rahlo otožne, vendar umirjene, zdaj v klasični obliki, drugič bliže prozi kakor verzu, nekaj pesmi pa brez ločil.

Kritika je pesmi zelo ugodno sprejela in Mitja Mejak je zapisal o njih med drugim naslednje: „Ta lirika je brez kompleksov iz preteklosti in zato vsa zapeta v prezentu in futuru. Poglavitno je to, da je normalno vključena v svet in da se ji stvari, pa čeprav z njimi nikakor ni sprjaznjena, kažejo v naravni podobi. Ta lirika ne nastaja več iz deziluzionizma niti iz abstraktnega patosa 'kritične generacije', po drugi strani pa spet ni zaslepljena s prevelikimi novimi iluzijami niti ni obtožena z gorečnostjo moralnega reformatorstva. Zato je lahko nepatetična in nesentimentalna; njen odnos do sveta je sproščeno naraven, pričakujoč in v tem osrečujočem pričakovanju hkrati tudi aktivno konstruktiven. Premik v osnovnem razmerju pesnik — svet je torej velik in to novo razmerje utegne postati kmalu idejno središče prihajajoče slovenske literature. Krambergerjeva lirika je že znanilec nove vitalnosti in aktivitete, pa tudi nove lirične govorice, ki utegne biti zaradi sproščenega odnosa med lirikom in svetom naravnejša.“

Vse pesmi niso na isti ravni, nekatere so preveč mladostno vi-hrave in naivno nedozorele. Šibkejše so ljubezenske pesmi, ki pa jih je malo. Med najboljše spada Dinezaver: „Še si tu: star, samoten dinezaver, / spomin sam nase, to, kar je ostalo, /ko so te vrgli ob svet, svoj duh, kot jeklo / mrzel in trd, neuničljiv do konca; // že dolgo te ni več, zdavnaj si mrtev / in pokopan, gost od onkraj spomina / v začudenih zenici, davna mora, / to, česar ni; ne smelo bi te biti — // a še si tu, in še je, neprisojen, / kot nekdanj tvoj svet, ki so ti ga vzeli, / le ti ne veš, kaj bi počel na svetu, // in res kot star, samotni dinezaver / poklekneš v travo: tiho rastejo / marjetice, in ti se tiho smeješ.“ Zbirka je dobila Prežihovo nagrado za leto 1962 mariborske založbe Obzorja.

Ludvik Mrzel: Ogrlica. Mrzel (roj. 1904 v Loki pri Zidanem mostu) se je uveljavil z zbirko črtic *Luči ob cesti* (1932), ki so bolj lirične kot epske, in s socialno pravljico *Bog v Trbovljah* (1937), zato je njegova prva pesniška zbirka Ogrlica presenečenje. Obsega 42 pesmi v treh ciklih: Vode spomladi, Ogrlica, Talisman. Prvi in zadnji cikel sta razvezana, ritmirana proza, in zanimivejša od osrednjega, kjer se je skušal približati običajni pesniški obliki, ki pa je pogosto le zunanja, ker se mu verzi sproti spreminjajo v prozo. Od začetka do konca pa je viden zmeren liričen ekspresionizem, s katerim je Mrzel zrasel.

Vsebina je iskrena izpoved zrelega, težko preizkušenega moža, ki dela na eni strani obračun s svojim življenjem, na drugi se odpoveduje boleštni erotiki, ki ga je v teh letih zajela. Sam sebe primerja v pesmi Orkestrion z orkestrionom v krčmi, ki stoji „tam v kotu, odslužen, naglušen in star“; če vrže kak gost kovanec vanj, „on pa škrti in šumi in na slepo stare pesmi poje... on daje, kar ima... on je včasih tudi ideje pel... tu za tem valčkom se mu je ustavil čas.“ In končni vzklík: „Jaz te razumem, orkestrion, zakaj brata sva si. / Jaz sem človek, a tudi meni je najtežji tovor, ki ga nosim, spomin.“ Sam zase ne ve „od kod, saj tudi sam zase ne vem kam. / Morda sem samo vrata v prostor, ki neslišno, nezadržano skoznje veje čas.“ Še težji je obračun s samim seboj v pesmi Humus: „Ko meglice v jutranjem vetru čez grebene vrhov, / tako je moje življenje šlo mimo življenja. / Humus, neposejan in nepočet. // Otroške sanje, lakota in žeja in sla! / Kdo mi jih je težil, / kaj se je spolnilo od vsega? / Nekoč so se vrata v vedrih upih / odpirala pred menoj, / zdaj temne zarje visijo nad mojimi večeri. // Nič se ni zgodilo z menoj. / Ostal sem humus, neposejan in nepočet.“ Odreka se ljubezni, odreka se vsemu življenju, „ničesar več mi ni treba, dovolj mi je to samo pričakovanje, da pade mrak.“

Mrzel je meditativni človek, ki se razumsko predaja doživljanju svojih spoznanj in doživetij in jih podaja v dolgih, logično zgrajenih in izbrušenih verzih. Mitja Mejak pravi: „Mrzel... je v prvem in zadnjem ciklu z njunimi najlepšimi pesmimi izpovedal zrelo moško odpoved, resignacijo, a tudi nenavadno plamteče vzhičenje nad trenutki, ki prinašajo bliskovito lepoto in se utrnejo poprej, preden se izžive. Ta lirika je do neke mere izjemen pojav v sodobnih slovenskih liričnih tokovih; je namreč nekakšna labodja pesem, ki poje pred-

vsem o vsem minulem in preživelem. Umikanje iz življenja je boleče, a hkrati potrpežljivo; nad vsem je še vedno razpeta svetloba vsega živega in človeško - lepega.“

Marija Mijot: Souze in smeh. Mijotova se je rodila v tržaškem predmestju pri Sv. Ivanu 1903 in je dovršila osnovno šolo in dvoletni slovenski trgovski tečaj. Posvetila se je posvetnemu delu, ki ga opravlja še danes, vmes pa že od 16. leta piše pesmi v svojem domačem narečju in jih priobčuje v Primorskem dnevniku in Jadranskem koledarju. Snov je zajemala skoraj izključno iz starih šeg ter iz vsakdanjega življenja svetoivanskih slovenskih ljudi.

V svoji prvi zbirki Souze in smeh je zbrala 25 narečnih pesmi, katerim je napisal uvod njen ožji rojak Vladimir Bartol. Po lastni izjavi je hotela ohraniti potomcem nekdanje vzdušje, navade in običaje, ki tako naglo tonejo v pozabo. Dosegla pa je več, kajti pri nekaterih pesmih čutimo pravo pesniško žilico, ki poje o njenih osebnih občutkih, o naravi in ljudeh, o sončnem zatonu nad morjem, o prebujanju jutra, o poletnem poldnevu na Griži, o svetoivanskem sejmu, razgovoru peric, ljubezni itd. Vse to je podano naivno in preprosto, a silno domače.

Za primer samo kratka pesmica Muaja mladust: „Kaku reuno je u mladuste blo žeulenje. / U'jske skuze ta narbulša leta. / Še kruha črnega, je mrvla bla n'n šteta. / U smehe, juoke utruk, samo trplenje!“

Umbert Pribac: Bronasti tolkač. Pribac je izdal svojo prvo pesniško zbirko v Melbournu v Avstraliji, založil mu jo je Slovenski klub in obsega 70 strani. (Prva slovenska knjiga izdana v Avstraliji!) Pesnik je začel svojo pot v Mladih potih v Ljubljani in je kazal precejšnjo nadarjenost. Njegove zbirke nisem mogel v Trstu dobiti.

II. PRIPOVEDNIŠTVO

Še bolj kot pesništvo je bilo razgibano pripovedništvo: 14 novih romanov starejših in mlajših pripovednikov. Kaka polovica jih obravnava medvojno — partizansko — tematiko, ki jo pospešuje založba Borec v Ljubljani. O tem je izjavil glavni uradnik Borca Vladimir Kavčič naslednje: „Naš zavod na svoj način prispeva k raziskovanju revolucionarnega obdobja, ki odpira pot v javnost številnim piscem, ki so na svojih plečih nosili težo revolucije in osvobodilnega boja, njihova dela pa osvetljujejo in dopolnjujejo nove strani tega boja. Že iz povedanega je razvidno, da se ZB ne omejuje na izdajanje del umetniške kvalitete...“

ROMANI:

Miško Kranjec: Mladost v močvirju. Po daljšem času se je Kranjec spet povrnil v rodno Prekmurje, ki ga je prinesel v slovensko literaturo, in ustvaril delo, ki spada med vrhove njegovega pripovedništva. V prvi osebi je v tem „velikem tekstu“ (nad 600 strani!) naslikal sebe,

domačo družino, vaščane in deželo tako nazorno in plastično, kakor morda v nobenem dosedanjem delu.

Junak romana je pravzaprav močvirje, o katerem pisatelj neprestano govori in ga opisuje od vseh strani, v vseh letnih dobah, pozimi, ko je vse zamrzlo, spomladi in v jeseni, ko se razlivajo jarki, da skoraj ni suhe zemlje, in poleti, ko se voda toliko odmakne, da ljudje vsaj nekaj pridelajo za življenje. V tem močvirju je na milijone žab, ki regljajo v poletnih nočeh, da odmeva po vsej deželi, in toliko rib, da jih lovita pisatelj in njegov brat Lojz, izmed katerih pa mati najlepše odnese učitelju, da Lojzu ni treba vsak dan v šolo, župniku, da je pri spovedi popustljivejši, židu Reichu, da daje blago na upanje, in grajskemu oskrbniku za drva za zimo. Manjkajo tu samo še orožniki, ki so se jih vsi bali, neke daleč pa je madžarska domovina, ki je nihče ne ljubi, ker tudi ona njih ne ljubi.

Pokrajino je pisatelj tako živo naslikal, da pred nami živi v vseh sivih in sončnih barvah, v senci in svetlobi, bolj v senci. Kdor si je ob branju dosedanjih Kranjčevih del predstavljal Prekmurje kot široko ravnino s kolniki, jagnjedi, gradovi, skromnimi hišami, kjer neprestano delijo zemljo, je ob tej knjigi razočaran — samo močvirje, toliko besed o močvirju, da kar utruja.

Enakovreden junak močvirja pa je njegov zaveznik — siromaštvo! Siromaštvo je tu realistično, vsem ljudem je vtisnilo posebno podobo, ki jih spremlja od rojstva do groba. Košček kruha je za otroka nedosegljiv višek bogastva in sreče, domača kravica, majhna, skromna kravica pa je najvišji cilj vse družine in uspeh večletnega stiskanja in varčevanja. „Gorkijevo siromaštvo je dramatično eksplozivno, Cankarjevo ublaženo s koprnjenjem, to Kranjčevo, prekmursko siromaštvo je grozljivo mirno in vdano — kot močvirje. Domača družina, vas, obrazi, ki gredo mimo pisatelja — vse se giblje po večnih zakonih siromaštva. Ne spominjam se, da bi zlepa v kaki knjigi, tudi tistih slavnih, bral tako pretresljive resnice, preproste, a hkrati enkratno bridke, o siromaštvu. Roman je avtobiografija, toda ta avtobiografija je pravzaprav ena sama psihologija siromaštva.“ (Mitja Mejak).

Iz pokrajine in razmer so vzeti tudi ljudje. Kranjec pravi, da jih Bog ni ustvaril iz ilovice, ampak kar iz močvirskega blata:

„Zgrabil je (Bog) za to močvirno blato, stiskal. Ni več gnetel iz lepljive ilovice po svoji podobi, kar stiskal je v prgišču in med prsti so se mu odtrgovali in skakali ven ti poljanski reveži. A kakor so se postavljali na noge, mickeni, drobni, z dolgimi brki in krmežljavi, je opazil Bog osuplo in dejal:

„Glej, saj so tudi ti meni podobni.“

Kakor so mu takole skakali med prsti iz prgišča in oživljali, jih je že klical predse: „Stojte, Marki, Štefani, Jožefi, Ferenci, Ivani, Mihali.“

Da, eden od njih je bil tudi Mihal, in ta je bil naš oče. Bil pa je natanko ko vsi drugi, imel je brke, nekoliko bolne oči že takrat, in njegov obraz je bil že takrat nekoliko žalosten, in v žepu je imel že takrat prazno pipo, mehur za pasom pa ravno tako prazen... In ustvaril jim je Bare, Kate, Treze, Ane.

Ena od njih pa je bila Manka, Mankica, s črnimi dolgimi kitami, ko je bila še mlada, z rjavimi očmi, ki so včasih zadobile zelenkasti soj. In to je bila naša mati.“

Taka sta bila pisateljev oče in mati, vodilni osebi v romanu, zelo plastična in nazorna, zelo poštena, dobra, pobožna in sta lepo vzgajala najstarejšega sina Lojzeta in pisatelja, ki je bil do konca romana še zelo mlad. Oče je hodil na sezonsko delo, dokler so mu dopuščale oči (trahom), pozneje je bil vaški čuvaj in je tudi med prekmursko revolucijo pazil, da bi revolucionarji česa ne zažgali, pa naj bi bilo tudi lastnina nasprotnikov. Poštenjak od nog do glave, zraven pa tudi dovolj bister in razgledan. Lojze je bil ob zunanjih dogodkih, ki so razgibali vas (vojska, revolucija), v fantovski dobi, zato je bil navdušen za vse novo in revolucionarno, vendar pa so ga znali starši tako obvladati, da ni šel predaleč. Tudi stranske osebe so tako nazorne, da se dostojno merijo s pisateljevimi domačimi.

Med delom pisatelj veliko razmišlja in razpravlja, kakor je njegova navada, o vseh zadevah in vprašanjih, ki prihajajo na vrsto. Samo en primer: „Otroci močvirja smo. Ne morem reči, da nimamo značaja. In to je tisto — grenek, žalosten značaj imamo, smo ljudje brez ponosa, brez samozavesti. Ničesar lepega, ničesar velikega ni na nas. Zato ker tega vobče ne potrebujemo, ker nam je vse to, te lepe, dobre, plemenite, visoke lastnosti — vse to nam je zgolj v škodo, v golo nasprotje.“

V romanu moti začetek, ki je v Prekmurje postavljeno sveto pismo o ustvarjanju sveta, ker daje to romanu nekako legendarnost; nekoliko bolj zgoščeno pripovedovanje bi samo pridobilo.

Miško Kranjec: Vrabci na dvorišču. Roman je izšel skoraj istočasno kakor prejšnji, le da je zasidran v Ljubljani v prvih povojnih letih. Bil naj bi podoba prvega povojnega časa, ko je bilo na eni strani polno partizanskega duha, množičnih setankov, aktivizma, sprevodov in iskanja reakcije v vseh, ki niso glasno kričali vladajočim, na drugi strani pa zagrenjenosti in tihega zabavljanja zaradi razlastitev in drugih omejitev. Vrabci so otroci na dvorišču bivšega trgovca Korena, „največjega reakcionarja“, in po svoje aktivno posegajo v dogajanje.

Roman se pisatelju ni posrečil, kakor se mu navadno niso posrečili teksti, ki jih je zajel izven rodnega Prekmurja. Delo je zmes lirike, pravljичnosti, naturalizma, razvlečenosti, neživiljenjskosti itd. Kritika je roman zelo ostro prijela, npr.: „Roman je napisan nedisciplinirano in prinaša napake, ki so skoraj nerazumljive (npr. dolgoveznost, uporaba dialektov itd.)“ (Mitja Mejak).

Oskar Hudales: Križar Lenart. Hudales (roj. 1905 v Žagi na Tolminskem) se je že zgodaj preselil v zgornjo Savinjsko dolino, ki mu je postala drugi dom, se posvetil učiteljskemu poklicu in mladinskemu slovstvu. Letos je izdal svoj prvi roman, ki je zgodovinski in sega v dobo križarskih vojn. Za osnovo je vzel zgodovinski dogodek: dne 18. sept. 1231 je oglejski patriarh Bertold sklical na Rečici na štajerskem razsodišče, ki je sodilo Janeza in Lenarta iz Vologa v Zadretju; vdrla sta namreč v gornjegrajski samostan in ukradla nekaj cerkvenih dragocenosti. Obsodili so ju na smrt, po posredovanju gornjegrajskega

opata Alberta pa pomilostili, vendar naj bi do konca življenja služila kot križarja v Palestini.

Iz tega kratkega poročila je Hudaless spletel roman, ki ima nad 500 strani, obsega tri dele, katerih vsak obravnava po eno obdobje junakovega življenja, godi pa se na štajerskem, v Italiji in Palestini. Junak je samo Lenart, mlad lončar, sosod lončarja Janeza in zaročen z njegovo hčerjo Alenko. Bil je najboljši lončar, najboljši strelec z lokom in zato najboljši divji lovec. Da bi se rešila podložništva in se preselila v mesto, je Janez pregovoril Lenarta, da sta vdrla v samostan, ko pa je šel z Alenko k poroki, so ga prijeli biriči in prišlo je do omejene razsodbe. Drugi del se godi v Ogleju, sedežu patriarhata, pozneje v Čedadu. Janezu so naložili prisilno delo pri izsuševalnih delih, prehladil se je in umrl. Lenarta je vzel zaradi spretnosti v streljanju k sebi patriarhov nečak Matteo de Cividale, ga izvežbal in povzdignil v vojaka. Ko je vojake na poti proti Čedadu napadel roparski vitez Arlatti, mu je Lenart na veliko razdaljo s puščico prestrelil konja, da so lahko roparja ujeli. Zaradi tega si je pridobil fant še večji ugled. Ni se mu godilo slabo, le o Alenki ni mogel nič zvedeti, počasi pa jo je začela prekrivati podoba novega dekleta Magde, sestre njegovega vojaškega tovariša in prijatelja Vanča.

Tretji del se odigrava v Palestini med hudimi boji, v katerih pa se Lenart spet tako odlikuje, da si prisluži po vrnitvi svobodo. Odjahal je domov in našel Alenko poročeno, videl pa je prvič tudi svojega nezakonskega sina, ki ga pa ni moral priznati za očeta. Brez očitanja se je vrnil k Magdi.

Roman je najboljši v prvem delu, ki se godi v krajih in med ljudmi, ki jih pisatelj pozna. Zato je ta del živ, nazoren in polnokrven, Ostala dela sta dosti šibkejša, ker sta bila pisatelju preveč odmaknjena. Glavni junak je preveč idealiziran, saj zna vse, doseže vse; pozoren bravec bo našel na njem veliko potez Finžgarjevega Iztoka! Na vsak način pa je nova in zanimiva snov, ker še noben slovenski pisatelj ni obravnaval križarskih vojn. Omenim naj še, da je Vanč zelo oster proti Cerkvi.

Oskar Hudaless: Med dvema svetovoma, I. del, strani 276. Tudi ta roman je zgodovinski in prikazuje dobo panonskega kneza Koclja, sv. Cirila in Metoda, moravskega kneza Rastislava in vzhodnofrankovskega kralja Ludvika Nemškega. V osredju je Kocljeva borba za osamosvojitev, v ozadju trenja med Kocljem in njegovo ženo, ki je bila za frankovsko politiko.

O romanu bo mogoče soditi šele, ko bo izšel tudi drugi del.

Mira Mihelič: Mladi mesec. Na koncu knjige je pisateljica dodala naslednjo opombo, ki je važna za razumevanje dela: „Ko se je avtorica lotila dela, da bi končno utesničila svojo zamisel o kroniki slovenske meščanske družine od njenih začetkov v prvi polovici prejšnjega stoletja do časa po drugi svetovni vojni in ob tej družini tudi opisala razvoj neke družbene plasti v razdobju dobrih sto let, je postalo nujno, da v ta cikel štirih ali petih romanov vključi tudi svoj pred leti napisani roman 'Tiha voda'. Z zgodbo romana, napisano po resničnih dogodkih, z nekaterimi osebami, ki nastopajo bodisi same ali posredno

po svojih potomcih v pozneje napisanih romanih 'April' in 'Hiša večera,' sodi to delo v kroniko Ravnove družine kot njen začetek."

Roman je torej predelava in razširitev *Tihe vode* iz leta 1942. Pripoveduje o začetku Ravnove družine: oče je bil graščakov sin, ker pa je bil svobodomislec in slab študent, ga je oče graščak zapodil. Postal je zapit učitelj in organist ter je umrl z ženo istega leta za nalezljivo boleznijo. Zapustila sta tri otroke: Rudolfa je vzel ded na grad, Filomena in Julius sta ostala pri botru žgajnarju, trgovcu v vasi v Zasavju, kjer se je začel razvijati rudnik (Trbovlje ali Hrastnik). Boter je vzgajal Juliusa v svojega trgovskega pomočnika in ga tudi nekoliko izobrazil, toda fant je bil brez volje in veselja do dela. Z dvajsetimi leti se je zaročil s petnajstletno Francko, hčerjo najbogatejšega kmeta Roša, spoznal pa se je tudi z lepo Diano, ženo inženirja Lanthierija. Ljubezni med Juliusom in Diano je odmerila pisateljica največ prostora; od začetka do konca spremlja to ljubezen in jo opisuje v vseh nadrobnostih, da včasih že kar utruja. Zaključí se s tem, da črne koze spačijo Diani obraz, zato brez slovesa odpotuje, Julius pa se poroči s Francko.

Mladi mesec je izrazito ljubezenski roman. Ostali dogodki so tako skopi, da ob tej ljubezni kar izginejo. Še več, Mladi mesec je ljubezenski roman stranske osebe (Diana) in ne postavlja trdnega temelja kroniki slovenske meščanske družine, ki bi morala biti prikazana v vsem kulturnopolitičnem in sociološkem okolju. Julius se v romanu ne izkaže za začetnika tistega rodu, ki bo dal v razmeroma kratkem času milijonarje in senatorje, kajti vse njegovo zanimanje je obrnjeno v strast do Diane, ki jo na koncu kar lahko pozabi.

Pisateljica je dodala v začetku nekako uvodno poglavje, ki se godi okrog leta 1959 in nastopa drugi Julius, precej podoben prvemu iz leta 1875, le razmere so sedaj drugačne. To poglavje samo zase moti, potrebno pa je morda za celotno tetralogijo. Prvotni roman — *Tiha voda* — je na nekaterih mestih bolj aveh kakor Mladi mesec, v splošnem pa je novi roman umetniško močnejši. Dosti negativnih ugotovitev je o romanu zapisala Repa Šuklje v N. R. 24. nov. 1962.

Janez Švajncer: Prepozno. Švajncer ni novinec med sodobnimi pripovedniki, ker je izdal že več del (*Strelí na meji*, *Junak na kolicih*, *Iznajditelj*, novele). Snov zajema iz štajerskega življenja. V romanu Prepozno obravnava problem mestne učiteljice, ki je pod stalnim materinim nadzorstvom, vzgojena v povojnem socialističnem duhu, v prvo službo pa jo pošljejo v hribovsko štajersko vas Zaselek, ki leži nekje Bogu za hrbtem. Težave je imela v šoli, z vaščani in gospodinjo, pri kateri je stanovala. Ni se znala vživeti v njihovo miselnost, ki je bila izrazito kmečka in konservativna. Navezani so bili na svojo zemljo, v zadnjem času pa so jim jo skušali vzeti in jo stisniti v nekeke zadrage. Tudi učiteljica Silva jih je nagovarjala, naj se pridružijo zadrugi, da bodo crali po tistih rebrih in gričih s traktorji! Bili so verni in so redno hodili ob nedeljah v cerkev, čeprav niso bili brez napak. Silva ni nikoli stopila v cerkev, še več, do njé je čutila neko mržnjo; ni se hotela cerkveno poročiti in tudi otroka ni marala dati

krstiti. Bila je prepričana, da je napredna, da so vsi drugi starokopitneži, zato se jim ni hotela in mogla približati.

Njena prava tragedija pa se začne, ko spozna čevljarja Petra, pijanca in ženskarja. Ko pričakuje z njim otroka, se po hudih notranjih bojih poroči z njim. Z otrokovim rojstvom začne roman pešati. Pisatelj se omejuje v glavnem na pričkanje, prigovarjanje in ugovarjanje za cerkveno poroko in otrokov krst in proti temu. Vsi se vmešavajo v to zadevo: od vaških klepetulj, ki jih učiteljica zasmehljivo imenuje „vaške svetnice“, do kmetov, uradnikov, učiteljic in šolskega ravnatelja, ki trdi, da se je treba prilagoditi ljudem, kjer živiš. Nazadnje dajo Petrovi starši brez njene vednosti otroka krstiti. Pričakovali bi, da bo začela učiteljica proti njim vojsko, a se vda čisto mirno. Za konec odkrije še to, da jo Peter skoraj javno vara z nekim kmečkim dekletom. Razočarana se preseli k materi, vendar ne podere za seboj mostov:

„Morala bom še premisliti, kaj bom še storila. Silvica potrebuje očeta in jaz — moža.“

Roman pripoveduje v prvi osebi Silva sama in je po snovi zanimiv, čeprav je že Finžgar obdelal v *Sami* podoben problem, le da na drugačen način. Švajncer je premalo umetnik, da bi bil ustvaril umetnino. Glavna junakinja je premalo psihološko poglobljena; preko vseh težav in viharjev, ki jo pretresajo znotraj in zunaj, gre z veliko lahkoto. Nikoli ne odkrije zadnje kamrice srca, vseh problemov se dotika le z vrha in hiti za novimi dogodki. Nobena stvar je ne pretrese do zadnjega živca, nikoli ne vidimo njene srčne krvi. Če bi bil pisatelj res znal zajeti njeno življenje v celoti, bi morali bralci od prve do zadnje strani občutiti njeno tragiko, moralo bi jih pretresti, zgrabiti.

Ivan Potrč: Srečanje. V tem kratkem romanu (127 strani), ki ga je izdala Prešernova družba, je posegel Potrč v partizansko življenje in zgradil dejanje na temo sumničenja in nezaupanja. V ospredju sta prijateljici Pavla in Fanči, ki najdeta некоč ranjenega partizana, Pavla ga vzame v hišo in skrije pred Nemci, Fanči ostane pri partizanih. Od tedaj se Fanči popolnoma spremeni in obtoži Pavlo izdajstva. Ko jo dobe, jo obsodijo, njen fant Franc, partizan, pa jo reši, nato se ustrelji.

Roman spada med običajna dela s partizansko tematiko: boji, požigi, ranjenici, mučenja, mržnja, partizansko zasliševanje itd. Zunanjih dogodkov je malo, vse je potisnjeno navznoter, v moralne konflikte, v obsodbo nezaupanja med ljudmi. Roman spada med šibkejša Potrčeva dela.

Nada Matičič: Gozd je onkraj hriba. To je prvenec malo znane pisateljice in obravnava zakonolom v meščanski družini. Lepa Julija vara moža z njegovim sošolcem, mož pa njo. Nenadoma izgubi oba: mož umrje, ljubimec jo zapusti. S sinom odide na kmete in postane učiteljica. Tu se seznani z nekim čudaškim inženirjem, ki je ločen od žene in živi med delavci na hribu sredi gozda. Med njima se vname ljubezen, Julija zapusti vse in se z otrokom preseli k inženirju.

Roman je zelo začetniški. Za oceno naj navedem kar to, kar je napisal o njem uradni kritik Naših razgledov Mitja Mejak, ker je

v kratkih besedah povedal vse: „Pričujoči roman je primer neustvarjalnega dejanja; v njem je marsikaj na videz v redu, vse gradivo pa je hkrati tuži izrazito nesamostojno. To, kar beremo v tej knjigi o zakonolomu in resnični ljubezni, o trikotniku: lepotica, mož in sanjsko idealni ljubimec, o pokvarjenem meščanstvu, vse to je kakor slabo pogreta jed; nekje si o vseh teh zadevah že bral, bilo je pristno in resnično, tu pa so prav iste stvari ponarejene in preračunane zgolj na trenutni efekt. Roman ni samo sentimentalna zgodba, temveč je tudi zgolj imitacija resnične literature...“

Nada Gabrovič: Kali prihodnosti. V dveh letih je to drugi roman mariborske slavistke (prvi: *Jesen brez poletja*, 1961). Godi se v Bosni na mladinski progi Brčko-Baranoviči, kjer se seznanita Slovenka Vita in grški partizan Alki, Gabriel Kostas. Toda dogodki in posledice segajo v vojna leta. Študentko Vito so odpeljali v taborišče in mučili, da je izgubila vero v življenje in sočloveka. Gabriel je živel v razrvanih družinskih razmerah: oče je bil bolan, mati pa se je prodajala, da je mogla vzdrževati bolnega moža in dva otroka. Njegov starejši brat je počasi propadel, postal gestapovec in mučil v taborišču tudi Vito. Na progi pa se Vita in Gabriel srečata, spoznata, med njima zagori tako močna ljubezen, da dekle prerodi, ji zaceli rane preteklosti in ji da moči, da poženejo v njenem srcu kali prihodnosti.

Delo ima marsikaj skupnega s prvim romanom: povsod nastopajo mladi ljudje, obakrat je glavna junakinja študentka, ki mora trpeti preko svojih moči, rešuje jo le ljubezen do partizana, tam Vedrega, tu Alkija. Mogli bi sklepati, da je v obeh delih mnogo avtobiografskega. Veliko je še dolgovoznega, ker pisateljica še ni našla mere. Najlepše je naslikana bosanska pokrajina in razgibano življenje brigadirjev, medtem ko je srečanje obeh junakov precej slučajno!

Kritiku Mitji Mejaku se zdi, da ima roman „v bistvu eno samo poglavitno in dovolj usodno napako: da je namreč kratko in malo odločno predolg. Za tolikšno število strani (308) enostavno ni bilo dovolj zanimive snovi niti ne stvariteljske moči. Zato se v prvih dveh tretjinah nekatere scene mučno obnavljajo...“ Navidezno globoki dialogi so „ceneni aforistični vložki“.

Gitica Jakopin: Žarometi. Prvi roman mlade pisateljice, ki je izšla iz mladinske revije, ki nosi sedaj naslov Problemi. Ima vse napake in šibkosti prvencev. Snov je razmeroma nova, ker je vzela za osnovo sodobnost, po kateri se vozi z avtomobilom nekak nov tip povojnega slovenskega človeka — trgovski zastopnik-nakupovavec, duševno in moralno majhen človek, ki na svojih službenih poteh še laže izkorišča napake in moralno pokvarjenost. Zgodba je spletena iz živahnih službenih poti, ki pa se zaključijo s smrtjo ob avtomobilski nesreči.

Značaji nastopajočih ljudi so načrtani zelo šibko. „Sodobno snov, ki kar kliče po sociološki in psihološki obdelavi, potiska na raven sumljivo spolzke telesnosti vodilnih likov, do katerih ne zavzema kritične distance... Junaki v tej povesti so opisani samo v nekakšnih doživljaj-

skih nagonih, ne pa v kompleksnih življenjskih oznakah." (Mlada pota, 1961/62, 622).

Vladimir Kavčič: Tja in nazaj. To je šesta pisateljeva knjiga, prva, ki se je odmaknila od izrazito partizanske snovi in posegla v povojno življenje. V tem je knjiga sodobna in zanimiva, ker razlaga tako imenovano aktivistično generacijo, katere zastopnik je mladi aktivist Dimitrij. Junak se neprestano sprašuje o pomenu in smislu svojega obstoja in dela, na koncu pa le pride do spoznanja, da sta delo in boj nujno potrebna za življenje. Roman se godi v času kominforma kakor Kranjčeva *Izgubljena vera*. Zgradba ni dosledna: v prvem delu je težišče na družbeni analizi in družbenih vzrokih, ki so oblikovali aktivistično generacijo, v drugem delu pa prevladajo romantični konflikti, ki so precej konvencionalno stereotipni. V tem delu je roman boljši, a idejno medlejši.

Mitja Mejak trdi, da ga junak s svojim koncem ni prepričal. „Dimitrij nikakor ni dosleden niti zrel junak; v njem so nevarne klice moralnega konformizma. Vtis nedoslednosti zapusti tudi celoten roman... Kavčičev roman (je) predvsem zagrizen spoprijem s sodobno snovjo, spoprijem, ki se ni končal dovolj zmagovito.“ Neugodno oceno je o romanu napisal tudi Slavko Rupel v Primorskem dnevniku.

Mile Pavlin: Najhuje je biti sam. Pavlin je 1943 odšel iz šolskih klopi v partizane, nato so ga poslali v pilotsko šolo v Sovjetsko zvezo, od koder se je vrnil po vojni. Danes je urednik pri založbi Borec v Ljubljani. Piše veliko, a samo iz medvojnega življenja. Roman *Najhuje je biti sam* je napisal po pripovedovanju enega izmed udeležencev partizanske skupine, ki so jo leta 1942 poslali z Dolenjskega na Štajersko. Vendar roman ni kronika z vsemi zgodovinskimi podatki, ampak leposlovno delo, ki razpada v dva dela: v prvem je opisana pot do Zagreba, kjer jih razbijejo ustaši; od tu dalje spremlja usodo posameznikov, zlasti mladega Bibija, ki se navsezadnje vendar reši in spozna, da je bilo pri vsem najhuje biti sam.

Roman je zunanje zelo razgiban in napet, ker je ostal Pavlin skoraj samo pri opisovanju zunanjih dogodkov, ne ustavlja pa se pri notranjem doživljanju svojih junakov, zato je delo povprečno in spada v vrsto običajnih partizanskih tekstov.

Ciril Zlobec: Moška leta našega otroštva. Pesnik Zlobec je s tem svojim prvim romanom, ki je izšel pri založbi Borec, posegel v partizansko gibanje in naslikal primorske fante, ki so bili v italijanski vojski, po italijanskem premirju pa so se pridružili partizanom. Glavni junak je Stojan Ukmar, čigar notranjo rast skuša pisatelj podati. V začetku je še ves preobložen z odkrivanjem lastne podobe in svojega odnosa do sveta, pozneje mora kot komisar odločati o četi in sebi. V takih razmerah je njegovo dozorevanje naglo in trdo. Stojan pa je tudi najbolje podana oseba v romanu.

Občutek imamo, da je roman precej umetno skonstruiran in bi mu bilo mogoče najti šolo v ameriškem vojnem romanu; močnim epskim opisom sledijo lirične meditacije, ki označujejo glavnega junaka. Delo ni veliko umetnina, a je obet. Pisateljev uspeh je po mnenju kritika

Matjaža Kmecla v naslednjem: „Predvsem je zbil v skladu z generacijo, ki ji pripada, veličino heroja na veličino človeka. Ta človek skuša sicer še vedno biti vsestransko vzor, kakršne poznamo iz tovrstne literature, a mu ne gre preveč od rok, preveč je zaobsežen z lastnimi problemi. Boj je predvsem del njegove komplicirane osebne problematike, ne pa instrument herojskih dejanj. Ta idejna težnja je pri Zlobcu evidentna, čeprav ne do kraja izpeljana, in daje vsaj glavnemu junaku precej človeške neposrednosti... da je Zlobec s svojim proznim prvcem uspel prepričati, da je pokazal svojski obraz, precej prave mere in tudi smisel za epsko kompozicijo.“ (N. R., 12. jan. 1963).

Vida Lasič: Svetloba mladih let. Lasičeva, elektrotehnični inženir, opisuje v tem svojem prvem romanu, ki ga je izdala založba Borec, v tretji osebi o svojem življenju med vojno. Že leta 1941 se je kot študentka elektrotehnične fakultete pridružila OF in sodelovala pri organiziranju in oddajah ilegalne radijske postaje v Ljubljani. Od 1943 je bila v partizanskih radijskih delavnicah v Starih žagah, od koder se je 1944 vrnila v Ljubljano kot obveščevalka. Prijeli so jo Nemci in v zaporih je dočakala konec vojne.

O vsem tem pripoveduje Lasičeva na dovolj zanimiv in napet način. Njena zgodovinska vrednost pa je v tem, da je to prvo delo s tega področja.

POVESTI:

Lojze Kozar: Takšen prag. Večerniška povest Celjske MD; pripoveduje o starem vdovcu, ki se poroči z razmeroma mlado žensko. Ta prežene pastorka in hlev, moža pa, ko začne hirati, pušča v mračni sobici. Povest je napisana dovolj spretno.

Lojze Ilija: Gospod Šimen, II. del. Večerniška povest Celovške MD, s čimer pa je tudi že vse povedano.

Jože Kranj: Moj otrok in jaz. Knjigo je izdala Celjska MD in je prijetno branje.

Pavle Zidar: Soha z oltarja domovine. To je pisateljev prvenec, ki v trdno povezanih zgodbah pripoveduje o avtorjevem življenju od otroške dobe do zrele. Pripovedovanje je odkrito, trpko, brez svetlobe. Vojska mu je ubila dušo in ga obtežila z nehoteno krivdo, ki se je ne more otresti in se vključiti v človeško družbo. Pripovedovanje je pretresljivo, vendar je vsebina pomembnejša kot literarna obdelava.

Vinko Hafner: Srečno pot, fanta. To je pripoved o življenju gorenjskih partizanov in aktivistov v letu 1943. Povest ni čisto leposlovna, ampak tudi memoarska.

Elza Budau: Diagram neke ljubezni. To je ena najmlajših pisateljic in je napisala „dnevniško intimne in nesramežljive zapiske o prvi usodnejši ljubezenski prigodi“ (Mejak), brez moralnih ozirov in brez umetniške vrednosti.

Peter Kavalar: Grajski biki. To so avtobiografski zapiski iz vzgojnih domov, težki, obtožujoči, osebni in razmeroma šibko podani.

NOVELE:

Daniilo Lokar: Dva obrazu dneva. V tej zbirki je pisatelj dosegel višek z novelo *Pogozdovanje Krasa*. To je mojstrska, poetična, z zunanjostjo in notranjo lepoto obsijana izpoved, ki vodi do moralnega očiščenja. Ostale novele so šibkejše, mestoma močno naturalistične.

Janez Rogelj: Kruh in sree. Rogelj (roj. 1895 na Primorskem pri Kranju) je odšel z 18 leti v ZDA, se priporočil do javnega notarja in danes živi kot upokojenec v Clevelandu. Pisal je v izseljeniške liste in iz tega je nastala njegova prva knjiga 15 črtic, ki so jih izdali v Ljubljani. Obsegajo spomine na mladost, doživljanje, srečanja itd. Umetniška vrednost je skromna.

Marko Kremžar: Sivi dnevi. Prva knjiga bivšega domobranca, ki je po vojni preživel ljubljanske zapore in jih v tej knjigi opisal z vso kruto resnico in bridko realnostjo. Knjiga je zanimiva in je zlasti kot delo, polno moralne problematike, vzbudila mnogo odmeva in debat. Izdala jo je Slov. kulturna akcija.

Dušan Mevlja: Oh, ta zomišljenost. To je četrta pisateljeva humoriistična knjiga, zajeta iz sodobnega življenja, sveža in pikra, zabavna in dovolj učinkovita.

Smiljan Rozman: Na tekočem traku. V knjigi je 18 humoresk približno enake vrednosti kakor Mevljeve. Več je humorja, ki mu na koncu ne manjka tudi moralnega nauka. Knjiga kaže na pisateljevo nadarjenost za humor.

Ferdo Godina: Dajmo živeti tudi drugim. Zbirka prinaša satire iz sodobnega življenja. Najboljše so zbrane v prvem delu, ki imajo avtobiografske izpovedi, v drugem delu biča aktualne napake (direktorje, potovanja v tujino, avtomobile itd.). Knjiga ne spada med najboljša Godinova dela.

Mile Pavlin: Jurišni bataljon. Črtice so napisane po spominskem gradivu, ki je močnejše od literarne vrednosti podajanja.

POTOPISI:

Jože Javoršek: Indija Koromandija. Zelo lep in stvaren potopis o Indiji, tako „da že zlepa nisem bral tako rafinirano uglasenega teksta“ (Mejak).

Ivan Bratko: Vroči asfalt Evrope. Črtice o predvojnih revolucionarjih, boljše in slabše.

Maksimilijan Jezernik: Rim — Atene — Nairobi. Misijonski potopis, ki ga je izdala Goriška MD.

DRAMATIKA:

Dramatika je bila tudi letos skromno zastopana.

Primož Kozak: Afera. Snov je zajeta iz partizanskega življenja in gre za spor med voditelji, poveljnikom, komisarjem itd. o odgovor-

nosti, težnji po človekovi svobodi in nasilju. Igro so uprizorili v Ljubljani in je bila pri kritiki različno sprejeta.

Branko Hofman: Dan in vsi dnevi. Gregor Pehan bi hotel biti povsod prvi in za to je žrtvoval tudi ženo. Ko je zbolel, je ostal sam. Igra je mračna in prikazuje v glavnem ljudi, ki so na ta ali oni način zaznamovani in si ne znajo najti poti v življenje in med ljudi. Igro je uprizorilo pred natisom MG v Ljubljani in je doživela približno tak sprejem kakor Kozakova Afera.

Herbert Grün: Doktor vsega zdravilstva. Igra je izšla v posmrtni knjigi *Pisma iz stolpa*. Godi se v katerem koli „jugoslovanskem mestu, meseca maja 1960“, oblikovno je psihološko in simbolično delo, vsebina pa je skromna. Gre za družinski problem mlade žene, ki jo obdajajo trije starejši moški, ona je otrok poveljne dobe, moški so iz preteklosti, zato se ne znajo uglasiti na isto noto. Drama je bolj knjižna kakor gledališka.

Miloš Mikeln: Administrativna balada. To je ostra satira na sedanje slovenske upravne razmere, ki je ob uprizoritvi v Ljubljani doživela navdušen sprejem. Izšla je v reviji *Problemi*, prvi letnik, 1962/63.

MLADINSKO SLOVSTVO:

Mladina je dohila letos precej knjig, a so vsebinsko in oblikovno razmeroma skromne.

Lojze Krakar: Sonce v knjigi; pesniška zbirka za mladino, realistična, oprta na vsakdanja otrokova doživetja in zajeta iz otroškega sveta; bila je nagrajena. — *Anton Ingolič: Mladost na stopnicah:* najdaljša letošnja mladinska povest, ki hoče biti ogledalo sedanje mladine, zato vnaša pisatelj tehniko in šport, a se preveč omejuje na zunanje dogajanje, ne gleda pa v notranjost svojih mladih junakov. — *Leopold Suhodolčan: Skrivni dnevnik:* detektivska zgodba, ki močno spominja na svetovne in domače mladinske pisatelje. — *Brane Dolinar: Druga enajstmetrovka:* snov je zajeta iz predmestnega sveta, deloma uspela, deloma tendenčna. — *Milka Kovič: Partizanka:* skromna partizanska zgodba, ki je podana z obnavljanjem spominov. — *Tone Seliskar: Jadra na robu sveta:* zanimiva pomorska zgodba, nekaj napetih situacij in humorističnih značajev, veselja in žalosti, vendar je daleč od Bratovščine Sinjega galeba. — *Lojze Kovačič: Zgodbe iz mesta Rič - Rač:* mladinske črtice, ki spadajo med najboljše letošnje. — *Smiljan Rozman: Teden ima sedem dni:* dobre vzgojne črtice o vsakdanjih otrokovih navadah in doživetjih, razporejene skozi vse letne čase. — *Karel Grabeljšek: SOS s TV 17:* zgodba o kurirju, ki gre v Ljubljano po zdravniške instrumente, da reši tovarišu življenje; manjka toplina. — *Branka Jurca: Hišica ob morju:* ljubke črtice iz življenja mestnih otrok od 12. leta starosti. — Ista pisateljica je izdala tudi knjigo *Lizike za vse:* pripoveduje o dveh šolarjih, ki sta se šla potepat, namesto da bi šla v šolo, in sta doživela razne dogodivščine; delo je skromno. — *Ferdo Godina: Pravljica o logarnici:* idila s satiričnim humorjem in aluzijami na neurejenost sodobne civilizacije.

PONATISI:

Kot vsako leto je izšlo tudi letos več ponatisov. Brez dvoma je najvažnejši dogodek ponatis 24 črtic Stanka Majcna. Knjiga je izšla pod naslovom „Povestice“ (izdala Slov. kulturna akcija v Buenos Airesu) in brez dvoma pomeni mnogim, če ne veliki večini ljubiteljev slovenske književnosti, odkritje mojstra besede in sloga. Nekatere črtice so pravi literarni biseri. Važnejši ponatisi so še: Alojz Gradnik: Pesmi; izbral in uredil jih je Filip Kalan in so izšle v miniaturni izdaji. Kajetan Kovič pa je uredil in spremno besedo napisal drugi Gradnikovi zbirki Eros - Tanatos, ki je izšla ob pesnikovi 80-letnici. — Anton Ingolič: Oči; izbor 13 novel, ki jih je uredil Mitja Mejak. — Josip Jurčič: Juriј Kozjak in Deseti brat. — Fran S. Finžgar je dobil VI. in VII. knjigo Izbranih del; s tem je ta izdaja zaključena; Goriška MD je ponatisnila njegovo Prerokovano z uvodom dr. Kacina. — Simon Jenko: Obrazi; uredil jih je in jim spremno besedo napisal France Bernik. — Oton Župančič: Mehurčki. — Ivan Pregelj: Izbrana dela, I. knjiga; začela jih je izdajati Celjska MD v uredništvu Franceta Koblarja. — Srečko Kosovel: Pesmi, zbral in uredil Anton Ocvirk. — Fran Levstik: Martin Krpan. — Ivan Tavčar: Cvetje v jeseni in Visoška kronika. — Janez Mencinger: Zbrano delo, II. knjiga. — Ilka Vašte: Roman o Prešernu. — Tone Seliškar: Vesele in žalostne o mulah. — Izšel je tudi ponatis mladinske knjige Dedek Som. — Franc Detela: Zbrano delo, I. knjiga; z njo je začela MD izdajati Detelovo zbrano delo v uredništvu Jakoba Šolarja. — Fran Maselj-Podlimbarski: Pokorno javljam. Šest povesti iz vojaškega življenja. — France Prešeren: Pesnitve in pisma, uredil Anton Slodnjak. — Ivan Čampa: Ivje se iskri. Uvod in izbor pesmi pripravil Jože Dular. — Juš Kozak: Portreti. — Kuhar Lovro — Prežihov Voranc: Zbrano delo, I. knjiga. — Fr. Bevk: Izbrani spisi, X. knjiga.

Martin Jevnikar

* (Pregled objavljamo zaradi tehničnih okoliščin šele v tej številki. — Prip. uredn.).

KULTURNI VEČERI SLOVENSKE KULTURNE AKCIJE V LETU 1963

1. 4. maja 1963. Literarni odsek. *Dr. Tine Debeljak*, Ob jubileju petdesete knjige SKA.
2. 18. maja 1963. Umetniški odsek. *Marijan Marolt*, Ekspresionizem v slovenski likovni umetnosti.
3. 1. junija 1963. Filozofski odsek. *Dr. Vinko Brumen*, *Dr. Karel Ozvald* in njegovo mesto v slovenski pedagogiki.

4. 15. junija 1963. Filozofski odsek. *Dr. Pavel Krajnik*, „Neresnične dileme“ in resnična borba.
5. 6. julija 1963. Zgodovinski odsek. *Rudolf Wagner, Štefan Tonkli, Beneški Slovenci*.
6. 20. julija 1963. Zgodovinski odsek. *Dr. Tine Debeljak*, Priključitev SKA jubileju sv. Cirila in Metoda.
7. 3. avgusta 1963. Filozofski odsek. *Dr. Jože Rant*, Problematika krščanske eksistence.
8. 17. avgusta 1963. Snujoči se naravoslovni odsek. *Ing. Marko Bajuk*, Najnovejši izsledki o dedovanju: Genetični kodeksi.
9. 7. septembra 1963. Zgodovinski odsek. *Ruda Jurčec*, Graditelji sodobne Evrope (Talleyrand — Metternich — Bismarck).
10. 28. septembra 1963. Umetniški odsek. Razstava slik *Ivana Bukovca*.
11. 5. oktobra 1963. Filozofski odsek. *Dr. Milan Komar*, Racionalistični lik človeka.
12. 26. oktobra 1963. Zgodovinski odsek. *Dr. Filip Žakelj*, Slomšek, Baraga, Vošnjak.
13. 2. novembra 1963. Umetniški odsek. *France Papež*, Stara in nova umetnost.
14. 16. novembra 1963. Filozofski odsek. *Božo Fink*, Ustavni položaj Slovenije.
15. 30. novembra 1963. Literarni, zgodovinski in filozofski odsek. *Ruda Jurčec, Marijan Marolt, dr. Vinko Brumen*, Pogled nazaj in — naprej.
10. kulturni večer (razstava g. Bukovca) se je vršil v Slovenskem domu v San Martinu, Córdoba 129, vsi ostali v Bullrichevi dvorani, Sarandí 41, Capital.

OB DELU SKA V PRVEM DESETLETJU: Podajamo le nekaj glavnih podatkov o prireditvah Slovenske kulturne akcije. Prvi nastop je bil v nedeljo dne 12. aprila 1954 in sicer v dvorani ulice Montevideo: Prvi umetniški večer z razstavo del slovenskih umetnikov v veži gledališča. Sledili so redni kulturni večeri v farni dvorani Ramos Mejía. Prvo leto jih je bilo v petih mesecih 22, če ne všteto Meštrovičeve razstave v dvorani Dekleva. Vsekakor je bila to ena najlepših umetnostnih manifestacij SKA v emigraciji.

Naslednje leto 1955/56 je bilo spet 22 kulturnih večerov. V sezoni 1956/57 jih je bilo 19, l. 1957/58 pa 20. Med tem so bili tudi poletni večeri na vrtu Ilirija, ki so segali čez novo leto. Poslej so bili kulturni večeri v središču mesta v dvorani Bullrich in jih je bilo v letu 1958 16, l. 1959 pa 17. V naslednjih dveh letih jih je bilo v letu

1960 13 in v letu 1961 tudi 13, l. 1962 pa 16 in l. 1963 15. Tako je bilo v pičlih 10 letih 172 prireditev. Ob petletnici je bil l. 1958 Drugi umetnostni večer s sodelovanjem Glasbenega in Gledališkega odseka.

Sicer pa je glede prireditev in kulturnih večerov treba upoštevati še druga merila: tako je Gledališki večer uprizoril dela T. S. Eliota, Fabbrija, Claudela, Preglja, Linhart, Branka Rozmana in Marijana Wilemperta kot celovečerne predstave, včasih s sodelovanjem Slovenske misijonske zveze in Katoliške akcije (ob prazniku Kristusa Kralja), včasih je tudi predstave ponavljal po dvoranaх slovenskih domov. Glasbeni odsek je pripravil samostojni koncert ga. Franje Golobove in bili so večeri (dr. Pavlovič iz Chicaga in g. Zaletel), ki so okvir naših prireditev presegli.

Uprava Slovenske kulturne akcije ima seje vsak teden in so bile doslej 4 dveletne redne skupščine, 22 odborovih sej, ter 395 (do konca novembra 1963) upravnih sej.

Slovensko kulturno delanost pa najširše zajemajo izdaja naše knjižne založbe. Pričujoči zvezek Meddobja je 54. publikacija, poleg tega pa izhaja Glas za obveščanje o kulturnih dogodkih med nami in po svetu.

SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA

je doslej izdala sledeče knjige:

- Stanko Kociper: MERTIK. *Črtice*.
Remec - Debeljak: KYRIE ELEISON. *Bibliofilsko izdanje*.
Ivan Pregelj: MOJ SVET IN MOJ ČAS. *Zbornik*.
Kos - Gorše: KRIŽEV POT PROSEČIH.
Narte Velikonja: LJUDJE. *Zbirka novel*.
Marijan Marolt: ZORI, NOČ VESELA. *Roman*.
Bertoncelj - Arko: DHAULAGIRI. *Potopisni roman*.
France Balantič: ZBRANE PESMI.
Zorko Simčič: ČLOVEK NA OBEH STRANEH STENE. *Novela*.
Francè Papež: OSNOVNO GOVORJENJE. *Pesmi*.
Ruda Jurčec: LJUBLJANSKI TRIPTIH. *Roman*.
Alojzij Geržinič: IRENEJ FRIDERIK BARAGA. *Oratorij*.
Stanko Kociper: NA BOZJI DLANI. *Roman*.
Karel Mauser: JERČEVI GALJOTI. *Povest*.
Neva Rudolf: ČISTO MALO LJUBEZNI. *Črtice*.
Mirko Kunčič: GORJANCEV PAVLEK. *Povest za otroke*.
Karel VI. Truhlar: NOVA ZEMLJA. *Pesmi*.
A. Avguštin - Fr. Ks. Lukman: ENCHIRIDION.
ZGODOVINSKI ZBORNIK. Uredil Marijan Marolt.
Dante Alighieri: PEKEL. Prvi del Božanske komedije. Prevedel Tine Debeljak.
DNEVI SMRTNIKOV. Izbor emigrantskega pripovedništva. Uredil Alojzij Geržinič.
SLOVENSKA LIKOVNA UMETNOST V ZAMEJSTVU. Uredil Marijan Marolt.
ZGODOVINSKI ATLAS SLOVENSKEGA OZEMLJA. Profesor Roman Pavlovčič.
K. VI. Truhlar: RDEČE BIVANJE. *Pesmi*.
A. S. Puškin: PRAVLJICA O RIBIČU IN RIBICI. Prevedel Tine Debeljak.
Vinko Beličič: NOVA PESEM. *Črtice*.
A. S. Puškin: PRAVLJICA O MRTVI CARIČNI IN SEDMIH JUNAKIH. Prevedel Tine Debeljak.
Stanko Majcen: POVESTICE. *Črtice*.
Marko Kremžar: SIVI DNEVI. *Črtice*.
Karel Mauser: LJUDJE POD BIČEM. *Roman* — I. del trilogije.
Fran Zorè: DEŽELA. *Pesmi*.

Slovenska kulturna akcija izdaja tudi
VREDNOTE, znanstveni zbornik (Urednik Ruda Jurčec. Izšle so doslej štiri knjige). — MEDDOBJE, kulturna revija. — GLAS, informativni štirinajstdnevnik.

NA ŽELJO POŠLJEMO PROSPEKT

KNJIŽNA ZALOŽBA SLOVENSKE KULTURNE AKCIJE

RAMÓN FALCÓN 4158, BUENOS AIRES, ARGENTINA